

Over tatoeages...

... het lichaam, individualisering
en cultuur.

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Cover:

Prent uit begin 20^e eeuw: oude zeeman tatoeëert jonge zeeman.

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR)
Faculteit Sociale Wetenschappen (FSW)
Opleiding Sociologie

Jeroen de Vos
Studentnummer: 274864
Juli 2007

Begeleiders:
dr. B. Peper
dr. S. Aupers

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Voorwoord

Funny... het laatste dat ik schrijf is het eerste dat je leest.

Wat hier ligt is het product van een ware droom. Ik zet het bewust niet tussen aanhalingstekens want het betreft hier een heuse droom die werkelijkheid geworden is. Ik kan nu een heel verhaal betogen maar dat is niet nodig: als je het inkoopt kom ik maar tot één conclusie: dromen moet je niet alleen koesteren maar vooral ook realiseren. Het kost wat, maar 'dan hebbie ook wat'. Een deel van de lezers zal dit vanuit mijn perspectief volmondig kunnen beamen.

Achter deze pagina's ligt een kwalitatief onderzoek. Ik ben onderhand van mening dat je in kwalitatief onderzoek beland vanwege een (zij het deels) persoonlijke betrokkenheid bij het onderwerp van studie. In mijn geval is dat de tatoeage. De aantrekkingskracht van tatoeages voor mij is moeilijk te omschrijven: op zijn best kan ik het verduidelijken met de voorkeur voor mijn favoriete kleur of eten: het is een voorkeur, een smaak, een gevoel. Dat het uiteindelijk ruim 30 jaar heeft geduurd voordat ik voor het eerst voor een afspraak een tattoo-shop binnenliep in plaats vanuit interesse is wonderlijk. Zo ook de uiteindelijke keuze voor dit onderwerp als afstudeeronderwerp binnen de opleiding die ik volg. Deze kent twee varianten: Grootstedelijk Vraagstukken en Beleid (GVB) en Arbeid, Organisatie en Management (AOM). Geen van de twee heeft raakvlakken met de manier van onderzoeken die ik hierin presenteer (hoewel zij zich er uitstekend voor lenen). Ik heb de tatoeage als sociaal verschijnsel bestudeerd in Rotterdam. Dat had ik nooit gedaan als ik hiertoe niet gestimuleerd was door mijn docenten van de opleiding. Hun colleges, houding en woorden waren voor mij erg stimulerend. Die van Bram Peper in het bijzonder: de begeleiding van hem was niet alleen altijd gezellig en leuk, maar vooral ook nuttig. Vooral zijn houding heb als zeer enthousiasmerend ervaren. Mijn eerste dank gaat naar hem uit. Overige namen die ik zeker niet wil vergeten omdat ze me simpelweg dierbaar zijn of omdat ze me gestimuleerd hebben zijn Taco, Boele, John, Justin, Anja en Marjolein: *l'aventure commence...*

Ik hou het hierbij,

Groet,

Jeroen de Vos

Augustus 2007

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	1
1.1 Inleiding.....	1
1.2 Relevantie	3
1.3 Wetenschappelijke (des)interesse.....	3
1.4 Cijfers	5
1.5 Onderzoeksvragen en leesbaarheid.....	7
Hoofdstuk 2: Genese.....	8
2.1 Inleiding.....	8
2.2 Premodern	8
2.3 Modern	10
2.4 Verspreiding in het westen en circussen	12
2.5 Handel in getatoeëerde hoofden	14
2.6 Ontwikkeling in het Westen	15
2.7 Na de Tweede Wereldoorlog.....	19
Hoofdstuk 3: Opkomst in Nederland.....	22
3.1 Organisatie van tatoeëren: NBT en TCH.....	23
3.2 Hygiëne	25
Hoofdstuk 4: Theorie	27
4.1 Inleiding.....	27
4.2 Rol van het Lichaam.....	27
4.2.1 Body Techniques, Body Modification en Body Projects	30
4.3 Rol van Individualisering	32
4.4 Rol van Klasse en cultuur: smaak	35
4.4.1 Bourdieu: zijn werk.....	36
Hoofdstuk 5: Functies en betekenis.....	39
5.1 Inleiding.....	39
5.2 Status, hiërarchie, schoonheid	39
5.3 Bescherming	39
5.4 Groepsidentiteit	40
5.5 Overgangsritueel.....	41
5.6 Stigma	41
Hoofdstuk 6: Operationalisering	43
6.1 Data.....	43
6.2 Validiteit.....	43
6.3 Betrouwbaarheid	44
6.4 Studio's	45
6.5 Conventie	46
6.6 Werk.....	46

6.7	Tatoeëerders en respondenten	47
6.7.1	Tatoeëerders.....	48
6.7.2	Respondenten.....	48
	Hoofdstuk 7: Bevindingen.....	50
7.1	Inleiding.....	50
7.2	Het lichaam	50
7.3	Individualisering.....	52
7.4	Betekenis	55
7.5	Cultuur.....	62
	Hoofdstuk 8: Conclusies.....	63
8.1	Conclusies.....	63
8.2	Discussie	65
	Bijlage: vragenlijst.....	66
	Literatuurlijst	67
8.3	Literatuur en artikelen.....	67
8.4	Websites	69
8.5	Magazines	70
8.6	DVD.....	70
8.7	Verwijzingen op numerieke volgorde.....	70

Hoofdstuk 1

1.1 Inleiding

In deze scriptie ga ik op zoek naar een verklaring voor de opkomst van de tatoeage en wel om twee redenen. De eerste reden is omdat mij opgevallen is dat er meer mensen zijn met tatoeages. Niet alleen meer, maar ook meer verschillende mensen: jong, oud, man, vrouw: er lijkt geen uitzondering meer te bestaan. Niet meer de stereotype crimineel, Hell's Angel, vuilnisman of werkloze maar ook mannen in pak, vrouwen in rok en ouders met hun kinderen aan de hand. Op een warme zomerse dag lijkt het strand of de binnenstad soms wel op een galerie gezien de vele getatoeëerde mensen die op een handdoek liggen of aan het shoppen zijn. Dit roept vragen op: hoe kan dat en wat betekent dat? Hoe is de tatoeage geworden tot een breed geaccepteerd maatschappelijk verschijnsel? *"Tatoeages zijn voor aso's, criminelen en andere afvalligen van de maatschappij"*, zo klonken de woorden van mijn ouders. Schijnbaar zijn ouders nu niet meer zo stellig: de tatoeage wordt weliswaar gedragen door méér mensen, het zijn vooral jongeren (Armstrong, 1991; Atkinson, 2003; DeMello 2000; Sweetman 1999) die de populariteit uitdragen: niet alleen tribals en draken op bijvoorbeeld de armen van jongens en op de onderrug van meisjes lijken erg populair zijn, ook namen en Oosterse tekens lijken het goed te doen. Dat het niet alleen populair is bij [vooral] jongeren beschrijven Vai¹ (1999) en Irwin² (2003): zij tonen aan dat binnen deze wereld tatoeages ook als kunst gezien en beleefd wordt. Een steeds grotere groep mensen gaat op zoek naar een 'werk' van een specifieke artiest en is bereid daar soms flinke sommen geld voor neer te leggen en afstanden voor te overbruggen.

Los van de aanwezigheid in het dagelijks leven is de tatoeage ook meer aanwezig in de media: op internet levert googelen met het woord 'tatoeage' bijna 300.000 hits op (en doe je dat met het woord 'tattoo' dan krijg je meer dan 41.200.000 hits). Nederlandse sites als www.tonsoftattoos.nl en www.tattooshow.nl zijn een van de vele Nederlandse sites waarop veel informatie te vinden is over tatoeages. Het internationale aanbod is vele malen groter, zeker gezien on-line gemeenschappen als MySpace en nieuwsgroepen. Daarbij is er de laatste jaren een aanzienlijke hoeveelheid magazines verschenen rondom de tatoeage. Deze magazines kennen een hoog 'fotogehalte' maar profileren ook alles rondom de tatoeage: artiesten, stijlen, toeleveranciers, verslagen van conventies et cetera. Deze (vaak internationale) magazines zijn in mindere mate verkrijgbaar in Nederland: boekhandels wijten het ontbreken aan de opkomst van internet. Ook op de televisie is er meer aandacht voor de tatoeage: in Nederland is Veronica gestart met het vierde (!) seizoen van hun programma Tattoos en Piercings en sinds april 2007 is

TMF België gestart met een show rondom tatoeages, Tattoo Tales. Amerika kent zelfs al realityshows over twee verschillende tattoo-shops³. Naast observaties rond tatoeages op het menselijk lichaam en een toenemende aandacht voor tatoeages is ook opvallend dat in de laatste jaren in Nederland meer tattoostudio's zijn gekomen en belangrijker nog; in sommige gevallen richting of zelfs in het centrum van steden (Queen of Rings aan het Eendrachtsplein in Rotterdam, Tattoo Peter aan de Nieuwe Brugsteeg in Amsterdam). Daarbij heeft een schare aan (inter)nationale beroemdheden zich laten tatoeëren: niet alleen de musici (Robbie Williams, Norah Jones, Red Hot Chili Peppers, Di-Rect, Eros Ramazotti), maar ook sporters (Carlos Moya, Kimi Raikonen, Kobe Bryant, David Beckham) en acteurs (Johnny Depp, Angelina Jolie, Brad Pitt, Nicolas Cage). De media reikt hen een podium waar vanaf zij hun collectie kunnen laten zien aan de wereld. En schijnbaar heeft dit podium nogal wat toeschouwers: de commercialisering van de tatoeage doet het goed.

De andere reden is een artikel van Carel Peeters in Vrij Nederland (augustus 2005:34-37). Hij stelt in dit artikel dat tatoeage in de samenleving geen enkele betekenis meer heeft: dat is volgens hem *'een akelig misverstand'*. De tatoeage heeft niets met kunst te maken heeft is zijn mening: *'het blijft huisvuil in de categorie haken, pottenbakken en macramé, en geen kunst'*. Mensen die zich laten tatoeëren zondigen zich aan *'the great art of piracy'* met het idee iets unieks te hebben terwijl het eigenlijk niets anders is dan een variatie op een eerder geproduceerde tekening. Daarbij is het nog steeds onderdeel van de 'man' en criminelen: *penozen*, in zijn woorden. Kort en bondig eindigt hij zijn artikel met *'je laten tatoeëren is een doorgedraaide en weinig originele manier om je te onderscheiden met een kunst die tot de macraméen behoort'*. Hoewel zijn visie nog aansluit bij velen (mijn ouders staan er bijvoorbeeld niet anders in), toont het straatbeeld toch iets heel anders. De tatoeage is lang een kenmerk geweest van *penozen*, werklozen, criminelen, hoeren, zeelieden, militairen: de onderklasse. Later hebben andere groepen gebruik van de tatoeage om zich mee te onderscheiden: motorrijders, de tegencultuur uit de jaren zestig, rockers en anno nu wellicht de rappers. Zijn woorden stroken niet met mijn observaties: de tatoeage lijkt mijns inziens de onderklasse in zijn geheel te overstijgen en een verschuiving richting de middenklasse en bovenklasse te hebben gemaakt.

Dat is opmerkelijk want de tatoeage is pas aan het einde van de 19e eeuw naar het westen⁴ gekomen en de laatste 20-30 jaar lijkt de tatoeage aan een opmars bezig. De verschuiving die plaats heeft gevonden lijkt ingezet na de Tweede Wereldoorlog en anno nu lijkt de tatoeage het symbool van iedereen. Als ik in het straatbeeld kijk en observeer wat ik zie, hoor en lees dan is dat niet meer zo: niet meer de

onderklasse maar ook zeker de middenklasse en in toenemende mate de hogere klassen laten zich in met tatoeëren. In hoeverre de tatoeage werkelijk een verschuiving heeft gemaakt en hoe ik dat moet duiden onderzoek ik in deze scriptie. Ik maak hierbij gebruik van de term tatoeïsme om dit fenomeen te beschrijven. Onder het tatoeïsme versta ik de opkomst en de populariteit van de tatoeage.

1.2 Relevantie

Er zijn meerdere redenen waarom dit onderzoek van belang is. De eerste en belangrijkste is de discussie rond dit onderwerp verzand je al snel in de esthetische dichotomie van mooi versus niet mooi (of een andere, meer beladen uitdrukking van één van de twee). Of de tatoeage nu iets moois is of iets afstotelijks is een normatieve discussie waarin ik me hier niet wil mengen: ik kom hierop terug in hoofdstuk 4 waarin ik dieper inga op de theorieën die ik gebruik. De discussie waarin ik me wel wil mengen is de neutraal-wetenschappelijke: dit onderzoek is een bouwsteen aan tot deze discussie. Ik noem bewust neutraal-wetenschappelijk omdat ook de wetenschappelijke opinie te lang gebaseerd is op vooroordelen rond tatoeages. Wetenschappers hebben zich, ten onrechte, te lang laten leiden door vooroordelen rond de tatoeage. Voorts spelen ook cijfers, in Nederland, een rol: het blijkt onmogelijk om een goed beeld te krijgen van de branche.

1.3 Wetenschappelijke (des)interesse

De tatoeage is in het begin van de twintigste eeuw langs de onderklasse de maatschappij in gekomen en na een korte flirt van hogere klassen (zie verder hoofdstuk 2) daar voornamelijk gebleven. Zodoende is de tatoeage een kenmerk geworden voor lage sociale status en symbool voor mensen in de marges van de maatschappij. Sanders schrijft hierover:

'The general public saw, and continues to see, the tattoo establishment as patronized largely by criminals, marginal labourers, drug abusers, members of motorcycle gangs, prostitutes and other disvalued social types.' (1989:92)

Nederlands bekendste tatoeëerder, Henk Schiffmacher, merkt terecht op dat het een kortzichtig idee is te denken dat de tatoeage de wapenrok is van de lagere sociale klasse (1991:57-60). Het is opmerkelijk dat de wetenschap dit beeld in stand heeft gehouden en een blinde vlek heeft voor het feit dat door de twintigste eeuw heen juist ook de hogere klasse zich heeft laten tatoeëren. Dat de hogere klassen zich wel degelijk hebben laten tatoeëren bewijst de geschiedenis: tal van hoogwaardigheidsbekleders (Joseph Stalin van Rusland, Franklin D. Roosevelt uit Amerika, Winston Churchill uit Engeland, Prins Bernhard uit Nederland) zijn het

bewijs dat de tatoeage niet alleen bekend was bij hogere klassen, maar ook, zij het gedeeltelijk, omarmd werd door leden uit deze klasse. Wetenschappers hebben te weinig rekening gehouden met dit feit en zich te lang gericht op de tatoeage als symbool voor de onderklasse van de maatschappij, een klasse die voornamelijk uit de marginalen van de maatschappij bestaat. Zodoende heeft de tatoeage zich nooit kunnen ontdoen van het negatieve stigma dat ook door de wetenschap in stand is gehouden. Er is in de twintigste eeuw veel geschreven over tatoeages door verschillende wetenschappers maar zij hebben het negatieve beeld in stand gehouden: Hesselt Van Dinter (2005:13) noemt als voorbeeld studies van de criminoloog Lacassagne (1881) die de tatoeage beschouwde als teken van vertraagde ontwikkeling, zijn collega Lombroso (1888) die een verband probeerde aan te tonen tussen crimineel gedrag en tatoeages en in een artikel van Millner en Eichold II staat letterlijk dat

'If nurses do not understand the motivations of those [...] then they may be less likely to engage in therapeutic relationships with those clients.' (2001:424)

daarmee aangevend dat deze groep mensen een status aparte hebben en 'begrepen' moeten worden. Op deze manier blijft de tatoeage gebukt gaan onder een stigma en blijft het getatoeëerd zijn een pathologisch verschijnsel. Het artikel van Peeters in Vrij Nederland is een goed voorbeeld van het feit dat dat beeld nu nog bestaat.

De wetenschappers die zich enigszins objectiever hebben gebezigd met de tatoeage zijn antropologen en medici. Voor beide groepen is dit logisch: antropologen⁵ doen onderzoek naar en in niet-westerse samenlevingen die vaak een heel andere maatschappelijke en sociale structuur kennen zoals wij deze kennen. De tatoeage is in deze culturen vaak een sociaal onderdeel van de samenleving met specifieke functies. Dat de westerse wetenschap zich niet eerder heeft afgevraagd of en wat dat betekent voor westerse samenlevingen is merkwaardig. Voor medici is onderzoek naar (de gevolgen van) tatoeëren verdedigbaar: het betreft een ingreep op ons grootste orgaan en de ingreep gaat niet zelden gepaard met risico's (zie hoofdstuk 3): hygiëne speelt hierin een cruciale rol. Atkinson (2003: 128) onderstreept dat studies naar tatoeages en tatoeagegedrag de laatste jaren weliswaar genuanceerder worden, zij het dat het nog steeds onderdeel is van een deviante levensstijl. De wetenschappelijke discussie rond tatoeëren wordt te weinig neutraal gevoerd en met dit onderzoek wil ik in ieder geval een bijdrage leveren aan de nuancering die plaatsvindt: vooral Amerikaanse wetenschappers (Sanders 1989, DeMello 2000, Atkinson 2003) hebben hieraan een bijdrage geleverd en dat is terecht. De wetenschap heeft een verkokerde blik richting dit onderwerp en dat is niet terecht: in

plaats van zich bezigen met onderzoeken doen vanuit de negatieve blik zijn er voldoende aanwijzingen die aantonen dat dit onderwerp meer neutraal-wetenschappelijk onderzoek verdient. Ik observeer dat er iets aan de hand is (meer tatoeages!) en met een beetje meer vooronderzoek (ook meer studio's, meer media aandacht) blijkt deze observatie terecht.

1.4 Cijfers

Iets waarin deze observaties minimaal terug zouden moeten zijn te vinden is in de cijfers: over welk aantallen hebben we het en hoe zijn deze opgebouwd? Wat getatoeëerden betreft kan ik daarover weinig zeggen: dit wil ik ook niet weten (en lijkt me los daarvan ook onmogelijk te achterhalen). Wat wel te achterhalen moet zijn, zijn cijfers over het aantal studio's in Nederland en hoe deze studio's zich over Nederland hebben verspreid. De realiteit is anders: numerieke gegevens achterhalen over het aantal studio's dat Nederland kent heeft een welhaast onmogelijk karakter. Verschillende bronnen zijn geraadpleegd om enigszins beeld te krijgen op het aantal tatoeëerders dat zich in Nederland heeft gevestigd.

Nederland kent twee bonden die de zaken en belangen van tatoeages c.q. tatoeëerders behartigen: de Nederlandse Bond van Tatoeëerders (NBT) en de Tattoo Club Holland (TCH), waarbij de laatste een meer ondersteunend karakter kent ten opzichte van de eerste. Voor meer informatie verwijs ik door naar hoofdstuk 3 waarin deze uitgebreider aan bod komen. Op site van de TCH is geen lijst te vinden met leden. Wel veel informatie over van alles en nog wat dat met tatoeëren en tatoeages te maken heeft, maar nogmaals, geen lijst. Dit sluit aan bij het karakter van de TCH: het promoten van de tattoo.

Dan de NBT: op hun website en in het magazine Tattoo Planet is een lijst te vinden met hun leden. In totaal zijn dit er 59, waarvan er 57 een zaak in Nederland hebben. Vanuit het buitenland zijn 2 leden aangesloten: Chef de Tattoo in Albufeira en Studio Pelusa in Torrevieja (beiden in Spanje). Hun totaal aantal leden komt dus uit 57. Aangezien dit aantal onwaarschijnlijk laag is, is verder gekeken. Aangezien bij de brancheorganisaties geen goed beeld te verkrijgen is, is telefonisch contact opgenomen met verschillende instanties die wellicht een beter beeld kunnen geven. Alle organisaties is de vraag voorgelegd of zij een lijst hebben met het aantal tatoeëerders (liefst met betrekking tot de laatste 20-30 jaar) dat in Nederland gevestigd is.

De Telefoongids geeft 342 meldingen op het zoekcriterium 'tatoeage en piercing', verspreid over 40 regio's in Nederland. Iedere regio is ongeveer evenredig verdeeld, zij het dat er meer tatoeëerders rond de grote steden zitten dan verder in het land. De Gouden Gids daarentegen kent eenzelfde soort zoekcriterium (tatoeëren en body-

art) en geeft daarop 403 meldingen, verspreid over 26 regio's. Ook hier geldt eenzelfde spreiding als bij de Telefoongids. Frappant is wel dat zowel De Telefoongids alsook de Gouden Gids hun informatie uit dezelfde databestanden halen. Een verklaring voor het verschil in aantal tatoeëerders ligt derhalve in hun definiëring van de sector.

De Kamer van Koophandel (KvK) in Nederland kent geen tatoeëerders: deze zijn in hun gegevens ingeschreven in de sector 'overige dienstverlening' waartoe onder andere manicuren, paragnosten, escortservices en sauna's behoren. Een lijst met tatoeëerders in Nederland is hier dus praktisch niet te achterhalen.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) kent geen cijfers over het aantal tatoeëerders in Nederland, ook niet bij benadering en zelfs niet bij sector. Wel baseert het CBS hun gegevens op de informatie van de KvK. Ook hier dus geen goed beeld te krijgen over het aantal tatoeëerders in Nederland.

Als laatste is de Belastingdienst benaderd: ieder ingeschreven ondernemer dient belasting te betalen dus ook tatoeëerders. Ook hier viel geen antwoord te krijgen op de gestelde vraag. Gelukkig wist de Belastingdienst het wel makkelijker te maken: het aantal tatoeëerders dat belasting betaalt heeft ongetwijfeld meer tatoeages. Aangezien zowel brancheorganisaties alsook officiële instanties moeilijk tot niet in staat zijn om een goed beeld te schetsen is ook op internet gekeken naar een lijst met tatoeëerders. Sites als tattoo-piercing-bodypaint.allerubrieken.nl (102) en tattoo.startpagina.nl (244) komen niet tot een stabiel beeld. Ook in de interviews die ik gehouden heb met de verschillende tatoeëerders komt bovenstaand beeld goed naar voren: alledrie die ik gesproken hebben noemen een verschillend aantal tatoeëerders, variërend van 260 tot ruim 600. Cijfers zijn dus moeilijk te achterhalen: enerzijds ligt dit aan de branche-indeling die gehanteerd wordt: tatoeëren is weliswaar een vak apart, doch niet apart genoeg om een status als 'aannemer' of 'makelaar' te krijgen. Anderzijds ligt dit aan de tatoeëerders zelf: velen combineren hun zaak met body piercing of andere vormen van body modificatie. Dit werkt vertroebeling in de hand: het verschil in aantallen bij De Telefoongids en de Gouden Gids is hier een voorbeeld van. Een goed beeld krijgen op hoe deze branche in elkaar zit is numeriek onmogelijk. Mensen uit de branche bieden geen perspectief, organisaties die de belangen behartigen ook niet en officiële instanties hebben een blinde vlek voor deze branche. Dat biedt de mogelijkheid om dit nader te onderzoeken want een fenomeen dat dusdanig aanwezig is in het straatbeeld en de media behoort niet in de gootsteen van (in ieder geval) officiële instanties.

1.5 Onderzoeksvragen en leesbaarheid

De vragen die aan de orde komen zijn onderverdeeld in deelvragen. De hoofdvragen zijn:

1. *Hoe, en langs welke lijnen is de tatoeage een breed maatschappelijk verschijnsel geworden?*
2. *Wat is de betekenis van de tatoeage anno nu?*

De tatoeage was in het westen het domein van de lagere klassen. Hoe kan het dat deze dan nu (ogenschijnlijk) omarmd wordt door de midden- en hogere klassen?

Deelvragen met betrekking tot de sociale factoren die hierbij een rol spelen zijn:

- *Welke rol speelt het lichaam hierin (hoe zien getatoeëerden hun lichaam);*
- *Welke rol speelt individualisering (is het groepsgegedrag of een individuele keuze);*
- *Welke rol speelt cultuur hierin (klassengebonden of niet);*

Ik begin met de genese van de tatoeage in hoofdstuk 2. Dit zal voornamelijk de eerste hoofdvraag beantwoorden. Vanuit een internationaal perspectief verklein ik de focus naar Nederland in hoofdstuk 3. Vervolgens ga ik in hoofdstuk 4 in op de theorieën die ik voor dit onderzoek heb geselecteerd: het lichaam, individualisering en cultuur. Om antwoord te kunnen geven op mijn onderzoeksvragen is het belangrijk stil te staan bij de theorieën rond dit onderwerp. Om dieper in te kunnen gaan op de veronderstelde betekenis van de tatoeage zal ik hierop terugkomen in hoofdstuk 5. In hoofdstuk 6 ga ik mijn bevindingen operationaliseren: ik heb mijn onderzoeksvragen, daarbij enkele theorieën: hoe ga ik te werk om deze te beantwoorden? De data die ik heb gevonden presenteer ik in hoofdstuk 7 en tenslotte, in hoofdstuk 8 presenteer ik mijn conclusies.

Hoofdstuk 2: Genese

2.1 Inleiding

De geschiedenis van de tatoeage gaat verder terug in de tijd dan de reizen en ontdekkingen van ontdekkingsreiziger James Cook en zijn bezoek aan Polynesië, het gebied dat in de driehoek ligt van Hawaï, Nieuw-Zeeland en Paaseiland. Daar nam hij niet alleen kennis van nieuwe culturen, tribale samenlevingen en hun cultuur maar ook van een eeuwenoude traditie: het tatoeëren. Het begrip tatoeëren is door hem naar Europa gehaald: tautau is de Tahitiaanse naam voor ‘markeren’⁶. James Cook heeft dit verbasterd tot ‘tattow’ wat uiteindelijk heeft geleid tot het woord zoals we dat nu kennen: tattoo. Hij had deze reizen ondernomen in 1768 en 1772 en had in zijn verslagen van deze reizen vastgelegd wat wij nu ruim 200 jaar later weer op zien komen: de getatoeëerde mens. Het zijn zeker de ogen (en hun beschrijvingen) van ontdekkingsreizigers als James Cook, Abel Tasman en Jacob Roggeveen geweest die een bijdrage hebben geleverd aan de bekendheid van de tatoeage in deze tijd maar de geschiedenis begint al veel eerder. Hoewel de geschiedenis van de tatoeage moeilijk te dateren is, is er veel over geschreven en zijn er dus voldoende bronnen waarlangs informatie kan worden ingewonnen teneinde een beeld te krijgen van de geschiedenis. Daarnaast zal ik de ontwikkeling in Nederland van de tatoeage-industrie beschrijven.

2.2 Premodern

In 1991 werd in het Ötztal, op de grens van Oostenrijk en Italië, het gemummificeerde lichaam gevonden van een man die in perfecte staat verkeerde. Niet alleen de voorwerpen die de man bij zich droeg maar ook de opmerkelijk goede staat waarin het lichaam verkeerde zorgde voor media-aandacht. Wetenschappers van verschillende disciplines hebben deze vondst onderzocht met behulp van de meest moderne technieken⁷. De leeftijd van deze mummie, die de naam Ötzi kreeg, werd geschat op 5000 jaar. Het lichaam van Ötzi bleek op meerdere plaatsen getatoeëerd te zijn: op de rug, de pols en de linker knie werden tatoeages gevonden. In ongeveer dezelfde periode werden in Pazyryk (Centraal-Siberië) de lichamen gevonden van een man en een vrouw die op hun lichaam tatoeages droegen van dieren. Beide gevallen leren ons dat de tatoeage in Europa dus al duizenden jaren bestaat: Ötzi was waarschijnlijk een man van aanzien gezien de voorwerpen die hij met zich mee droeg. De tatoeages op zijn lichaam zijn waarschijnlijk medicinale tatoeages omdat ze gevonden zijn op plaatsen waar deskundigen reumatische aandoeningen hebben aangetroffen. Van dit soort tatoeages is bekend dat zij gepraktiseerd werden door Noord-Afrikaanse volkeren. De man en vrouw die

gevonden werden in Centraal-Siberië droegen tatoeages van dieren, hetgeen een bekend motief is uit archeologische vondsten rond Pazyryk. De Pazyryk is een nomadenvolk waarvan vondsten aantonen dat zij reeds eeuwen voorafgaand aan onze jaartelling al regeerden in delen van Europa, Siberië en Azië. Let wel: dit is de tijd van stammen, families en een wereld die verre van complex was. Een tijd waarin we simpelweg leefden van wat het land ons bood en de agrarische revolutie in Europa nog niet was aangekomen. Hiërarchie was er niet, alleen een duidelijke rolverdeling. In de terminologie van Durkheim is de solidariteit⁸ mechanisch: de onderlinge afhankelijkheid was sterk. Centraal gezag ontbrak of werd hoogstens vertegenwoordigd door het stamhoofd. Profane zaken werden sacraal verklaard langs animistische⁹ denkbeelden.

In Groenland werden in 1972 op een begraafplaats de lichamen ontdekt van twee kinderen en zes vrouwen. De mummies verkeerden, evenals de eerder genoemde mummies, in prima staat door de koude temperatuur waarbij hun lichamen waren gepreserveerd. Vijf van de zes vrouwen bleken op het gezicht tatoeages te hebben die voornamelijk uit lijnen bestonden. De tatoeage is in Europa dus alleen al duizenden jaren oud, zo blijkt uit de gevonden mummies. Ook is duidelijk dat de tatoeages verschillende functies hadden: Ötzi's tatoeages hadden waarschijnlijk een medicinale functie, de tatoeages van de mummies uit Groenland hadden waarschijnlijk cosmetische functies.

Hoewel de getatoeëerde lichamen het meest tastbare bewijs zijn voor de aanwezigheid van tatoeages in Europa zijn er door de eeuwen heen archeologische vondsten gedaan die duiden op de aanwezigheid van tatoeëren in (en buiten) Europa: van instrumenten waarmee tatoeages gezet hadden kunnen zijn (scherpe 'kammen' waarmee inkt in de huid kon worden geprikt) tot gekerfde poppen en tekeningen waarop de 'getekende' mens te zien is. In grotten in Frankrijk zijn poppen gevonden uit de prehistorie die strepen in het gezicht droegen, hetgeen een aanwijzing kan zijn naar een tatoeage. In Griekenland zijn aanwijzingen gevonden waaruit blijkt dat ook in de tijd van de Romeinen de tatoeage onderdeel was van hun cultuur: menig soldaat had zijn datum van indiensttreding op zijn arm staan. Daarbij was het gebruikelijk dat naast soldaten en gladiatoren ook slaven en gevangenen voorzien werden van tekenen: voor de laatste twee juist om hun sociale status te etaleren. Beschrijvingen van verschillende historici, filosofen, krijgsheren en keizers vermelden woorden en daden die de refereren naar tatoeages: Herodotus beschrijft de Scythen niet alleen langs hun wrede daden maar ook hun tekeningen, Plato waarschuwt heiligschenners voor 'merken' indien zij tempels schenden, keizer Caligula vernederde gevangen door ze in het gezicht te tatoeëren en uit de tijd van Caesar zijn beschrijvingen te vinden van Caledoniërs (het huidige noorden van

Schotland) die hun huid blauw hadden gekleurd. De vondsten van goed geconserveerde lichamen alsmede de daarbij aangetroffen voorwerpen tonen samen met de archeologische vondsten aan dat de tatoeage al vele eeuwen aanwezig is in Europa. Niet alleen in Europa zijn lichamen gevonden van getatoeëerde mensen: bekend is de vondst uit 1891 van de mummie van Amunet in Egypte. Deze mummie wordt geschat op 2200-2000 jaar oud en had tatoeages op haar armen, dijen en onder haar navel. Waarschijnlijk waren tatoeages in de oude Egyptische cultuur alleen voor vrouwen bestemd: naast de mummie van Amunet zijn in de jaren daarna ook andere mummies gevonden die tatoeages hadden, allen vrouwelijk. Ook pelgrimstochten naar bedevaartsoorden leidden ertoe dat men met de tatoeage bekend raakte: een tatoeage als bewijs van deelname aan een tocht was niet ongebruikelijk. Pelgrims die naar Jeruzalem of Bethlehem trokken lieten zich voorzien van religieuze symbolen, de datum dat men geweest was of initialen van henzelf als onderdeel van hun tocht. Nu nog ondernemen jaarlijks duizenden Italianen een pelgrimstocht naar het plaatsje Loreto voor hun heilige Madonna dell'Oreto en laten hun deelname vereeuwigen in een tatoeage door marcatori (professionele Italiaanse tatoeëerders). Van Henk Schiffmacher, Nederlands bekendste tatoeëerder, (zie verder in hoofdstuk 3) is bekend dat hij zijn oude dagen in Zuid-Amerika zou willen slijten langs een pas waar jaarlijks eenzelfde soort tocht gehouden wordt.

2.3 Modern

Buiten de grenzen van Europa is over de tatoeage meer informatie te vinden. Dit komt voornamelijk omdat ontdekkingsreizigers vanaf de zestiende eeuw de wereld begonnen te ontdekken en op die manier in aanraking kwamen met verschillende culturen. Koloniaal gewin en economische expansie waren weliswaar de drijfveren van ontdekkingsreizen naar 'nieuwe werelden' maar dat hiermee overdracht van culturele normen, waarden en gebruik gepaard gingen was iets waar minder rekening mee gehouden werd. De herontdekking van de tatoeage is voor het merendeel toe te schrijven aan ontdekkingsreizigers: Marco Polo beschreef in de veertiende eeuw al 'geprikte' mensen met diermotieven die hij had gezien in Azië¹⁰, ontdekkingsreiziger en zeerover William Dampier¹¹ bracht de zwaar getatoeëerde slaaf Giolo vanuit Polynesië naar London en James Cook¹² had in 1774 Omai meegenomen, een getatoeëerde Tahitiaan. De woorden, de daden en de meegebrachte trofeeën van de ontdekkingsreizen maakten diepe indruk op de Europeanen. Slaaf Giolo werd zelfs bekeken door de toenmalige koning William en koningin Mary. Getatoeëerde mensen waren destijds een attractie voor Europeanen en een goede manier om extra geld bij te verdienen voor degene die ze naar Europa haalden. Menig kapitein nam dergelijke trofeeën mee naar huis na een reis, er van

uitgaande dat hij deze tegen was gekomen. Voor Nederland is het de medisch officier c.q. etnograaf dr. Anton Nieuwenhuis die reizen had ondernomen naar het eiland Borneo (Nederlands-Indië) en vastlegde wat hij zag. Hij was één van eerste westerlingen die de 'nieuwe wereld' in trok en kennis maakte met andere volken, culturen en leefwijzen. Naast op schrift zijn deze reizen ook in beeld vastgelegd door Jean Demmeni. De reizen van Nieuwenhuis (ondernomen tussen 1893 en 1900) hadden een tweeledig doel: enerzijds het eiland in kaart brengen en anderzijds wetenschappelijke onderzoeken doen. De tatoeages die Nieuwenhuis ontdekte maakte op hem grote indruk: zijn ontzag, bewondering en indrukken zijn verwoord in meerdere boekwerken¹³.

De Spaanse conquistadores troffen gedurende hun ontdekkingsreizen in Zuid- en Midden-Amerika ook getatoeëerde mensen aan. Tatoeëren was een traditioneel gebruik onder de vele stammen: Inca, Maya, Zapoteken, Totonaken, Itza, et cetera zijn stammen waarbij tatoeages zijn waargenomen. In hun zoektocht naar goud en slaven voor hun plantages en mijnen hebben zij vele Indiaanse stammen uitgemoord en zodoende culturen en hun tradities doen verdwijnen. Menig soldaat en ontdekkingsreiziger zal aanstoot hebben genomen van het aanschouwen van een halfnaakte, getatoeëerde Indiaan. Slechts priesters en missionarissen namen er minder aanstoot aan omdat zij bekend waren met deze gebruiken uit verslagen van voorgangers over hun ervaringen met stammen uit bijvoorbeeld Afrika. Bekend met hun gebruiken of niet, de Spanjaarden en Portugezen vonden de cultuur, gebruiken en gewoonten van vele indianenstammen verwerpelijk en begonnen een kruistocht tegen de inheemse stammen. Een gebied, uitgestrekt van wat we nu kennen als Amerika tot aan Argentinië ondervond deze kruistocht. Op deze manier zijn vele stammen verdwenen en is kostbare informatie verloren gegaan. De opmars van de Spanjaarden en Portugezen hield op toen zij niet verder kwamen in het ondoordringbare Amazonegebied. De dichtheid van de jungle, de vele insecten en de weerstand van indianen bleek teveel voor de conquistadores. Toch zijn uit deze tijd artefacten gevonden waarin het bestaan van de tatoeages wordt beschreven en getekend. Het betreft in deze getekende gezichten tot getekende lichamen waarop de tatoeage te zien is. Hoewel de tatoeage een heidens teken was in de ogen van de kolonisatoren werden ze gemakshalve wel selectief omarmd en toegepast: slaven kregen ofwel een brandmerk ofwel een tatoeage opdat men niet alleen de sociale status kon bepalen maar ook kon zien bij wie welke slaaf hoorde of waar deze werkte. Los van afschuw had het dus ook een duidelijke functie.

Let wel: in deze tijd deden zich in het westen grote maatschappelijke veranderingen voor. Traditionele (feodale) structuren braken af en maakten plaats voor moderne, industriële structuren die een geheel nieuwe differentiatie van arbeid en organiseren met zich meebracht. Hier vindt het ontstaan van natiestaten, economieën en

samenlevingen plaats. Met de komst van de Verlichting moesten priesters hun positie langzaamaan prijsgeven aan wetenschappers en de opkomende wetenschap: religie kon niet alles meer verklaren en men ging zelf op zoek naar antwoorden. De solidariteit van Durkheim verschuift van mechanisch naar organisch: de onderlinge afhankelijkheid wordt complexer. Als gevolg van opkomende industrialisering vindt urbanisatie plaats, verstedelijking. Door toepassing van de opgedane kennis ontdekt het westen 'nieuwe werelden'.

2.4 Verspreiding in het westen en circussen

De ontdekking van nieuwe werelden en het in aanraking komen met andere culturen hebben de tatoeage naar Europa doen terugkeren en opleven. Aanvankelijk was de tatoeage vooral eigendom van de onderkant van de samenleving: zeelieden, militairen, criminelen en arbeiders lieten zich veelvuldig tatoeëren. Vooral zeelieden en militairen zijn er bekend om: hun lange reizen naar verschillende werelddelen bracht hen in contact met regio's waarin de tatoeage onderdeel was van hun cultuur. Deze culturen werden vaak inferieur aan de Westerse cultuur geacht: hun aanwezigheid bevestigde schijnbaar de superioriteit van de westerse cultuur boven andere. Eenmaal meegenomen naar het Westen was de tatoeage een bezienswaardigheid, iets nieuws, iets elitairs. Militairen en zeelieden die het tatoeëren onder de knie hadden gekregen begonnen vanuit havensteden te werken. In korte tijd verspreidde de tatoeage zich op die manier vanuit havengebieden waar los van zeelieden ook criminelen en prostituees actief waren. De associatie van tatoeage als zijnde kenmerk van de lagere klasse komt waarschijnlijk uit deze tijd en is nog altijd niet helemaal ontdaan van deze stigmatisering. Het zijn echter niet altijd lagere klassen geweest die zich hebben laten tatoeëren. Voor de bovenklasse was de tatoeage even nieuw als voor de onderklasse. Het verschil is alleen dat de bovenklasse de middelen hadden om de bron van de tatoeage op te zoeken door reizen te ondernemen naar de plaats van herkomst (of buitenlandse artiesten in te huren). Van vele vorsten is bekend dat deze zich hebben laten tatoeëren: het motief blijft vaak onduidelijk maar van de Engelse koning Harold de IIe (1133-1189) was bekend dat deze een tatoeage had, voor de Engelse koning Edward de VIIIe en zijn zonen geldt hetzelfde. Latere, machtige grootheden als Stalin, Roosevelt en Winston Churchill, prins Bernard hadden ook allemaal een tatoeage. De rage rond de tatoeage werd los van de teruggekomen reizigers gevoed door een andere opkomend fenomeen: circussen. De getekende mens was een bezienswaardigheid en menig circus werd opgezet om de getatoeëerde mens te kunnen aanschouwen: mannen, maar ook vrouwen toonden tegen vergoeding hun getatoeëerde lichamen over het continent door rond te trekken.

Het woord tatoeëren is door James Cook naar Europa gehaald: op zijn reizen door Polynesië kwam hij in aanraking met de tatoeage op meerdere eilanden. Op meerdere plaatsen in de wereld kwamen Westerlingen in contact met de getatoeëerde mens: opkomende economische handel en toenemende kolonisatie leidden ertoe dat steeds meer Westerlingen met tatoeages naar huis gingen. Westerlingen met vaak extravagante tekeningen waren een attractie en konden door hun tatoeages (en de daarbij verzonden verhalen) makkelijk een extra inkomen vergaren. Hoewel Cook weliswaar bekend is van het woord tatoeage is het waarschijnlijk niet aan hem te danken dat de tatoeage nu zo bekend is in het Westen. Toenemende expansie van Westerse landen in andere werelddelen zorgden ervoor dat meer Westerlingen in aanraking kwamen met de tatoeage en de bijbehorende cultuur. Het is aannemelijk dat de verslagen van ontdekkingsreizigers en naar het Westen meegenomen trofeeën diepe indruk maakten en zodoende de populariteit van de tatoeage in de negentiende eeuw verklaren. Internationaal verkeer nam toe en meer Westerlingen gingen naar nieuw ontdekte werelddelen om daar Europese belangen te behartigen, uit te breiden of te bewaken. Velen kwamen terug van hun reizen met hun nieuw verworven tatoeage(s) en brachten op die manier een geheel nieuwe vorm van lichaamsversiering naar Europa. Het heeft echter tot 1925 geduurd voordat er een werk verscheen dat het tatoeëren enigszins academisch beschreef. In *The History of Tattooing and its Significance* (New York, Macmillan Company, 1927) beschrijft Wilodean Hambly in drie delen vele de culturen die ooit tatoeages hebben gebruikt en hij munt enkele theorieën over de herkomst, de verspreiding en de betekenissen ervan. Het boek is vooral beschrijvend van aard en interessant voor kenners en liefhebbers maar brengt weinig discussie op gang juist omdat Hambly zich aan de oppervlakte houdt. Na Hambly is het de Nederlander Maarten Hesselt van Dinter die in *De Wereld van de Tatoeage* (Amsterdam, KIT Publishers, 2005) gedetailleerd beschrijft waar de wortels van de tatoeages liggen: over de gehele wereld. Men kan niet spreken over dé tatoeage met die oorsprong: het is geen abstract product dat ergens is ontstaan en op grotere schaal is toegepast maar het is een diepgeworteld onderdeel van verschillende culturen uit iedere windstreek. Daarbij, het feit dat de tatoeage in zoveel verschillende soorten culturen voorkomt en zulke uiteenlopende betekenissen heeft maakt dat dit onderwerp zich ook niet makkelijk leent voor een algemene beschrijving. De beschrijving vanuit een bepaalde hoek is niet alleen meer informatief maar brengt ook meer discussie op gang. De tatoeage is dus al duizenden jaren bekend in de gehele wereld. Volkeren die vroeger over regio's trokken die we nu kennen als werelddelen praktiseerden de kunst van het tatoeëren al. De idee dat de tatoeage afkomstig van afgezonderde stammen is er een die weliswaar nog een kern van waarheid bevat, doch niet een die

geheel op de werkelijkheid is gebaseerd. Het zijn ontdekkingsreizigers geweest die de tatoeage in de 18e eeuw in het Westen en Europa hebben geïntroduceerd.

2.5 Handel in getatoeëerde hoofden

De kennismaking met nieuwe werelden leidden niet zelden tot de bevestiging van de westerse superioriteit over andere volken en culturen. Animistische wereldbeelden en gebruiken waren ondenkbaar in het westen waar de Verlichting opkwam. Vele ontdekkingsreizigers zullen dan ook vreemd hebben opgekeken toen ze bij indianen in de Amazone *tzanta's* vonden, gekrompen hoofden. In de strijd werd het hoofd van de vijand verwijderd en geprepareerd tot deze uiteindelijk zo klein was als een vuist. Shockerend voor westerlingen, maar een algemeen gebruik bij deze indianen: in het hoofd van de verslagen vijand zat de ziel en door het geprepareerde hoofd bij zich te houden kreeg de overwinnaar de kracht van de verslagen krijger. Met veel respect werden de hoofden van verslagen vijanden geprepareerd en behandeld. Datzelfde gold voor de Maori's: zij zijn wellicht het meest bekend van hun gezichtstatoeages. Van Dinter schrijft hierover:

“de gezichtsmoko bij Maori-mannen was op zich niet verplicht, maar een niet getatoeëerd persoon was een ‘papatea’ [...], een schande. Voor jongens was het zo snel mogelijk bezitten van een getatoeëerd gezicht daarom een van hun grootste ambities. Het maakte een jongen gewilder als huwelijkspartner, gerespecteerd bij zijn vrienden en geduchter bij de vijand. Want zelfs de vijand behandelde een gedood getatoeëerd persoon met veel respect en sneed keurig het hoofd af om dit op een speciale stok te spietsen. [...] De families droogden en bewaarden de hoofden van hun gestorven verwanten. De weduwen of ouders haalden tijdens belangrijke gebeurtenissen het gedroogde en geprepareerde hoofd van hun gevallen man of zoon van de plank om samen met vrienden de overledene te herdenken.” (2005:144).

Voor westerlingen waren dit soort gebruiken barbaars en onvoorstelbaar. Toch ontstond er een levendige handel in niet-westerse producten waaronder ook getatoeëerde hoofden. Handelaren in Nieuw-Zeeland vonden veel westerse interesse in deze hoofden. Overal in het westen doken ze op: Plymouth, Cambridge, Berlijn en zelfs nu heeft Henk Schiffmacher nog een exemplaar in zijn bezit. Hoewel het dus een met rituelen, religieuze, spirituele en culturele tradities doordrenkt gebruik was voor de Maori's, werd het voor westerlingen een geducht souvenir. Het in het bezit hebben van een mooi en origineel getatoeëerd hoofd was een vraag waaraan maar korte tijd kon worden voldaan. Omdat Nieuw-Zeeland een Engelse kolonie was, was de vraag vooral hier groot. Omdat excessen zich voordeden (tatoeages die post-mortem werden aangebracht, handelaren die slaven aanwezen om hun hoofd getatoeëerd daags later te kunnen verkopen) werd door de Britse

overheid de handel in 1831 verboden¹⁴. De handel in deze hoofden is waarschijnlijk de reden dat deze traditie in zijn geheel verdwenen was aan het einde van de 19^e eeuw: de velen jongens die de handel in getatoeëerde hoofden hebben meegemaakt bedankten voor een getatoeëerd gezicht. De Engelsman H.G. Robley heeft, in een poging om deze traditie te redden een boek geschreven waarin hij gedetailleerd verhaal doet over het tatoeëren bij de Maori's. Dit boek is intussen een klassieker geworden omdat het in 1896 voor het eerst werd uitgegeven. Nederland heeft in november 2005 het hoofd teruggegeven¹⁵ van een Maori-hoofd dat sinds 1883 in Leiden lag opgeslagen. Dit op uitdrukkelijk verzoek van Nieuw-Zeelandse autoriteiten.

2.6 Ontwikkeling in het Westen

Met de (her)ontdekking van de tatoeage werd deze in het Westen populair: weliswaar nog onder zeelieden, militairen, prostituees en andere mensen in de marges van de samenleving maar evengoed begon de tatoeage aan een opmars. Over de geschiedenis van de opkomst en ontwikkeling in Europa is weinig informatie te vinden. Het zijn vooral historische boeken van enthousiastelingen, autobiografieën van artiesten zelf, artikelen in magazines en 'bits and bites' vanaf verschillende sites die enigszins een tijdslijn doen opkomen waardoor een beschrijving van de geschiedenis van de tatoeage in het Westen mogelijk wordt gemaakt. Aangenomen wordt dat meerdere zeelieden en avonturiers de kunst van het tatoeëren zijn gaan praktiseren en hun werk vooral overzees hebben geleerd en dat Engeland de bakermat is voor de tatoeage in Europa. Al in 1862 kreeg de tatoeage als instituut koninklijke erkenning: koning Edward VIII had meerdere tatoeages, verkregen op zijn reizen naar Azië en Jeruzalem. Zijn zoons, die later dezelfde reizen ondernamen, hadden eveneens tatoeages. Dit voorbeeld werd destijds door vele Engelsen elitair gevolgd: velen lieten zich in het buitenland tatoeëren door lokale artiesten. De tatoeage werd zo bekend onder welgestelde Britten en mariniers: zij waren immers in de positie om zich te kunnen laten tatoeëren. De tatoeage werd ook het kenmerk van de Engelse Royal Navy: de lange reizen naar verre, onbekende bestemmingen werden vaak vereeuwigd met een of meerdere tatoeages. De daaropvolgende jaren kwamen naar Engeland vele mariniers, avonturiers en zeelieden terug met tatoeages en in het begin van de 19e eeuw. Hoewel er in 1901 maar twee geregistreerd stonden¹⁶, kon men zich vrij gemakkelijk laten tatoeëren. Tatoeëerders trokken vaak rond op zoek naar klanten die zij plaatselijk tatoeëerden in kroegen of andere plaatsen. Er waren echter weinigen die het tatoeëren echter professioneel praktiseerden. Bekend is dat in Engeland D.W. Purdy een shop had in London, in 1870¹⁷. Over zijn geschiedenis is weinig bekend, anders dan een boekje dat door hemzelf aan het einde van zijn carrière is geschreven over hoe te tatoeëren.

Dit boek verhaalt meer over de do's en dont's van tatoeëren dan dat het het verhaal van Purdy zelf vertelt.

De twee geregistreerde tatoeëerders waren Sutherland MacDonald en Tom Riley. Beiden dienden in het leger van de Britten en hadden gedurende hun dienstdtijd hun talenten al uitgeoefend op hun collega's. Hun kunsten hebben zij waarschijnlijk geleerd in het buitenland en meegenomen naar Europa. Gezien de populariteit van de tatoeage destijds binnen de Engelse marine en het leger was een tatoeage voor soldaten eerder regel dan uitzondering. Veel hooggeplaatste legerleiders (maarschalk Earl Robbert moedigde soldaten aan het embleem van hun eigen regiment te laten tatoeëren: dit was niet alleen goed voor de onderlinge solidariteit maar had als bijkomend voordeel dat gesneuvelde soldaten makkelijker konden worden geïdentificeerd¹⁸) droegen tatoeages gezet door MacDonald of Riley. Zowel MacDonald alsook Riley gingen later professioneel tatoeëren na hun carrière in het leger: MacDonald en Riley openden beiden een shop in London. Door hun werk als professioneel tatoeëerder vergaarden zij een fortuin bij een groot publiek: in 1897 werd MacDonald in een Frans artikel in *Le Temps* betiteld als de 'Michealangelo of Tattooing'¹⁹ en genoot hij bekendheid door het werken met kleuren. Riley is vooral bekend omdat hij als eerste Brit tatoeëerde met een machine (uitgevonden door zijn Amerikaanse neef, Samuel O'Reilly). In hun carrière hebben beiden duizenden mensen getatoeëerd waaronder edelen, leden van het Koninklijk Huis, hooggeplaatste legerleiders en collega's uit het leger. MacDonald (geboortedatum onbekend) stierf in 1937 en Riley (geboortedatum onbekend) stierf in 1926. Beiden hebben voor de gehele Westerse tatoeage-industrie veel betekend. Opvallend is dat in deze periode voornamelijk hogere klassen (aristocraten) zich ook lieten tatoeëren: de tatoeage was het nieuwe gezonde cultuurgoed. Dit komt wellicht door de toenemende contacten met nieuwe landen en andere culturen: de tatoeage was 'nieuw', 'anders' en grotendeels onbekend. Degene die het zich konden veroorloven gingen naar verre landen om zich te laten tatoeëren, zoals Tsaar Nikolaas II van Rusland, prins Georg van Griekenland, de keizer van Duitsland en tal van andere hoogwaardigheidsbekleders (Van Dinter: 47-49). Een (of meerdere) tatoeage(s) hebben was geheel onbekend bij velen en bij gebrek aan kennis en een overvloed aan fantasie was het ook een goed middel om extra geld mee te verdienen: velen kenden de verhalen van nieuwe werelden niet en getatoeëerde mensen konden vaak mee in circussen hun (al dan niet verzonden) verhaal vertellen, daarbij dankbaar hun tatoeages tonende. Het hebben van een tatoeage was een noviteit. Andere verklaringen voor de populariteit onder aristocraten worden gevonden in afkeer jegens de bourgeoisie en een elitaire onderscheiding (voor een onderscheiding, elitair of niet, leent een tatoeage zich bij uitstek). De 'elite' liet zich tatoeëren met 'eigen' tekenen (familiewapens bijvoorbeeld) of uitheemse draken, de onderbuik van

de maatschappij deed zich vooral tegoed aan vlaggen, dolken, pin-ups, roosjes en zwaluwen).

In Amerika was de tatoeage rond dezelfde tijd in opkomst. De eerste bekende professionele tatoeëerder daar was Martin Hildebrandt, een Duitse immigrant. Hij had in New York een tattoo-shop geopend in 1864 en, evenals de Engelse MacDonald en Riley had hij zijn vaardigheden ontwikkeld en uitgeoefend op militairen²⁰.

Riley was een neef van de Amerikaan Samuel O'Reilly. Deze tatoeëerder werkte ook in Amerika en vergaarde internationale bekendheid met de introductie en patentering van de eerste tatoeagemachine in 1891. Tot de tijd van de tatoeagemachine werd het tatoeëren traditioneel gedaan: de inkt werd met een scherp voorwerp onder de huid geprikt. Het apparaat was gebaseerd op de stencil pen van Thomas Edison, een apparaat waarmee in papier gaatjes konden worden geprikt dat over een te verven object (meestal textiel) was gelegd. Het apparaat dat door O'Reilly was aangepast is anno 2007 weinig veranderd maar zorgde ervoor dat tatoeage niet alleen makkelijker, maar vooral ook sneller en sterieler konden worden gezet. Na patentering vergaarde O'Reilly een fortuin met zijn tatoeagemachine. MacDonald patenteerde zijn machine later (1894): deze verschilde niet wezenlijk van het exemplaar van O'Reilly. Er zijn sindsdien nog wel enkele aanpassingen geweest aan de tatoeagemachine (Wagner in 1904 en Waters in 1929) maar nogmaals: er is weinig wezenlijk veranderd aan de tatoeagemachine. De uitvinding en patentering van de tatoeagemachine ontketende een revolutie: het tatoeëren ging vanaf nu niet alleen veel sneller, maar ook veel sterieler en hygiënischer. Eenieder die dat wilde kon een tatoeagemachine aanschaffen en gaan ondernemen: de tatoeage is in het begin van de 20e eeuw aan een enorme opmars begonnen, zij het gebonden aan en voorbehouden voor subculturen. Een protégé en opvolger van O'Reilly was Charley Wagner (1875-1953). Hij heeft tot aan zijn dood in New York achterin een barbershop getatoeëerd en heeft, gelijk Samuel O'Reilly, de tatoeagemachine verbeterd, gepatenteerd (in 1904) het vak verder ontwikkeld²¹. Wagner heeft na het overlijden van O'Reilly in 1908 zijn zaak overgenomen en is dus in zekere zin verder gegaan waar O'Reilly stopte. Een protégé van Charlie Wagner was de latere Percy Waters (1888-1952), die gelijk O'Reilly en Waters ook een belangrijke ontwikkeling aan de tatoeagemachine heeft laten patenteren in 1929. Waters was een van de vele hobbyisten die van tatoeëren zijn werk had gemaakt: hoewel hij vanuit zijn thuisbasis werkte (Anniston, Arizona) reisde hij veel en deed zodoende ideeën op, deelde deze met andere tatoeëerders en ging hij weer terug naar Anniston. Alledrie deze tatoeëerders zijn als artiest voornamelijk bekend om hun het tatoeëren van mensen in de showwereld: de aanwezigheid van tatoeages in die tijd betekende, zoals al eerder genoemd, dat er geld met een getatoeëerd lichaam te verdienen viel. Vele

circussen hadden destijds hun eigen 'freak' die, uiteraard tegen betaling, zijn of haar getatoeëerde lichaam liet zien. 'Freaks' verkochten daarnaast ook foto's van hun getatoeëerde lichaam opdat deze als souvenir van 'gezien' kon worden aangeschaft. Wat zowel O'Reilly, Wagner en Waters gemeen hebben is dat zij, naast pioniers zijn voor het tatoeëren in het Westen, beschikten over een ondernemingsgezinde instellingen. O'Reilly vond de tatoeagemachine uit en vergaarde met de patentering en verkoop hiervan een fortuin, Wagner paste de uitvinding van O'Reilly gedeeltelijke aan en vergaarde op die manier ook een fortuin maar hield daarbij oog voor andere tatoeëerders: hij werd ook toeleverancier voor tatoeagemachines. Waters deed hetzelfde (verder ontwikkelen van de tatoeagemachine, patenteren, toeleverancier zijn voor tatoeëerders) maar adverteerde daarnaast actief voor zijn eigen zaak. Dat ligt gedeeltelijk in lijn met de ontwikkeling rond die tijd: Waters adverteerde²² in magazines voor mannen (Police Gazette, billboards) om klandizie aan te trekken en zijn zaak te promoten. In het begin van de 20e eeuw maakte het Westen een enorme maatschappelijke verandering door: nieuwe werelden waren al ontdekt door ontdekkingsreizigers maar met de komst van de industriële revolutie veranderde het wereld- en maatschappelijke in hoog tempo en voorgoed. Voor velen bood deze revolutie kansen en dat tatoeëerders hiervan hebben geprofiteerd moge duidelijk zijn gezien de ontwikkelingen die zich (in Amerika in ieder geval) hebben voorgedaan. O'Reilly, Wagner en Percy hebben hiervan de vruchten geplukt. Vele tatoeëerders trokken in het begin nog rond, op zoek naar klandizie. Niet verwonderlijk dat deze klandizie vooral gevonden werd in de werkende klasse en bij soldaten. Rond de wereldoorlogen deden tatoeëerders goede zaken door klanten te voorzien van tatoeages zoals vlaggen, dolken en pin-ups. Toen tatoeëerders zich eenmaal begonnen te vestigen bevonden hun zaken (tattoo shops) zich gelijk aan die van O'Reilly middenin het sociale leven: in wijken (New York, Chicago, Los Angeles), in poolhallen, achterin kapperszaken, in kelders en andere ruimtes waar het sociale leven werd besproken, gedeeld en geleefd. De klandizie bleef voornamelijk beperkt tot mensen uit de onderklasse. Atkinson beschrijft de tattoo shop tot aan 1950 als

"they were the locker rooms of the first half of the twentieth century, where aggressive sexuality and conquest over women were openly discussed and local men became legends in their neighbourhood". (1989:36)

2.7 Na de Tweede Wereldoorlog

Na de tweede wereldoorlog kwam de tatoeage meer voor binnen subculturen. Subculturen worden door Macionis en Plummer gedefinieerd als

“cultural patterns that set apart some segment of a society’s population”. (2002:109)

Zij droegen bewust –en onbewust de tatoeage naar voren als kenmerk van ‘de Ander’, waarbij die ‘Ander’ doorgaans de belichaming is van alles wat deviant is. In deze context is deviant alles wat niet binnen de centraal maatschappelijk gestelde normen geldt of past. De tatoeage had zich van zijn stigma ontdaan als handelsmerk van individuen uit de onderklasse en verlegde haar grenzen meer naar het handelsmerk van gemarginaliseerde groepen binnen de samenleving: motorclubs, punkers, Rockabillys, rockers en Chicanos, Aziaten, Afrikaanse Amerikanen (Atkinson, 2003:40-41). Bindend element is dat deze groepen zich door maatschappelijke ontwikkelingen (toenemende werkloosheid, opkomende vrouwenrechten en bewegingen die de belangen behartigden van vrouwen, toenemende raciale spanningen) tegen de heersende stroom van normen en waarden van de maatschappij in bewogen: tegenculturen. De bijbehorende tatoeages werden als gevolg hiervan makkelijk geïnterpreteerd als deviant gedrag. De brug tussen deviant gedrag, criminelen en tatoeages is makkelijk te slaan: door de tijd heen is de tatoeage wereldwijd gebruikt als stigma voor groepen die zich niet naar maatschappelijk centraal gestelde doelen gedroegen. De Romeinen tatoeëerden (hoewel markeren wellicht een betere benoeming is aangezien het woord tatoeëren pas zijn oorsprong in het einde van de 19e eeuw vindt) hun slaven al, evenals velen heersers na hen (Nazi’s, Saddam Hussein). In Japan en China, waar tatoeëren als iets barbaars werd gezien, kregen niet alleen criminelen een tatoeage maar ook het gewone volk (Van Dinter, 2005 p. 58-59) indien zij zich niet aan Confuciaanse regels hielden. Deze (zogenaamde) straftatoeage kon variëren: van een ringetje achter het oor (China) voor een licht vergrijs als overmatig drankgebruik tot een streep op het voorhoofd of op de armen (Japan) in het geval van een diefstal. De tatoeage werd opgelegd aan groepen binnen de maatschappij die zich deviant gedroegen. Paradoxaal genoeg eigen(d)en deviante groepen zichzelf deze praktijk toe: in gevangenissen²³ in Amerika en Rusland bestaat een levendige tattoocultuur waar verschillende gangs zich van hun eigen tatoeages laten voorzien. Tatoeages in deze context spreken een taal op zich waarmee de drager ervan de filosofie van zijn gang uit. De Japanse criminele organisatie yakuza is bekend van haar fullbody suits (tatoeages die het hele lichaam bedekken, maar wel op zo’n manier dat niemand dat ziet). De geschiedenis van de yakuza kent een lange

traditie die in verschillende boekwerken²⁴ is vastgelegd. Over de naam yakuza is bekend dat deze juist zijn wortels vindt in deviant gedrag. Hill²⁵ schrijft hierover:

"It's from there the name, yakuza, comes from, they are without worth for society. This doesn't mean that they have no use in society, it means that the members are people who somehow do not fit into society- society's misfits." (2003:274)"

De fullbody suit was aanvankelijk het teken van kracht (om een fullbody suit te laten tatoeëren moest men een aanzienlijke hoeveelheid pijn doorstaan) waar het nu meer de betekenis heeft van smaak en stijl. Motorrijders waren in de jaren '60 in Amerika actief. Hun verhalen over moorden, plunderingen, verkrachtingen, mishandelingen en andere overtredingen werden rijkelijk gepubliceerd en zodoende ontstond er rond motorrijders een cultuur die hun werkelijke bestaan geen recht deed. Culturele stereotyperingen, (negatieve) artikelen over de subculturen werkten het beeld in de hand dat de tatoeage iets was voor 'de Ander'. Zodoende werd de tatoeage een uiting van de strijd tegen de geldende normen, het (opgelegde) gezag of de geboden filosofie van de heersende cultuur. Gevoed met antisociale sentimenten deden gerichte teksten de opkomst (berucht is de combinatie FTW: Fuck The World), namen van gangs (bijvoorbeeld Hell's Angels), doodshoofden et cetera en maakte van de tatoeage het ultieme symbool voor uitschot en sociale misfits. Hierbij dient wel in acht te worden genomen dat de boodschappen van de verschillende subculturen ieder in hun eigen (en dus andere) context geplaatst moeten worden. Bindend element blijft echter dat de tatoeage het symbool bij uitstek werd om onvrede met de maatschappij te etaleren: het deed groepen onderscheiden van de ander en bracht een breuk in een afbrokkelend klassenbegrip waarin mensen met tatoeages gezien werden als 'Anders'.

Vanaf de jaren '70 kwam de tatoeage weer in de maatschappelijke belangstelling te staan. Lyle Tuttle, een gevierd tatoeëerder uit Amerika is kort, bondig en duidelijk over de oorzaak hiervoor:

"Women's liberation! One hundred percent women's liberation! That put tattooing back on the map. With women getting a new found freedom, they could get tattooed if they so desired. It increased and opened the market by 50% of the population - hell of the human race! (bron: <http://www.prickmag.net/lyletuttleinterview.html>)"

Atkinson spreekt over een 'dramatic influx of women' (2003:43) als hij de periode 1970-1990 beschrijft. Deze opvatting wordt gedeeld door andere auteurs (Mifflin 1997; Sanders 1991; Wroblewski 1992): het lichaam kwam als breekijzer van sociale

patronen naar voren in genderverhoudingen, raciale en seksuele kwesties. Aan de wortels van deze golf staan instituten als de seksuele revolutie, feminisme en mensenrechtenorganisaties die de sociale verhoudingen wereldwijd verder onder druk zetten. De vrouw speelde in deze ontwikkeling een grote rol en als gevolg hiervan emancipeerde de tatoeage: het was niet langer sec het symbool 'de man' maar kreeg een zachter en meer feminien karakter omdat [vooral] vrouwen er het recht op hun eigen lichaam mee bezegelden. Deze renaissance van de tatoeage bracht een stroom aan ontwikkelingen met zich mee: vrouwen werden niet alleen meer getatoeëerd maar gingen zelf ook tatoeëren, er kwamen wereldwijd conventies, nieuwe stijlen kwamen, tattooshops vonden hun weg naar de steden op en het maatschappelijk draagvlak werd verbeterd. Deze opkomst is sterk merkbaar vanaf de jaren '80-'90: een steeds meer heterogene groep mensen met verschillende sociaal-economische achtergronden laat zich tatoeëren en meer en meer tattooshops openen zich in centra van steden. Nieuwe stijlen worden ontwikkeld: de bekende flash-stijl, de getekende afbeeldingen die doorgaans aan de muren hangen in studio's, wordt uitgebreid met verschillende andere stijlen zoals bijvoorbeeld Oriëntaalse afbeeldingen en leiden tot nieuwe stijlen en ontwerpen. Ook een nieuwe generatie tatoeëerders staat op: meer en meer artiesten zijn geschoold en weten zich te profileren door hun eigen stijl, zeker met de komst van nieuwe media (internet, nieuwsgroepen, et cetera). De nieuwe tatoeëerders blijken, los van creatieve talenten, ook vaker geschoold: een groot deel van de hedendaagse tatoeëerders heeft een creatieve opleiding gevolgd en zich (al dan niet bewust) gestort op een bewuste carrière als tatoeëerder.

Ik zal de opkomst voor Nederland uitgebreider beschrijven vanaf de Tweede Wereldoorlog.

Hoofdstuk 3: Opkomst in Nederland

Iconen in de tatoeagewereld kom je overal tegen: ieder land heeft zijn eigen 'tatoeagekoning'. Wat deze 'koningen' gemeen hebben is dat zij voor hun eigen land in het bijzonder en Europa in het algemeen voor de tatoeage en de tatoeage-industrie een enorme bijdrage hebben geleverd. Engeland kent George Burchett en Ron Ackers, Denemarken Ole Hansen, Zwitserland de familie Leu en Duitsland Herbert Hoffmann. Nederlands bekendste tatoeëerder is zonder twijfel Henk Schiffmacher. Hoewel hij momenteel meer bekendheid geniet als schrijver, (kunst)schilder en organisator van tentoonstellingen dan als tatoeëerder ligt juist dat vak ten grondslag aan zijn bekendheid. Als tatoeëerder geniet hij vooral bekendheid als zijnde de artiest die een schare aan (inter)nationale bekenden heeft getatoeëerd: Pearl Jam, Red Hot Chili Peppers, Herman Brood, Anouk, et cetera. Als jonge man was hij al geïnteresseerd in tatoeëren en heeft hij door zijn jeugd heen alles verzameld dat rond die tijd over tatoeages en tatoeëren te vinden was. Als fervent tatoeëerder en fan van tatoeages heeft hij echter veel meer betekend voor de tatoeage-industrie in Nederland. Zijn indrukwekkende verzameling heeft hij tentoongesteld op zijn zolder in Amsterdam dat toepasselijk de naam Tatoomuseum kreeg. De kunst van het tatoeëren heeft hij echter meegekregen van een eerdere, minder bekende tatoeëerder: de Amsterdammer Pier de Haan beter bekend als Tattoo Peter²⁶. Deze uit IJmuiden afkomstige artiest had een tattooshop in Amsterdam en had het vak geleerd van Albert Cornelissen die in Rotterdam een tattooshop had. Zowel Albert Cornelissen alsook Pier de Haan kunnen voor Nederland aangemerkt worden als tatoeërders van het eerste uur. Met Tattoo Peter in Amsterdam en Albert Cornelissen in Rotterdam had Nederland begin jaren vijftig twee artiesten zitten wiens zaken floreerden omdat in beide steden veel toeristen en zeelieden kwamen.

De bijdrage van Henk Schiffmacher aan het tatoeëren gaat verder dan een indrukwekkende verzameling curiosa over tatoeages. Hij heeft de gehele wereld over gereisd op zoek naar informatie over tatoeages en vanuit iedere windstreek van de wereld een tatoeage meegenomen. Over zijn belevenissen als tatoeëerder heeft hij meerdere boeken geschreven en een DVD gemaakt²⁷. Zijn boeken en DVD zijn erg gemakkelijk en verschaffen de lezer c.q. kijker een unieke kijk in wereld van het tatoeëren. Het ambacht van tatoeëren is niet makkelijk om te leren en hiervoor dient men vaak in de leer te gaan bij een (ervaren) tatoeëerder. Dat het vak moeilijk te leren is schrijft hij in zijn biografie²⁸ (1991: 51-52):

“Het binnendringen in dit specialistische vak was in die tijd (begin jaren '70) een zo goed als onmogelijke zaak. Niks, maar dan ook niks gaf men prijs: beroepsgeheimen werden van vader op zoon overgeleverd. De enkeling die toch wilde doorzetten, stond voor de uiterst moeilijke opgave om de noodzakelijke kennis en informatie op eigen kracht in te winnen –en dat ging dan maar mondjesmaat.”

Hoewel het hem is gelukt kennis te vergaren en uiteindelijk tatoeëerder te worden maakt hij in dezelfde biografie duidelijk dat het ambacht van een tatoeëerder beoefend wordt door beunhazen en charlatans (1991:48-49).

3.1 Organisatie van tatoeëren: NBT en TCH

In 1988 richtte Henk Schiffmacher de Nederlandse Bond van Tatoeëerders (NBT) op, een vakbond voor tatoeëerders. De doelstelling van de NBT luidt:

“De Nederlandse bond van tatoeëerders is een vakbond, die in 1988 is opgericht door een groep mensen die zelf het vak uitoefenen of hierin zeer betrokken zijn. Deze groep mensen hebben zich al geruime tijd geërgerd aan het feit dat vele tattooostudio's in Nederland zich niet hielden aan de minimaal voorgeschreven regels, met als gevolg dat er soms levensgevaarlijke situaties zich voordeden. Hieraan moest een einde komen vonden zij, en is er besloten een vakbond te gaan oprichten, waar men zich als eigenaar van een tattooostudio vrijwillig kon aanmelden. Voor deze bond pas echt werd opgericht, werden er een aantal eisen en regels op papier gezet, eisen en regels die een tattoo studio zal moeten nastreven wil hij of zij zich kunnen aanmelden als lid van de NBT²⁹.”

De grootst genoemde ergernis is het zich niet houden aan voorgeschreven regels: welke regels dat precies zijn blijft onduidelijk maar daarmee is wel duidelijk hoe deze branche zich in Nederland heeft ontwikkeld. In de jaren vijftig was Albert Cornelissen als tatoeëerder actief in Rotterdam en werkte destijds nog met twee emmers en een spons. Op de site van TCH³⁰ valt te lezen hoe destijds getatoeëerd werd:

“Met de spons uit de ene emmer werd bijvoorbeeld de arm nat gemaakt, plaatje erop, tatoeëren en schoonmaken met de lap uit de andere emmer. De naalden werden zolang gebruikt totdat hij vond dat ze verwisseld moesten worden. Dus verschillende mensen werden met dezelfde naald en inkt getatoeëerd, schoonmaken met dezelfde spons en lap”.

Een tatoeage destijds laten zetten ging gepaard met risico's die anno nu volledig onacceptabel worden geacht, tot 1988 was dat schijnbaar niet veel anders. In 1990 wordt op instigatie van Henk Schiffmacher de Tattoo Club Holland (THC) opgericht. De TCH wordt aanvankelijk opgericht ter ondersteuning van de NBT.

“[...] ondersteuning van tattoo-liefhebbers zou een goede aanvulling zijn om de acceptatie van de tatoeage te verbeteren en te promoten. Een paar tattoo-fans door hem [Henk Schiffmacher] bij elkaar gebracht, maakten een enquêteformulier om die op de Paradiso Tattoo Conventie 1990 te verspreiden’. (www.tattooclubholland.nl/10jaarTCH/10jaar.htm)

De TCH wordt belast met het organiseren van een jaarlijkse Tattoo Sunday en stelt zichzelf ambitieuze doelen: een blad uitgeven, reizen naar conventies organiseren, boeken en tijdschriften rechtstreeks van de uitgever afnemen en goedkoop doorverkopen aan de leden, TCH-leden op vertoon van lidmaatschapskaart korting laten verkrijgen bij de NBT aangesloten tatoeëerders, tattoo-party's organiseren, contacten verbeteren tussen artiest en hun klanten, de goede tattoo promoten bij alle lagen van de bevolking³¹. Een lange, intensieve samenwerking is beiden niet beschoren: in 1991 komt het tot een breuk tussen de NBT en TCH. Henk Schiffmacher stapt volgens de TCH op omdat er ‘geen waardering voor hem als mens en zijn werk voor de Nederlandse tattoo-wereld (mijn cursivering)’ is. De NBT en de TCH opereren nu naast elkaar maar met dezelfde doelen (het vak ontdoen van beunhazen en het zorgen van minimale eisen voor tatoeëerders), zo lijkt het. Bij navraag over het doel van de TCH reageert de club als volgt:

“de TCH is een club van, voor en door tattoo-liefhebbers. Wij hebben geen enkel belang bij het organiseren van ‘lijsten’ of andere zaken. Wij zijn tattoo-liefhebbers en willen de tattoo promoten”. (www.tattooclubholland.nl/10jaarTCH/10jaar.htm)

Die rol is de TCH op het lijf geschreven: hun activiteiten zijn, zij het met vallen en opstaan, geworden tot gestructureerde evenementen: het organiseren van de Tattoo Sunday trekt jaarlijks meer mensen, de site is actueel en informeert niet alleen de liefhebber, maar ook de nieuwsgierige rond allerlei informatie over tatoeëren. De site kent een informeel karakter, in tegenstelling tot de site van de NBT die zakelijker oogt. De NBT geeft voorlichting (richtlijnen, wetgeving) over tatoeëren, recenseert boeken en is aanspreekpunt voor klachten als die er zijn (uiteraard als het een studio betreft die bij de NBT is aangesloten).

3.2 Hygiëne

Dat tatoeëren soms in schril contrast staat met hygiëne blijkt uit de tijd dat het tatoeëren nog met twee emmers en een spons werd gedaan. Hoewel dat decennia geleden is en er ondertussen veel verbeterd is, is het verzorgen van wetgeving rond tatoeëren (en piercen) nog altijd voer voor heftige discussies en verschillende standpunten. Veel tatoeëerders zijn het er over eens dat regelgeving nodig is maar over de manier waarop verschillen zij van mening. Het is de NBT niet gelukt om tatoeëerders dusdanig op één lijn te krijgen dat zij een voorstel heeft kunnen doen voor regelgeving. Wel hebben verschillende tatoeëerders (ook de NBT) bij de politiek aangegeven dat er wantoestanden in de branche plaatsvinden en dat regelgeving noodzakelijk is. De overheid heeft deze taak op zich genomen en regels vastgesteld waar, met ingang van 1 juni 2007, iedere tatoeëerder (c.q. piercer) zich aan moet houden. Het concept van deze wet, opgesteld door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (WVS) en uitgevoerd door het Landelijk Centrum Hygiëne en Veiligheid (LCHV) is zowel de TCH alsook de NBT een doorn in het oog. In de Staatscourant van mei 2007 is de wet gepubliceerd³². De NBT is trouwens gesprekspartner geweest in het opstellen van de richtlijnen die nu gaan gelden. De wetgeving is volgens de TCH 'onacceptabel' en de NBT bestempelt ze als 'onwerkbaar'. Dit komt door de voorschriften voor de tatoeëerder(s), het gebruik van de instrumenten met betrekking tot het tatoeëren (naalden, de tubes waar inkt in zit, de inkt, et cetera), de vernietiging van instrumenten, de inrichting van de studio, de informatieverstrekking voor, tijdens en na het tatoeëren, het reinigen, steriliseren en desinfecteren van de werkplek et cetera. Allemaal zaken waar, volgens vele tatoeëerders, iedere ondernemer zich al lang op heeft voorbereid. De regelgeving komt in het kort neer op twee zaken: men dient een vergunning te hebben (om te mogen tatoeëren, piercen en permanente make-up aan te brengen) en men moet veiliger gaan werken. Grootste winst is dat de klant zich verzekert weet van een goede studio, hierop volgen spotjes van de overheid indien men zich laat tatoeëren. Er is een leeftijdsgrens ingesteld (vanaf 16 jaar, terwijl de NBT aan heeft gedrongen op een grens van 18 jaar), er gelden sancties voor studio's die zich niet aan de voorgeschreven regels houden en studio's worden periodiek gecontroleerd op de minimale eisen. Grootste ergernis is dat de uitgeschreven procedures³³ een onwerkbaar karakter hebben gekregen. Hierdoor ontstaat in de ogen van veel tatoeëerders een tegengesteld effect: de beoogde beunhazerij wordt niet aan banden gelegd, maar juist in de hand gewerkt. De kosten die gemoeid zijn met de vergunningen, de periodieke controles het naleven van de richtlijnen zijn dusdanig hoog dat het vak voor sommigen niet meer uitvoerbaar is. Zij die werken vanuit een bijkeuken, garage of anderszins kunnen hun werk ongestoord voortzetten en de

branche op die manier schade blijven toebrengen. De overheid heeft het over een sanering van ongeveer 35% van de branche, daarbij de illegale tatoeëerders meegenomen. De NBT roept in haar betoog³⁴ tegen de wet tatoeëerders op zich te verenigen opdat men meer gewicht heeft richting de overheid.

Met de toenemende populariteit van de tatoeage zien zowel de NBT, TCH alsook de politiek³⁵ geplaatst voor nieuwe uitdagingen. De tatoeëerders die ik heb gesproken waren in meer en mindere mate enthousiast over de nieuwe regelgeving. Het enthousiasme is gematigd doch wel aanwezig omdat er simpelweg regels zijn. Daar kan niemand onderuit en deze blijken nodig. Dat de regels onwerkbaar zijn is een mening die ze alleen delen: eerst zien, dan geloven, zo lijkt het devies naar de nieuwe regels toe.

Hoofdstuk 4: Theorie

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk maak ik gebruik van verschillende theorieën rond respectievelijk het lichaam, individualisering en cultuur. Ik kies deze drie omdat ze voor dit onderzoek belangrijke sociologische invalshoeken zijn. Rond het lichaam breng ik in kaart welke ontwikkeling wetenschappelijk onderzoek ondervindt: de tatoeage is een ingreep op ons lichaam en hoewel dit eens als object werd beschouwd, toont steeds meer wetenschappelijk onderzoek aan dat we het lichaam meer als subject gaan zien. Niet alleen zien we het meer als subject, we behandelen het ook steeds meer als subject. Vervolgens richt ik me op individualisering. Dit is een van de belangrijkste discussies in de sociologie: we zijn qua levensstijl verschoven van 'gezelschap' naar 'gemeenschap'. De gevolgen hiervan zijn ontelbaar, daarvoor heeft het een te grote impact op ons dagelijks leven. Een daarvan is dat zingevingprocessen op steeds persoonlijker wijze ingegeven worden. Het lichaam, met als proces tatoeëren is een goed voorbeeld van zo'n proces. Als laatste richt ik me op de rol van cultuur: het artikel van Peeters etaleert een visie die strookt met die van de klasse die de tatoeage maar moeizaam kan erkennen en/of omarmen: de hoge klasse. Om dit te verduidelijken biedt het werk van Pierre Bourdieu (1930-2002) verfrissende inzichten. Dat betekent enerzijds dat ik het onderdeel cultuur slechts theoretisch behandel: in de gehouden interviews lag de focus op het achterhalen welke rol het lichaam speelt en welke betekenis men geeft aan de tatoeage. Anderzijds betekent dat het stuk cultuur ook als apart onderdeel van deze scriptie gelezen kan worden.

4.2 Rol van het Lichaam

Het uiterlijk is steeds belangrijker aan het worden: er 'goed uitzien' staat gelijk aan je 'goed voelen'. Een ingreep aan het lichaam om welke reden dan ook (esthetisch, cosmetisch, medisch, psychologisch) is toegankelijk voor iedereen en dus het promoten waard: de Baja Beachclub in Rotterdam heeft in 2007 een prijsvraag uitgeschreven voor vrouwen en de winnares wordt getrakteerd op nieuwe borsten. Datzelfde overkwam een bewoonster van het televisieprogramma De Gouden Kooi: voor haar was het slechts een doel om haar borsten een paar maten groter te maken. Programma's waarin het lichaam centraal staat verzekeren zenders van kijkers (Extreme Make-Over, 10 jaar jonger in 10 dagen, Nederland in Beweging). Het aantal diëten dat anno 2007 gevolgd kan worden is ontelbaar en de populariteit van Sonja Bakkers boeken is de zoveelste piek in bestsellers rondom diëten, na Weight Watchers, Montignac het het South Beach Diet. In toenemende mate ontsluiten er signalen die aangeven dat ons lichaam belangrijker aan het worden is.

De waarde die aan het lichaam wordt toegekend is belangrijk: een getraind en verzorgd lichaam is net zo belangrijk geworden als een getrainde geest en vergroot kansen op succes. Reicher³⁶ (2004) beschrijft een langetermijn ontwikkeling die benadrukt dat mensen, overal ter wereld de neiging hebben gehad hun lichaam te veranderen. Deze neiging komt ofwel voort uit eigen behoefte of vanuit de sociale omgeving. De visie op het lichaam is niet altijd zo geweest, getuige een analyse van Roper over de middeleeuwse en vroegmoderne tijd in Duitsland waarin het lichaam gezien werd als

“a container for a series of processes: defecation, sexual pollution, vomiting. Fluids course about within the body, erupting out of it, leaving their mark on the outside world. The body is not so much a collection of joints and limbs, or a skeletal structure, as a container of fluids, bursting out in every direction to impact on the environment.” (1994:94)

Bovengenoemd citaat degradeert het lichaam tot een generator van fysieke processen zonder verdere toevoeging. Descartes (1596-1650) stelde in deze tijd Cogito Ergo Sum, daarmee aangevend dat lichaam en geest twee verschillende zaken zijn en gescheiden moeten worden gezien. Letterlijk vertaald betekent Cogito Ergo Sum *ik denk, dus ik ben*, hetgeen ook geïnterpreteerd kan worden als *ik denk met mijn hoofd, mijn lichaam is niet nodig*. Dit Cartesiaanse dualisme gaat nu niet meer op: over de loop van de eeuwen is het lichaam nu verworpen tot een belangrijk ‘locus’ voor verschillende onderzoeken en functioneert het in plaats van ‘container’ meer als onderdeel van ‘ik’. Zo spreekt Lupton³⁷ over de verschuiving van ‘open bodies’ in premoderne tijden naar ‘closed bodies’ in modern(ere) tijden, ofwel de verschuiving in perceptie van ‘container’ naar onderdeel van het ‘ik’. Dat ‘we’ ‘ons’ lichaam meer als onderdeel van ‘ons’ zijn gaan zien verwoordt Nick Crossley³⁸, een Britse medisch socioloog als volgt:

“We talk [...] about ‘my body’, what ‘I’ think of ‘it’, what ‘I’ put ‘it’ through and what ‘I’ want ‘it’ to look like.” (2005:1)

Het lichaam is dus geen object meer, maar subject waarnaar we objectief kijken en handelen. Het werk van Crossley maakt deel uit van een waaier aan [empirische] studies over de wijze waarop we ‘ons’ lichaam onderhouden: de laatste 40-50 jaar is er een toename in academische literatuur verschenen (Foucault^{39, 40} 1973, 1978; Mauss⁴¹ 1973; Turner⁴² 1984; Shilling⁴³ 1993; Featherstone⁴⁴ 1982; Greer⁴⁵ 1970; Millet⁴⁶ 1969; Bourdieu 1984) met betrekking tot het lichaam. Bekende sociologen die over het lichaam hebben geschreven zijn Michel Foucault (1926-1984) en Pierre

Bourdieu (1930-2002). Nettleton⁴⁷ noemt een aantal redenen waarom de sociologie meer interesse in het lichaam zou kunnen (moeten) hebben:

"First has been the recent attempts by women to gain control over their bodies from male-dominated professionals. Second had been the growth of the new reproductive technologies which are shifting the meaning of foetus, birth and body. Third, the 'greying of the population' means that larger numbers of people will have to come to terms not only with the 'ageing body' but also with the possibility of taking their own life. Fourth, consumer patterns are increasingly concerned with body products: everything from 'the fitness industry' to the 'cosmetics industry'. Fifth, the arrival of AIDS in the early 1980s served to remind us of the limits of medical technology. And finally, ethical issues around the body –from abortion to research on embryos- are opening up debates about the boundaries of life and death." (1995: 102-103)

Met zijn werken *The Birth of the Clinic*⁴⁸ (1973) en *The History of Sexuality*⁴⁹ (1978) opende Foucault deuren over de interactie tussen het lichaam, de medische wetenschap, seksualiteit en geloofsovertuigingen. Zijn werken waren aanleiding tot nieuwe denkwijzen over ons lichaam, hoe wij dit zien en interpreteren. Giddens spreekt in *Modernity and Self-identity* (1991) over een 'theory of the body [in late modernity]': in een omgeving waarin individuen in toenemende mate geconfronteerd worden met risico's en gedetraditionaliseerde structuren zullen individuen identiteit ontleenen aan hun lichaam⁵⁰. Over de sociologie van het lichaam stelt Turner⁵¹ (2004):

"the sociology of the body has been divided analytically into two distinctive, often contradictory, approaches. These two traditions represent alternative answers to the question: is the human body socially constructed? In social constructionist approaches, the body is treated as a system of cultural representations. In the phenomenological tradition, the "lived body" is studied in the everyday world of social interaction". (http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9781405124331_chunk_g97814051243317_ssl-39)

De theoretische kaders zijn de laatste jaren in toenemende mate aangepast en aangevuld met empirische bevindingen vanuit verschillende onderzoeksvelden met betrekking tot het lichaam. De vraag van Turner wordt nog steeds empirisch voorzien van nieuwe onderzoeken waaruit nieuwe theoretische inzichten verrijzen of bestaande inzichten worden aangescherpt. Empirische onderzoeken op het gebied van lichaamsversieringen nuanceren deze theorieën: Atkinson⁵² (2004:373) spreekt van een 'explosion of sociological research on westerners' body modification practices', daarbij verwijzend naar werk van Loland⁵³ (aerobics), Davis⁵⁴

(cosmetische chirurgie) en Lupton⁵⁵ (eten). Die '*explosion*' is verklaarbaar omdat vanaf de jaren '90 een industrie in opmars is die internationaal aanhangers vindt: body modification.

4.2.1 Body Techniques, Body Modification en Body Projects

De tatoeage maakt in deze scriptie onderdeel uit van een rijzend fenomeen: body modification. Voor dit concept ontbreekt een goede, hanteerbare operationalisering. Het concept body modification is een containerbegrip en verwijst naar de vele mogelijkheden om het lichaam aan te passen, te modifieren. Alleen al de reden waarom dit fenomeen in opkomst is en internationaal een steeds grotere groep aanhangers vindt alleen al is aanleiding voor meer onderzoek: processen als modernisering zouden een goede invalshoek kunnen zijn alsmede theorieën rond het lichaam, zingeving en identiteit. Ik ga daar hier niet verder op in.

Het definiëren van body modification kan niet zonder voorbij te gaan aan de functie ervan. Body modification kent een sterk cultureel en eigentijds karakter: zo lang we al bestaan, bestaat de neiging ons lichaam aan te passen. Verschillende volken kennen hun eigen technieken en functies: vrouwen van de Longneckstam in Thailand (Chang Mai) verlengen hun nek als schoonheidsideaal, Mursi vrouwen in Ethiopie 'rekken' hun onderlippen op met schijven als schoonheidsideaal, stammen in Burkina Faso (Afrika) hanteren nog het aanbrengen van littekens (scarification) en het piercen van genitaliën om een genderrol uit te dragen en overgangsriten te markeren (van jongen naar man of van meisje naar vrouw: in beide gevallen is men geschikt voor huwelijk en/of geboorte). De Suyá (Afrika) kent verschillende decoraties aan het lichaam waaronder het aanbrengen van gaatjes in de oren, het oprekken van de onderlip waarbij iedere versiering een bepaalde vorm van schoonheid met zich meedraagt, de tatoeage in Polynesië is vaak nog omgeven met status en macht, in Japan was het gebruikelijk en sommige stammen in Afrika vijlen hun tanden nog om esthetische redenen et cetera. Ofschoon het aanpassen van het lichaam een lange en vooral culturele traditie kent, heeft het dus een duidelijke sociale functie: het onderscheidt seksen en groepen, het belichaamt rijpbaarheid (of vruchtbaarheid) en het markeert een duidelijke overgang. Een andere belangrijk onderdeel van deze modifications is het feit dat ze gepaard gaan met pijn: eenieder die een tatoeage of piercing heeft weet dat ook het aanbrengen hiervan niet zonder pijn is. Voor het aanbrengen van de modification is het dus van belang dat ook pijn hiermee gemoeid is. Merk op dat de vele genoemde modifications uit een context komen die in niets lijkt op die van het westen: geen industrialisering, geen politieke en/of wetenschappelijke revoluties, geen democratisering van sociale instituten maar wel een sterk geloof in sacrale verklaringen, stammenstructuur en geloof in tradities.

De operationalisering van het concept body modification is dus *iedere procedure die bewust het lichaam voorgoed aanpast voor esthetische of persoonlijke redenen en zijn oorsprong vindt in primitieve, culturele tradities en gepaard gaat met pijn*. Onder body modifications vallen onder andere tatoeëren, piercing, subinsicions (insnijden van de huid onder de penis) scarification, stretching, beadings (het aanbrengen van balletjes onder het weefsel) en implantaten.

Het westen kent daarentegen voldoende andere technieken die (op cosmetische en plastische ingrepen na) vrijwel zonder pijn beleefd kunnen worden en het lichaam ook aanpassen. Ik laat hier bewust voorgoed uit de zin omdat veel van onze technieken een tijdelijk karakter kennen. Hoe rekbaar deze aanpassingen zijn schetst socioloog Nick Crossley⁵⁶: hij noemt ze reflexive body techniques (RBTs) en definieert ze als zijnde

“... those [body] techniques whose primary purpose is to work back upon the body, so as to modify, maintain or thematise it in some way. [...] RBTs are techniques of the body, performed by the body and involving a form of knowledge and understanding that consists entirely in embodied competence, below the threshold of language and consciousness; but they are equally techniques for the body, techniques that modify and maintain the body in particular ways.” (2005:9-10)

Crossley werkt deze technieken uit in verschillende categorieën: sommige technieken maken deel uit van onze dagelijkse routine (douchen, tanden poetsen, aankleden, scheren, haren kammen), andere hanteren gebruiken we wekelijks of maandelijks (nagels knippen, naar de kapper gaan) en soms zetten we alles overboord en wenden we ons tot, wat hij noemt ‘one-off’ modifications, zoals tatoeëren, piercen of cosmetische chirurgie. De reden waarom ik het bij de tatoeage hou is eenvoudig: de tatoeage is blijvend en zichtbaar. Dat geldt weliswaar voor andere modifications ook, maar in mindere mate: een piercing kan uitgenomen worden, kleding kan verwisseld worden, een bezoek aan de kapper kan je een nieuw kapsel opleveren et cetera. De tatoeage is dus blijvend: als je er eenmaal een hebt, kun je er niet meer vanaf. Uiteraard laat ik in deze het verwijderen van tatoeages buiten beschouwing. Ook dit is in opkomst maar vragen rond dit onderwerp laat ik aan anderen om te onderzoeken. De aanblik van een tatoeage roept onherroepelijk reacties op die over de eeuwen heen een golfbeweging kent: onderscheid, anomie, sier, anomalie en in toenemende mate anno nu ook kunst⁵⁷. Veel mensen die zich bezigen met het modifieren van hun lichaam vinden elkaar op het web: je vindt complete gezelschappen van mensen die elkaar vinden in een gezamenlijk interesse: het aanpassen van het lichaam aan individuele standaarden. Een avond

surfen op bijvoorbeeld www.bmezine.com levert een schat aan informatie (en indrukken!) op die dit etaleren. De wetenschap toont hier in toenemende mate interesse voor door meer onderzoeken en zelfs conventies rond dit soort onderwerpen plaats te laten vinden op steeds grotere en frequentere schaal⁵⁸. Los van wetenschap vinden steeds meer mensen elkaar in ditzelfde onderwerp. Er ontstaan subculturen (Modern Primitives is een voorbeeld van een internationale stroming, Truth Seekers Syndicate is een voorbeeld van een Nederlandse stroming) op internet en binnen de grenzen van Nederland (en uiteraard andere landen) waarbinnen ontmoetingen worden georganiseerd waar men collectief rituelen beleefd. Daarbij: het belangrijker worden van ons lichaam heeft geleid tot wat je kunt noemen een complete 'body-industry': esthetische- en cosmetische chirurgen, schoonheidssalons, piercers, et cetera maken allemaal deel uit van een economie die zich rond het lichaam heeft ontwikkeld. Uiteraard mogen tatoeëerders hierin niet ontbreken: hun rol komt in dit onderzoek duidelijk naar voren.

Vooralsnog heb ik aangetoond dat het lichaam een belangrijk onderwerp in de sociologie aan het worden is en dat er een toename is in het aantal werken dat rondom het lichaam verschijnt. Onze visie op ons lichaam is veranderd van 'object' naar 'subject'. We zijn het niet alleen meer als onderdeel van 'ons' gaan zien, zo zijn we het ook gaan behandelen. Dit heeft geleid tot het opkomen van een economie (die ik body-industry noem) die ons voorziet in een behoefte: het veranderen van ons lichaam. Daarbij is het lichaam een instituut geworden dat sociologisch dusdanig interessant is dat rondom het lichaam culturen ontstaan die aantonen dat mensen, hoe afwijkend dit ook moge zijn, door hun lichaam hun wereld en de werkelijkheid beter kunnen doorgronden. Dit laatste kan ik beter duidelijk maken door in te gaan op een proces dat hieraan ten grondslag ligt: individualisering.

4.3 Rol van Individualisering

De achtergrond van de tatoeage is niet een persoonlijke: het werd van origine in groepsverband gebruikt. Sinds de komst naar het westen en de opkomst na de tweede wereldoorlog in het bijzonder zijn het voornamelijk individuen die met tatoeages lopen. De sociale context is verschoven van 'groep' naar 'individu'. De opkomst van het begrip individualisering is in toenemende maatschappelijke discussie te horen maar wat is eigenlijk de achtergrond van de individualisering? Het SCP heeft in 2004 een rapport uitgebracht (Individualisering en Sociale Integratie) en stelt hierin dat individualisering

"de belangrijkste onomkeerbare sociaal-culturele kracht is in de komende periode" (1994: 17).

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

In dit rapport wordt door verschillende auteurs de invloed van individualisering in kaart gebracht. Zo omschrijven Snel en Engbersen individualisering als

"het proces van het 'oplossen' van traditionele sociale categorieën (nationale staat, familie, klasse, buurt en sekserollen) als integrerende en identiteitsverlenende instituties" (2004:58).

Hoewel zowel het SCP alsook Engbersen en Snel het houden bij de kracht en een omschrijving van het proces is hiermee nog niet duidelijk welke omschrijving ik hanteer voor mijn concept van individualisering. Van der Loo en Van Reijen⁵⁹ omschrijven het instituut individualisme als

"Het individualisme beschouwt ieder mens als een persoonlijkheid op zichzelf en gaat ervan uit dat de individuele identiteit niet zonder meer tot de collectiviteit te reduceren is. [...]. Het individualisme gaat uit van een mensbeeld, waarin zelfbewuste en zelfstandige individuen zelf hun lot in handen nemen." (1993:167)

De ontwikkeling naar deze individualisering is ingezet langs het pad van modernisering, een periode (vanaf grofweg de 19e eeuw) waarin een aantal onderling samenhangende ontwikkelingen zich voordeden. Selznick⁶⁰ onderscheidt daarin: 1) scheiding van sociale sferen: in feodale en pre-industriële samenlevingen was sprake van een sterke 'verknoping' tussen sociale sferen. Er was bijvoorbeeld nauwelijks sprake van een scheiding tussen de sfeer van het huishouden en die van de economische productie: solidariteit was mechanisch. Vooral de komst van de industrialisering heeft deze twee sferen van maatschappelijke activiteiten uit elkaar gehaald. Ook bij andere maatschappelijke activiteiten (politiek, religie) heeft zich een scheiding voorgedaan; 2) secularisering van denken en handelen: in dit verband sprak Weber over de 'onttovering van de wereld'. De opkomst van het wetenschappelijk denken en een afnemend belang van religie voorzag hij een toename van doelrationeel handelen⁶¹. Het afnemend belang van religie betekent het verlies van animistische denkbeelden⁶² en de opkomst van meerdere geloofsstromen (monotheïsme) dat uiteindelijk weer tot polytheïsme (voor verschillende groepen een andere God) zou leiden. Het wereldbeeld zou dusdanig seculariseren dat voor individuen ruimte ontstond voor autonoom handelen; 3) toename van rationele coördinatie en collectief handelen: in navolging van de twee eerder genoemde oorzaken ontstaat er dus meer ruimte voor handelen: doel-middel-rationaliteit. Deze opkomst voorzag Weber in het industriële domein (productiewijze) en in het bestuurlijke domein (opkomst bureaucratie). Het collectief handelen wijzigt door de opkomst van statenvorming: taken die bij de groep of familie lagen worden door de

staat in toenemende mate gereguleerd; 4) individualisering van sociale relaties: het belang van de onderlinge relaties neemt af omdat mensen verder van elkaar af komen te staan. Durkheim bemerkte een verschuiving van mechanische solidariteit⁶³ naar organische solidariteit: hoewel de onderlinge afstand afneemt betekent dit aan de andere kant een toename van de wederzijdse afhankelijkheid, de interdependentie neemt toe (in deze context neemt de staat taken over die voorheen bij de groep lagen, bijvoorbeeld zorg). Het verdwijnen van het vanzelfsprekende karakter van maatschappelijke instituten en verbanden leidt ertoe dat individuen zich in toenemende mate geconfronteerd zien met het maken van eigen keuzes: Beck en Beck-Gernsheim⁶⁴ stellen in deze context dat:

“Where individualization has been carried through, there arises what we would call an ‘own life culture’ or ‘self-culture’. [...] ‘Self-culture’ thus denotes what was first negatively addressed with the concept of a posttraditional world; that is, the compulsion and the pleasure of leading an insecure life of one’s own and coordinating it with the distinct lives of other people.” (2002:42)

Voorts geven zij aan dat het concept ‘self-culture’ los staat van klasse:

“The ‘self-culture’ develops to the extent that both proletarian culture and bourgeois culture fade and disappear. What then emerges is not [...] a uniform middle-class culture and society, but precisely a self-culture.” (2002:42)

Als gevolg van het ‘oplossen’ van traditionele banden en richtinggevende instituten als kerk, gezin en samenleving gaan individuen meer hun eigen biografie schrijven: individuen bepalen steeds vaker op bepaalde momenten in hun leven wat ze zelf willen doen. In toenemende mate maken we zelf keuzes, of, in de woorden van Bauman⁶⁵:

“choice has been privatized- made to an attribute of individual freedom and identity-building.” (1995:238).

Tegenwoordig is men vrij in het schrijven van de eigen biografie: men volgt niet meer de traditie van ‘huisje, boompje, beestje’, men volgt niet meer blindelings in vaders voetsporen, niemand schrijft je meer voor welke richting je op moet en wordt men vooral gewezen op het individuele⁶⁶ bestaan. Deze woorden passen in de context van de woorden Crossley⁶⁷ wanneer hij stelt dat het lichaam geen object meer is, maar subject. De eigen identiteit is in toenemende mate een subject aan het worden.

Ontwikkelingen zoals hierboven beschreven plaatsen het 'individu' steeds meer naar voren alsook de toenemende vrijheid die 'men' heeft om 'eigen' keuzes te maken. Als we kijken naar tatoeïsme tegen de achtergrond van een toenemend belang van het [eigen] lichaam en individualisering, wat zien we dan? Is het tatoeïsme te verklaren langs bovengenoemde lijnen? Featherstone⁶⁸ stelt van wel: in onze huidige consumptiemaatschappij moeten

"Corporeal expressions of the self [tattoos and piercings]" gezien worden als "attempts to construct and maintain a coherent and viable sense of self-identity." (1991:45)

Ook Giddens⁶⁹ benadrukt een toenemend belang van het zelf (1991:231): in deze veranderende tijdgeest is de keuze voor de eigen leefstijl een fundamenteel element. Mensen worden reflexiever: dat wil zoveel zeggen als niet meer de traditioneel gebaande paden volgen maar bewust(er) stil staan bij de stappen die in het leven genomen worden. Hoewel Giddens hiermee geenszins een verklaring geeft voor het tatoeïsme, zijn zijn woorden wel toepasselijk in dit onderzoek. Indien mensen reflexiever worden en dus meer stil staan bij de keuzes die zij maken moet dit terug te vinden zijn in een scala van gebieden: onderwijs, kleding, levensstijl et cetera. Ik heb mijn respondenten gevraagd in hoeverre individualisering en daarmee gepaard gaand, hun lichaam, een rol speelt: zien zij hun lichaam inderdaad als onderdeel van hun 'zelf'? Is daarmee de tatoeage een uiting van individualisering in de zin van 'het lot in eigen handen nemen', zoals Van der Loo en Van Reijen stellen?

4.4 Rol van Klasse en cultuur: smaak

Naast het lichaam en individualisering is mijn laatste theoretische invalshoek de rol van klasse en cultuur. Aanleiding hiervoor is het artikel van hoogleraar Carel Peeters in Vrij Nederland (augustus 2005). Voordat Peeters aan de slag ging bij Vrij Nederland was hij redacteur van Elseviers Literair Supplement. In beide gevallen betreft het hier opiniebladen die vooral geschreven worden voor en door de bovenklasse van de maatschappij. In zijn artikel stelt hij dat de tatoeage zijn betekenis heeft verloren, sterker nog: *het drukt niets meer uit dan een bepaalde smaak en een voorkeur voor clichématige plaatjes*. Peeters profileert zich hierin als representant van een elite, een hoge cultuur die maar moeilijk overweg kan met de tatoeage. De tatoeage betitelen als iets dat raakvlakken heeft met het cultuurdomein van de hoge klasse is schijnbaar uit den boze. Dat dit niet strookt met noch mijn observaties, noch mijn bevindingen presenteer ik hier. Om dit te nuanceren en om aan te tonen hoe de smaak zich verhoudt tot klasse en cultuur maak ik gebruik van het werk van Bourdieu (1930-2002). Het werk van deze Franse socioloog heeft veel invloed gehad op de sociologie zoals wij deze nu kennen. Vooral zijn werk

Distinction: A Social Critique on the Judgement of Taste (1984) maakt goed zichtbaar hoe de betekenis van iets moeilijk verandert en hoe onbegrijpelijk we voor elkaar kunnen zijn.

4.4.1 Bourdieu: zijn werk

Bourdieu spreekt over smaak in de zin van 'goede smaak', 'slechte smaak' of 'ieder zijn smaak'. Smaak is geen individuele keuze maar vindt zijn wortels in de klasse waaruit men komt: het is dus evenmin een kwestie van vrije keuze, zoals dat tot uitdrukking 'ieder zijn smaak' pretendeert. Smaak is een uitdrukking van de positie die mensen innemen binnen de maatschappelijke verhoudingen. Maar niet alleen dat: smaak is ook een middel om die positie mee te bestendigen, te verbeteren, of het tegendeel, te verzwakken. Smaak is in deze zin dus ook een machtsmiddel. De smaak van een persoon kan worden opgevat als een samenstel praktijken en percepties, of manieren van doen en denken. Mensen beslissen daar in praktische zin zelf over, ze worden niet rechtstreeks in hun doen en laten bepaald door hun positie in termen van klasse. Dat komt, omdat mensen door hun achtergrond zich bepaalde min of meer onbewuste neigingen of manieren van beoordeling verwerven: 'disposities'. Een voorbeeld is de esthetische dispositie, de mogelijkheid om een voorwerp zoals een schilderij te bekijken puur naar vorm, kleur of compositie, zonder meteen te letten op de functie of het nut ervan. Iemand die opgroeit in een omgeving waar het gebruikelijk is om op die manier naar voorwerpen te kijken, ontwikkelt eerder zo'n dispositie dan mensen met een andere achtergrond. Mensen ontwikkelen op deze manier een 'habitus', een geheel van disposities. De habitus is de houding waar vanuit men het leven vorm geeft. Deze wordt primair door het gezin gevormd en secundair door de sociale omgeving (vrienden, collega's, netwerken). Vanuit de habitus krijgt het doen en denken op een praktische en onbewuste manier vorm. De habitus structureert praktijken en percepties: daarbij geldt dat de habitus niet alleen een gestructureerd is, maar ook een structurerende structuur is (De Jong, 1999:327). Hieruit volgt logisch dat de manieren van doen en de beoordelingen van een persoon, overeenkomen met die van mensen uit dezelfde klasse, omdat die mensen onder vergelijkbare omstandigheden opgroeien en vergelijkbare disposities ontwikkelen. De habitus van de groep geldt dan als een modus die ieder individu zelf verder ontwikkelt in het leven. De verschillen in habitus leidt zodoende tot wat sociologen noemen sociale ongelijkheid.

Sociale ongelijkheid is binnen de sociale wetenschappen een belangrijk onderwerp van studie: niet iedereen is immers gelijk. Hoewel we pretenderen in een egalitaire samenleving te leven, waarin iedereen in principe gelijk is, is het niet moeilijk te onderkennen dat er duidelijke verschillen zijn. Egalitair kan beter omschreven worden als het streven naar gelijkheid wat dat betreft. Ongelijkheid geldt niet alleen

voor individuen, ook voor groepen mensen. Om ongelijkheid binnen een samenleving sociaal in kaart te brengen onderscheiden sociologen klassen. Sociale klassen onderscheiden zich van elkaar omdat zij in verschillende mate schaarse en begeerde goederen hebben en omdat zij ook in verschillende mate de middelen hebben om die schaarse en begeerde goederen te verwerven, zo stelt Elchardus (2007:181). Bourdieu onderscheidt een veelvoud aan klassen die grofweg in te delen zijn in een hoge klasse (de burgerij), een middenklasse (de klein-burgerij) en een lagere of arbeidersklasse. Een klasse is volgens Bourdieu *“een verzameling van individuen die gelijke posities bezetten [...] en daarom soortgelijke praktijken produceren en gelijke standpunten innemen”* (De Jong, 1997:337). Mensen en groepen hebben middels hun klasse een positie op de maatschappelijke ladder. De klassenpositie die men heeft bestaat doorgaans uit het kapitaal dat men heeft: inkomen en beroep zijn belangrijke variabelen. Naast deze economische pendant onderscheidt Bourdieu echter ook een culturele: vaardigheden en kennis. Bourdieu onderscheidt meerdere vormen van kapitaal: economisch kapitaal (het vermogen dat men heeft, de toegang tot geld), sociaal kapitaal (de netwerken waarin men verkeert, de toegang die men heeft tot sociale netwerken) en cultureel kapitaal (het onderwijsniveau dat men heeft, de kennis, informatie en vaardigheden die men heeft). De relaties tussen klassen en kapitaal binnen de sociale ruimte (de samenleving) zijn volgens Bourdieu zeer complex. De hoge klasse, drukt haar positie uit door datgene te etaleren dat de maximale inzet van alledrie de vormen van kapitaal in te zetten. De hoge klasse kan dat, omdat zij de toegang hebben tot al deze vormen van kapitaal. Dat komt onder andere tot uitdrukking in de smaak: de hoge klasse heeft cultuurdomeinen als theater, kunst, klassieke muziek en literatuur. De middenklasse, zich bewust van de waarde van goede smaak, ziet zichzelf genoodzaakt tot imitatie van de hoge klasse om zich te onderscheiden van de arbeidersklasse. De arbeidersklasse, met weinig toegang tot iedere vorm van kapitaal ziet zich genoodzaakt tot nut. Zoals Elchardus stelt: liever een negentiende-eeuwse landschapsschildering dan een abstract, laat staan conceptueel werk (2007:190). Via smaak onderscheiden mensen zich dus van elkaar. Smaak is gebonden aan de levensomstandigheden in termen van noodzaak tot luxe, en aan de verhouding tussen de kapitaalvormen. Boeren en arbeiders ontwikkelen in zekere zin een smaak voor hetgeen waar zij toe veroordeeld zijn, zoals veel en vet eten. Degenen met meer economisch kapitaal kunnen zich van de lagere klassen onderscheiden met luxe, zoals als kaviaar en champagne. Dat geldt niet voor degenen die naar verhouding over weinig economisch kapitaal beschikken. In het algemeen ontwikkelen degenen die er in termen van economisch en cultureel kapitaal het best voorstaan, ook de meest dominante of voorbeeldige smaak. Voor Bourdieu is de sociale ruimte een arena waarbinnen hij verschillende velden (religie, politiek, kunst, wetenschap) onderscheidt. Deze velden zijn overigens niet seculier

en autonoom: ze overlappen elkaar. Overal ziet hij sociale arena's waarin om invloed, macht en aanzien wordt gestreden (De Jong 1997:334). De inzet is steeds de toegang die men heeft tot het eerder genoemde kapitaal. Zodra iets van de hoge klasse door lagere klassen wordt aangetast (of erger nog: over wordt genomen) verliest het zijn waarde en exclusiviteit. Cultuur is in deze volgens Bourdieu ook een machtsmiddel om de maatschappelijke hiërarchie in stand te houden. Dat betekent dat cultuur (en daarmee smaak) ook een middel is tot uitsluiting.

In hoofdstuk 7 presenteer ik mijn bevindingen op deze theoretische invalshoeken. In interviews is gevraagd naar de rol van respectievelijk het lichaam en individualisering. Mijn respondenten hebben hier voldoende antwoord op gegeven. Voor wat betreft cultuur moet ik het houden bij bovenstaande theoretische verkenning. Ik presenteer echter wel een verklaring voor de rol die cultuur speelt naar aanleiding van het werk van Bourdieu. Ik ga nu eerst in op een serie betekenissen die tatoeages hebben.

Hoofdstuk 5: Functies en betekenis

5.1 Inleiding

Mijn tweede hoofdvraag behelst wat de betekenis van de tatoeage anno nu is. In dit hoofdstuk ga ik daar dieper op in. Het spreken over de functie of betekenis van de tatoeage is spreken op een spectrum van uitersten en jezelf begeven in een wereld vol paradoxen en theorieën. Dit, mede omdat blijkt dat de redenen waarom in een cultuur-afhankelijk context moeten worden geplaatst. In boeken vind je vele redenen, op sites vind je vele redenen maar welke zijn nu de meest genoemde? Ik heb een selectie gemaakt uit de meest genoemde redenen waarom men zich laat tatoeëren en de functie die de tatoeage heeft c.q. had. Vanzelfsprekend dient ook dit hoofdstuk voorzien te worden van een historische basis: het tatoeëren is immers al duizenden jaren oud.

5.2 Status, hiërarchie, schoonheid

De primitieve volken wisten niet van het bestaan van andere volken. Dat wil niet zeggen dat ieder volk ze beoefende of dat ze voor ieder volk even veel waarde hadden. Status, hiërarchie, schoonheid, bescherming en groepsidentiteit zijn wellicht de oudste redenen: met het ontdekken van de mummies in Groenland en in de Alpen werd duidelijk dat zij een prominente plaats binnen hun groep hadden. Dit blijkt ook uit de gevonden voorwerpen die zij bij zich hadden en uit vondsten van de getatoeëerde mummies uit Egypte. De omvang en vorm van de tatoeage drukt status ook uit: koppensnellers in Borneo en in Afrika kregen al naar gelang hun 'prestaties' tatoeages. Stamhoofden uit verschillende delen van de wereld (Polynesië, Afrika) kennen nog steeds de prominentste tatoeages. Zij, die 'bovenaan' staan hebben recht op de grootste, meest omvangrijke tatoeages. De aanname dat zij dus een andere 'klasse' vormden is dus aannemelijk. Het onderscheid is ook terug te vinden bij de seksen: vrouwen hadden (en hebben nu nog steeds) andere tatoeages dan mannen. In primitieve samenlevingen werden vrouwen getatoeëerd als schoonheidssymbool om seksuele aantrekkingskracht van het andere geslacht te ontlokken. Dit kon al op jonge leeftijd beginnen en gedurende het verdere leven vervolg krijgen. Het decoratieve element van een tatoeage komt hierin sterk naar voren en is een reden die ook nu nog voor vrouwen een rol speelt⁷⁰.

5.3 Bescherming

Een andere belangrijke reden is terug te vinden in de tijdgeest: primitieve volken hadden c.q. hebben een sterk animistisch wereldbeeld. Aupers⁷¹ definieert animisme als '(1) het toekennen van subjectieve eigenschappen aan de materiele omgeving,

(2) de veronderstelling dat de wereld dat de 'dingen' actief en autonoom invloed uitoefenen op de menselijke leefwereld, hetgeen gepaard gaat met (3) gevoelens van nederigheid ofwel angst en fascinatie' (2005:117). Het tatoeëren van symbolen om geesten te verjagen of juist gunstig te stemmen is een gebruik dat van Amerika tot aan Polynesië voorkwam en gepaard ging met spirituele rituelen. Los van het verjagen c.q. gunstig stemmen van de animistische wereld was de tatoeage ook een middel om vijandige stammen mee af te schrikken. Wellicht roepen de Maori's in deze context nog het beste beeld op: hun krijgsdans (Haka) is in het Westen nog het bekendst van de Williams-Lawson's reclame⁷². In een vol rugby stadion schrikt de ene tegenstander de ander af door een intimiderende dans (de tegenpartij, Schotten, schrikken de tegenstander idem dito af door hun kilt omhoog te doen met, zo wordt althans de indruk gewekt, niets eronder). De indrukken van de eerste westerlingen bij het aanzien van getatoeëerde volken is in sommige gevallen dan ook op zijn minst indrukwekkend geweest en in het verlengde hiervan stigmatiserend: dat doen westerlingen niet. De keerzijde van de schoonheidsfunctie komt hierin terug: sommige stammen tatoeëerden hun vrouwen opzettelijk om ze uit handen van vijanden te houden.

5.4 Groepsidentiteit

Naast status, hiërarchie, schoonheid en bescherming speelt de groepsidentiteit een belangrijke rol: niet alleen is er een duidelijk onderscheid in de stijlen die verschillende volken erop nahielden, ook hadden vele stammen hun eigen 'teken' om hun groep mee te duiden. Groepsidentiteit werd zodoende geborgd. Niet zelden kregen stammen die op bezoek waren gegaan een tatoeage van de stam waar ze waren geweest. Het borgen van identiteit had zodoende een tweeledige functie: naast de eerder genoemde identiteit van de 'eigen' groep bood het ook bescherming van de 'andere' groep. In het westen zien we groepsidentiteit terug bij allereerst de zeelieden: dit geldt zowel voor handelslieden als militairen. Gezien de vondst van de tatoeage in nieuwe werelden waren er velen die terugkwamen met een tatoeage, soms met een beschermende functie. DeMello citeert:

"every sailor worth his salt had big swirls tattooed on the calves of his legs, a chest piece, or at least a crying and laughing baby with the words "sweet and sour" [...]. When you had gone five thousand miles at sea, you got a bluebird on your chest. When you'd gone ten thousand you got the second bird on the other side.[...] If you crossed the equator you got a Neptune on your leg, and for security you got a pig on one foot and a rooster on the other, a charm that would keep you from drowning at sea". 2000: 64)

Voor militairen was het vignet van het onderdeel waarvan men deel uitmaakte een populaire tatoeage: los van identificatie op het slagveld kon men langs de tatoeages duidelijk aangeven tot welk onderdeel men behoorde. Daarbij waren het vooral militairen die zich lieten voorzien van patriottische symbolen. Anno nu is groepsidentiteit binnen bendes (zoals de Salva Maratrucha, 18th Street Gang, Hell's Angels et cetera) en in gevangenissen is deze reden nog een gebruik⁷³. In het straatbeeld van nu verschijnen ook meer tatoeages die groepgedrag uiten: 'made in Rotterdam', of 'CW' (Crooswijk) zijn hier voorbeelden van.

5.5 Overgangsrutueel

Ook deze reden kent een sterk primitief karakter en komt onder sommige stammen nog voor. Voor zowel mannen als vrouwen is de tatoeage een overgangssymbool: belangrijke, ingrijpende gebeurtenissen worden permanent gemarkeerd door een tatoeage [of een andere vorm van body modification]. Bij de overgangrituelen kun je denken aan de overgang van jongen naar man of voor vrouwen van meisje naar vrouw (waarbij de eerste menstruatie het teken is van deze overgang). Deze overgang werd (en wordt) nog sterk traditioneel ingezet: mannen begeleiden jongetjes bij hun overgang door hen mee te nemen in de oerwouden en na een bepaalde periode weer mee terug te nemen als man: de overgang wordt bezegeld met een inscriptie in het lichaam. Voor vrouwen geldt eenzelfde ritueel.

5.6 Stigma

In het tatoeëren hebben machten een middel gevonden om groepen te onderscheiden, te stigmatiseren. Ook stigmatisering kent een lange geschiedenis. In Irak was het Saddam Hoessein die niet schroomde om tatoeages als straf te laten zetten bij deserteurs, dienstweigeraars en criminelen. De straftatoeage kwam al voor bij de Romeinen⁷⁴ en in het Byzantijnse rijk vele eeuwen geleden, werd door de Engelsen nog gebruikt in de negentiende eeuw bij soldaten en in de twintigste eeuw maakten Duitse nazi's onder eenzelfde mom gebruik van tatoeages voor de Joden. Van het Duitse elitecorps SS is evenzeer bekend dat zij hun bloedgroep onder hun oksel lieten tatoeëren. Ook in Japan en China zien we de straftatoeage: een vergrijp gelijk aan fraude, diefstal of een andere overtreding werd bestraft met een zwarte band om de boven- of onderarm. De tatoeage leent zich goed voor stigmatisering: slaven waren in een oogopslag herkenbaar, deserteurs en criminelen werden gedwongen in de marges van de samenleving te (blijven) leven. Sociale systemen met rigide hiërarchieën vonden in de tatoeage een uitstekend middel om voor iedere klasse een positie te vinden. Dit soort systemen waren in Azië onder andere bekend bij Chinezen en Japanners. Dit vinden we ook terug in de vele tatoeageculturen over de hele wereld: de tatoeage gaf duidelijk aan tot welke stam of clan men behoorde,

zij het niet altijd stigmatiserend. Een opperhoofd of stammenleider droeg de meeste tatoeages, de grootste of de indrukwekkendste. Dat is nu nog een gebruik in Japan bij de Yakuza, bij gangs in Amerika en bij primitieve stammen in delen van Zuid-Amerika en op eilanden in Oceanië.

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Hoofdstuk 6: Operationalisering

6.1 Data

In dit hoofdstuk ga ik in op de waarde van mijn onderzoek en de manier waarop ik mijn data heb verzameld. Ik zal uitgebreid verwoorden hoe, waar en bij wie ik mijn onderzoeksvragen heb onderzocht.

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in de periode maart 2007 tot en met juli 2007.

De data is op verschillende manieren verzameld. Los van het gebruik van sociologische theorieën, internetforums en verschillende tattoo-magazines voor verdere beeldvorming, is een conventie bezocht en heb ik een aanzienlijke hoeveelheid tijd in verschillende studio's in Rotterdam doorgebracht voor interviews met mensen die zich (al dan niet voor het eerst) lieten tatoeëren en tatoeëerders. In totaal zijn 49 respondenten geïnterviewd en zijn 3 tatoeëerders geïnterviewd. In totaal zijn er dus met 52 mensen gesproken. Het merendeel van de interviews is afgenomen in tattoo studio's op verschillende dagen van de week. Het merendeel van de data is afkomstig uit veldwerk, iets dat gebruikelijk is binnen kwalitatief onderzoek.

6.2 Validiteit

Validiteit behelst het meten wat ik wil weten. Een geïkt voorbeeld is het meten van iemands intelligentie: daarvoor is iemands IQ een meer valide methode dan iemands schoenmaat, of het aantal uren dat iemand in een bibliotheek doorbrengt. De ultieme validiteit kan slecht worden aangetoond, daarvoor zijn er teveel verschillende manieren om validiteit te meten. Om mijn onderzoeksvragen te beantwoorden moet ik op verschillende manieren te werk gaan om de validiteit te kunnen borgen. De eerste vraag kan ik niet beantwoorden zonder stil te staan bij de wording. Dat betekent dus allereerst terug in de tijd: hiervoor verwijs ik naar hoofdstuk 2 en 3. Vervolgens (om antwoord te krijgen op wat de betekenis anno nu is) moet ik met deze informatie in het nu mensen vragen of en zo ja, welke betekenis er aan de tatoeage gegeven wordt. Dat is gedaan middels observaties en interviews. De resultaten hiervan zijn gedeeltelijk al beschreven en worden in dit hoofdstuk verder geanalyseerd. De vragen rond mijn hoofdvragen hebben betrekking op de rol van respectievelijk het lichaam, individualisering en cultuur. Het is dus zaak dat ik deze onderwerpen goed naar voren weet te krijgen. De vragenlijst (zie bijlage 1) die ik als leidraad voor mijn interviews heb gebruikt dient deze zaken dus goed in beeld te kunnen brengen. In veel gevallen zijn deze onderwerpen in de interviews in meer en mindere mate aan bod gekomen. Voor de rol van cultuur hou ik me echter bij theorieën: in interviews is dit onvoldoende naar voren gekomen om daarover uitspraken te doen. De resultaten

hiervan zijn terug te vinden in hoofdstuk 7, waarin ik de reacties op de in hoofdstuk 4 uiteengezette theorie uiteen heb gezet.

6.3 Betrouwbaarheid

Om iets over betrouwbaarheid te kunnen zeggen is het ook hier van belang te weten wat onder betrouwbaarheid verstaan wordt. Babbie omschrijft betrouwbaarheid als

“The quality of measurement method that suggests that the same data would have been collected each time in repeated observations of the same phenomenon”. (2004:141)

Kort gezegd: komt men tot dezelfde bevindingen als ik indien men dit onderzoek herhaalt? Dat is mogelijk: daarvoor is echter allereerst een nauwkeurige omschrijving nodig van mijn onderzoek en gehanteerde methodiek. Wat heb ik gedaan en belangrijker nog: hoe? Dat is in dit onderzoek voldoende beschreven, zie ook de rest van dit hoofdstuk. Een andere indicator voor de betrouwbaarheid is de grootte van mijn steekproefgrootte. Dit onderzoek hangen aan één enkel interview of een kleine groep respondenten is niet betrouwbaar: daarom zijn meerder mensen geïnterviewd en zijn ter controle de bevindingen voorgelegd aan tatoeëerders. Om de betrouwbaarheid te verifiëren zou een test-hertest uitgevoerd kunnen worden om te kijken of men tot dezelfde bevindingen komt als ik. Het is echter belangrijk om stil te staan bij de generalisering van mijn bevindingen: mijn onderzoek is in Rotterdam geïnterviewd en ik heb dus mensen geïnterviewd in Rotterdam. Wil dat zeggen dat mijn bevindingen ook gelden voor Amsterdam, Groningen, Maastricht, heel Nederland of wellicht het westen?

Het antwoord hierop is nee: dat is ook niet het doel geweest. Het doel is het achterhalen hoe de tatoeage een breed geaccepteerd maatschappelijk verschijnsel is geworden en wat de betekenis is voor mensen. Als onderzoekslocatie is gekozen voor Rotterdam: havenstad nummer één van Nederland en een stad die zichzelf graag ziet als Cultuurstad nummer 1. Dat in andere delen van Nederland en van het westen wellicht een andere betekenis wordt toegekend kan niet worden uitgesloten maar ook niet worden bevestigd: hiervoor zou hetzelfde onderzoek in andere regionen moeten worden gehouden. Dat is hopelijk ook het gevolg van de opkomst: van de tatoeage nadeel voor dit onderzoek is dat ik niet terug kan vallen op historisch materiaal. De vele studies die zijn gedaan zijn allemaal casestudies en daarom moeilijk te generaliseren. Voor zover dat materiaal er is kan ik het weinig tot niet verknopen met dit onderzoek.

6.4 Studio's

Er zijn interviews gehouden in drie verschillende studio's: dit, omdat ik het fenomeen op deze manier vanuit verschillende studio's kan onderzoeken. Iedere studio heeft zijn eigen klanten, manier van werken en zijn eigen stijl(en). De studio's liggen in en rond het centrum van Rotterdam. De meeste tijd heb ik doorgebracht in de studio Queen of Rings⁷⁵ aan het Eendrachtsplein. In deze studio werken 4 tatoeëerders, ieder met hun eigen stijl. Naast tatoeëren kan men ook voor piercings en het verwijderen van haar en tatoeages terecht. De studio is gericht op jongeren: Queen of Rings heeft een serie ingelijste voorbeelden aan de muren hangen, een computer waarop hun werk te zien is en ruim 15 boekwerken vol met voorbeelden. De muren zijn creatief bewerkt met behang en verf hetgeen de studio een ouderwetse look geeft. Er is hier een grote nadruk op piercen: een groot deel van het oppervlak komt ten goede aan het etaleren van ringen, staafjes, plugs en balletjes. De doelgroep betreft voornamelijk jongeren in de leeftijd van 16 ongeveer 25 jaar. Ook 'ouderen' komen hier: jongeren komen vaak voor informatie (wat kost dit, wat kost dat, doet het pijn, kan het nu), ouderen hebben vaak een afspraak.

Een andere studio waar ik mensen heb geïnterviewd zijn Tattoo Studio Jan⁷⁶ aan de Goudsesingel. In deze studio werken 5 tatoeëerders, ook ieder met hun eigen stijl. Naast ingelijste voorbeelden aan de muur, talloze bekertjes van gewonnen prijzen staat er in de zaak een rek met posters vol afbeeldingen. De witte tegels op de vloer, heldere verlichting en geur van Dettol geven meteen de indruk dat hygiëne hier hoog in het vaandel staat. Deze studio ontleent haar naam aan Jan Born, de vroegere eigenaar. Hoewel hij de zaak heeft verkocht kan men bij Tattoo Studio Jan ook terecht voor piercings, schilderijen, aardewerk en bewerkt hout. Gezien de ervaring van Jan Born (meer dan 30 jaar) is de klandizie hier anders: ook hier lopen mensen binnen met dezelfde vragen als bij Queen of Rings maar het verschil zit 'm in het feit dat er een grote groep vaste klanten is en dat deze groep vaak nieuwe mensen meeneemt. De reputatie van de vroegere eigenaar speelt hier dus een grote rol.

De laatste studio waar mensen zijn geïnterviewd is The Shipwreck Tattoo Workshop⁷⁷ (Shipwrecktattoo) aan de Nieuwe Binnenweg. In deze studio werken 4 tatoeëerders. Deze studio kent een andere opzet dan Queen of Rings en Tattoo Studio Jan: hier kan men los van tatoeages ook terecht voor kunst (kleding, sieraden, schilderijen), meubels en boeken maar niet voor piercings. Daarbij is er periodiek (iedere twee maanden) een expositie van een kunstenaar. De nadruk ligt hier op authenticiteit: geen ingelijste voorbeelden aan de muur maar schilderijen. Wel een boekenkast vol met literatuur en voorbeelden. Hier komt de authenticiteit ook in terug: klanten hier worden gestimuleerd om met een eigen idee te komen opdat men met een unieke tatoeage de deur uitloopt.

6.5 Conventie

Op 8, 9 en 10 juni is in de RAI in Amsterdam een driedaagse tattoo-conventie geweest⁷⁸. Op deze conventie waren ruim 118 studio's (lijst bleef aangevuld worden met artiesten waardoor een definitief aantal moeilijk te geven valt. Daarbij zijn artiesten ook niet op komen dagen hetgeen betekent dat het definitieve aantal artiesten moeilijk te presenteren valt) vertegenwoordigt met één of meerdere internationale artiesten. De studio's kwamen uit Nederland en de rest van Europa, Amerika, Zuid Amerika, Azië, Nieuw Zeeland en het Midden Oosten. Mensen interviewen lukt slecht op zo'n beurs: de meeste komen niet uit nieuwsgierigheid maar uit belangstelling om ofwel hun lichaam bij te werken, een nieuwe tatoeage te nemen of juist die ene artiest eens 'live' aan het werk te kunnen zijn. Daarbij, zo'n conventie is ook de gelegenheid om je te laten tatoeëren door juist die ene artiest omdat dat je een reis naar zijn of haar land scheelt. De ontmoetingen zijn derhalve vluchtig, kort maar leuk. Er wordt heel wat bewonderd aan tatoeages, zeker als aan het einde van de dag een prijsuitreiking wordt gehouden. Voor artiesten is zo'n prijsuitreiking belangrijk omdat het naamsbekendheid oplevert. Naamsbekendheid is synoniem aan een hoger inkomen: het betekent dat je uurloon omhoog kan. Los van een enorme verscheidenheid in stijlen valt op zo'n beurs ook goed een indruk te krijgen van de cultuur van de hele branche. Er wordt niet alleen maar getatoeëerd, maar ook geëtaleerd: kleding, parafernalia, sieraden, foto's, schilderijen en benodigdheden voor studio's (variërend van handschoenen en naalden tot inkt en tatoeagemachines) van, uit en rondom de branche presenteren zich. De toenemende aandacht voor tatoeages is daags rond deze conventie ook waar te nemen in de landelijke dagbladen: van Het Parool tot De Volkskrant maken er melding van. Het publiek op de beurs was niet jong: de gemiddelde leeftijd lag er (ruim) boven de dertig jaar en de verhouding man-vrouw was in het voordeel van de vrouw.

6.6 Werk

Ik werk in een academisch ziekenhuis met ruim 10.000 werknemers en ook daar heb ik mensen (niet alleen collega's, ook externe medewerkers) aangesproken en geïnterviewd. Hoewel het aanspreken op een tatoeage in eerste instantie leidt tot enthousiaste reacties heb ik in sommige gevallen moeite moeten doen om duidelijk te maken waar mijn belangstelling vandaan komt. Op mijn werk waren mijn respondenten een stuk achterdochtiger dan daarbuiten. Wellicht komt dit door mijn functie: ik ben veel in de organisatie en heb veel verschillende contacten met mensen van verschillende afdelingen. Dat zou een verklaring kunnen zijn maar ik heb op mijn werk meer moeite moeten doen om informatie los te krijgen dan in de studio's. In een studio gaat dit aanzienlijk makkelijker dan buiten een studio.

Los van participerende observatie heb ik gebruik gemaakt van interviews voor mijn data. Er is een vragenlijst op voorhand vastgesteld maar deze vaker achteraf ingevuld dat tijdens een gesprek. Los van dat het gesprek met vragenlijst stroef verloopt ontnemt het ook mijn aandacht voor degene die ik interview en de informatie ik krijg. De tip om een dictafoon mee te nemen werkte niet: dit wordt (zeker door tatoeëerders) niet gewaardeerd, ongeacht het excuus (*'het is gebruikelijk interviews op te nemen'*, *'dit is standaard voor interviews'*, et cetera). Daarbij wordt er vrij persoonlijke informatie gedeeld en is het niet gepast om in zo'n situatie je aandacht naar papier te wenden of het risico te nemen dat de dictafoon vastloopt. Alle respondenten heb ik gevraagd naar hun leeftijd, burgerlijke staat, opleidingsniveau (hoogst afgeronde opleiding), waar ze werken en naar de reden van hun tatoeage. Daarbij was ik benieuwd (en in een gesprek vind je al snel toegang tot dergelijke informatie) wat een rol speelde bij hun keuze, wat de betekenis was van de tatoeage en vooral: waarom? Voor alle respondenten geldt dat hun reacties zijn weergegeven zoals gezegd en om hun anonimiteit te garanderen heb ik er voor gekozen om hun reacties als volgt weer te geven: vrouw, 30 staat voor de reactie van een vrouw van dertig jaar (en zo staat man, 18 voor een reactie van een man van 18 jaar). De tatoeëerders die ik heb geïnterviewd vonden de aandacht meer dan leuk (*wel tof*, zoals een het bondig samenvatte) maar stelden geen prijs op het noemen van hun namen. Hun reacties zijn weergegeven met een hoofdletter t: TV1, staat voor mijn eerste en enige vrouwelijke tatoeëerder, TM1 en TM2 refereren naar respectievelijk mijn mannelijke tatoeëerders. De twee mannelijke tatoeëerders die ik heb geïnterviewd hebben dit onderzoek nagelezen en inhoudelijk gecorrigeerd op fouten.

6.7 Tatoeëerders en respondenten

Er zijn in totaal 49 mensen geïnterviewd waarvan 3 artiesten. De 49 respondenten die ik heb geïnterviewd zijn voor het grootste deel in de shops geïnterviewd maar ook op andere locaties. De interviews met de tatoeëerders hebben twee op afspraak plaatsgevonden, in hun shop, soms tussen het werken door. Het grootste deel van de interviews is gehouden in Queen of Rings: ik had het geluk daar regelmatig te komen, de mensen die er werken te leren kennen en zodoende vertrouwen te winnen om daar mijn onderzoek te doen. Dat vertrouwen helpt, omdat het unieke informatie oplevert die je niet uit een éénmalige ontmoeting haalt. De andere shops waar ik interviews gehouden heb (Tattoo Jan en Shipwrecktattoo) waren bereid tot interviews en daarbij had ik het geluk in de uren dat ik er zat enkele klanten te kunnen spreken. Mijn aanwezigheid daar werd gedoogd. Ik verwoord eerst de informatie die ik uit de tatoeëerders heb gehaald alvorens ik inga op de respondenten.

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

6.7.1 Tatoeërders

Dit betreft voornamelijk ervaren artiesten, waarvan er één meer dan 30 jaar ervaring had, één meer dan 15 en één meer dan 8. Het aantal jaren ervaring is belangrijk om goed duidelijk te krijgen waar de opkomst vandaan komt en hoe de klandizie zich over de jaren heeft ontwikkeld. Alle drie de artiesten werken als tatoeëerder, hoewel een zichzelf liever artiest noemt. Een van de drie heeft een afgeronde HBO-opleiding, twee hebben geen afgeronde opleiding. Hun leeftijden variëren van 35 tot 58 jaar. Alle drie zijn min of meer toevallig deze branche ingerold: alle drie geven aan al vroeg goed te kunnen tekenen en een fascinatie te hebben voor tatoeages. Dit talent en hun fascinatie voor tatoeages heeft hen wel geholpen in hun carrière.

De keuze om deze branche in te gaan was voor twee van de drie een toevallige loop van omstandigheden en voor één een bewuste keuze. Al op jonge leeftijd (15, 17 en 18 jaar) hadden alledrie hun eerste tatoeage en sindsdien hebben zij hun lichaam voorzien van meerdere tatoeages, vaak over het hele lichaam verspreid. Redenen voor hun tatoeages lopen uiteen: afzetting tegen geldende normen (tradities!) roepen twee van de drie, voor de laatste was het gewoon *‘omdat iedereen in de familie dat had’*. Hun verdere tatoeages zijn onderdeel van wat zij zelf hun ‘verzameling’ noemen. Het is een verplicht onderdeel van het vak, of zoals een van hen toepasselijk zei: *‘brood haal je bij een bakker’*

6.7.2 Respondenten

In totaal heb ik met 49 mensen gesproken om data voor dit onderzoek te verzamelen. De groep bestond uit 25 mannen en 24 vrouwen, met een gemiddelde leeftijd van respectievelijk 29.9 jaar en 25.8 jaar oud. Het opleidingsniveau van mijn respondenten is hoog te noemen: van de mannen heeft 32% een MBO of lagere opleiding, 36% een afgeronde HBO-opleiding en 32% een academische opleiding. Van de vrouwen heeft ruim 12% een MBO of lagere opleiding, ruim 62% een afgeronde HBO-opleiding en dus ruim 25% een academische opleiding. Van zowel de mannen als van de vrouwen is het merendeel dus hoog opgeleid.

Ongeveer een kwart (24%) van mijn mannelijke respondenten is vrijgezel: ruim driekwart heeft een relatie. Bij de vrouwen is andersom: bij hen heeft precies driekwart een relatie en is een kwart vrijgezel. Een relatie betekent in deze ook gehuwd en/of samenwonend.

Van de mannen heeft 20% één tatoeage, 52% heeft twee tatoeages en 68% heeft er meer dan twee. Bij de vrouwen zijn deze verhoudingen 66%, 17% en 8%. Opvallend is dus dat mannen geneigd zijn méér tatoeages te nemen dan vrouwen. Daarbij speelt leeftijd geen rol: men neemt weliswaar een eerste tatoeage als ‘probeersel,

zoals een van mijn respondenten haar eerste tatoeage noemde, meerdere sluit niemand uit.

De plaats van de tatoeage is bij mijn respondenten als volgt verdeeld: de mannen hebben een overduidelijk voorkeur voor de bovenarm/schouder en borst. Daarna komen respectievelijk de onderarm, rug, onderrug en voet en/of enkel. De vrouwen daarentegen geven de voorkeur juist aan de onderrug en de enkels en/of voeten.

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Hoofdstuk 7: Bevindingen

7.1 Inleiding

Tijd om theorie en empirie samen te voegen. In dit onderzoek zijn twee hoofdvragen gesteld: (1) hoe en langs welke lijnen de tatoeage de onderklasse in ondersteunen en een breed maatschappelijke verschijnsel is geworden en (2) wat de betekenis is anno nu. In hoofdstuk 2 en 3 is de eerste vraag uitvoerig beschreven hoe dit heeft plaats gevonden door naar de genese van de tatoeage te kijken en in het bijzonder de ontwikkeling in Nederland. Daarbij heb ik drie theoretische paden gekozen om mijn onderzoeksvragen te beantwoorden: welke rol spelen respectievelijk het lichaam, individualisering en cultuur, klasse en smaak hierin. In dit hoofdstuk presenteer ik de reacties van mijn respondenten op die theorieën. Het stuk over cultuur kan apart gelezen worden: in de gehouden interviews is dit onderdeel slechts zijdelings besproken. Indien ik een kwantitatief onderzoek had gedaan (en zodoende dus mensen een vragenlijst in had kunnen laten vullen) met vooraf gedefinieerde variabelen om uitspraken te kunnen doen over cultuur en klasse had dat wel gekund. Ik betrek cultuur hierin naar aanleiding van het artikel van Carel Peeters waarover ik in hoofdstuk 1 sprak.

7.2 Het lichaam

Hoe zien getatoeëerden hun lichaam? Welke rol speelt hun lichaam bij het nemen van een tatoeage? Speelt hun lichaam überhaupt een rol? Sommige reacties die ik heb gekregen op vragen rond de rol van het lichaam sluiten aan bij wat ik eerder aan heb gegeven: het lichaam is geen object meer, maar subject waarnaar we objectief kijken en handelen. Dit sluit naadloos aan bij de reactie van sommige van mijn respondenten in de discussie over hun lichaam. Zo stelt een respondent:

“Mijn lichaam is toch gewoon van mij? Ik bepaal zelf wel wat ik er mee doe. Ik sport niet, althans te weinig, maar ik verzorg het wel. Ik heb scrubgels, crèmes en lotions om het te verzorgen, zeker voor mijn tatoeage. Een tatoeage heeft echt wel verzorging nodig hoor!”
(vrouw, 23 jaar)

Een andere respondent stelt:

“Welke rol mijn lichaam speelt? Nu een belangrijke! Mijn tatoeage (een eigen ontwerp dat vanaf de bovenarm over de schouders naar de rug toe loopt) valt nu precies mooi over mijn spieren zodat het mijn lichaam goed benadrukt. Dan komt het beter uit weet je! Nu is dat nog wel gaaf, maar geloof me: het is ook nu een bewijs dat ik eraan [mijn lichaam] moet blijven werken om dat zo te houden.” (man, 27 jaar)

Zo gaf een respondent aan dat, hoewel zij geen slank, sportief figuur had dat:

“Mijn tatoeage is een versiering voor mijn lichaam. Ik weet wel dat ik er niet aantrekkelijk uit zie, maar deze tatoeage geeft me wel een mooi gevoel over mijn lichaam. Ik vind het [mijn lichaam] nu mooi, met deze tatoeage.” (vrouw, 24)

Bovenstaande citaten bevestigen dat het lichaam in toenemende mate belangrijk aan het worden is: mijn respondenten staan stil bij de het feit dat zij zich laten tatoeëren. Andere respondenten sluiten zich hierbij aan:

“Ik vind mijn lichaam simpelweg mooier met tatoeages. Tatoeages maken je lichaam nou eenmaal mooier. Nu ben ik nog redelijk gespierd en benadrukken mijn tatoeages mijn lichaamsdelen, die komen er beter door uit. Als ik oud ben ziet het [de tatoeages op zijn lichaam] misschien niet meer uit maar dat weet ik nog wel hoe het er toen uit zag en hoe ik me toen voelde.” (man, 19)

Wat wel opvallend is, is dat vooral vrouwelijke respondenten meer bij hun lichaam stil staan. Bewust van een komende zwangerschap zegt een vrouw:

“Ik vind het best, maar niet op mijn buik of daaromheen. Als ik straks zwanger ben ziet het er niet uit. Ik heb dat gezien bij een vriendin van me en daar moet ik niet aan denken. Daarom heb ik mijn tatoeage [een vlinder] op mijn enkel laten zette.” (vrouw, 22)

Een ander vult aan:

“Je kunt het beste een plek kiezen waar je huid niet gaat ‘hangen’, ik heb er daarom een op mijn schouder, mijn onderarm en enkel. Anders wordt het zo snel lelijk.” (vrouw, 21)

Het lichaam speelt wel degelijk een rol bij de keuze om een tatoeage te nemen. Mijn vrouwelijke respondenten waren hier weliswaar opener in om dit te bespreken maar voor mannen maakt het minder uit. Ieder van mijn respondenten staat in meer of mindere mate stil bij hun lichaam en nemen dit mee in hun keuze voor een tatoeage. Bij vrouwen lijkt de keuze voor een plaats op de enkel en of voet eeuwig: het lichaam verandert daar niet tot niet veel. Mannen daarentegen benadrukken juist hun lichaam door te kiezen voor plaatsen waar hun masculiniteit sterk naar voren komt: armen, borst, schouders en rug.

7.3 Individualisering

In hoofdstuk 4 stelde ik dat individualisering onder andere als gevolg heeft dat mensen hun eigen lot zelf bepalen en zich minder afhankelijk opstellen van richtinggevende instituten. Zij verliezen hun sturende karakter waardoor mensen meer terugvallen op zichzelf om richting te geven aan hun leven. Indien dat zo is, dan verwacht ik dat dit terugkomt in de keuze om zich te laten tatoeëren. In de interviews met respondenten heb ik geprobeerd te achterhalen welke rol individualisering speelt in relatie tot hun tatoeages. Is het een uiting van hun 'eigen' keuzes? 'Schrijven' zij letterlijk hun eigen biografie? Reflecteren hun tatoeage een stukje 'ik'? Spelen reacties van anderen (werk, ouders) een rol daarbij? De reacties zet ik hieronder uiteen. Zo reageerde een vrouw met een tribal op haar onderrug:

"Of deze tatoeage individueel is? Voor mij wel: ik heb eerst een kleine tribal op mijn enkel laten zetten. Dat vond ik toen gewoon gaaf en was een goede manier om erachter te komen of het niet teveel pijn zou doen. Dat viel uiteindelijk reuze mee en ja, dan ga je snel kijken naar je volgende. Die moest groter zijn en nog meer van mij. Ik heb me bewust meer verdiept in wat er mogelijk is en bij wie. Dat scheelt weet je, heb je toch het idee dat iets persoonlijks hebt. Wat anderen ervan vinden? Mijn ouders werden gek toen ze mijn enkel voor het eerst zagen. Maar goed, het is jouw keuze zeiden ze. Sindsdien accepteren ze het wel. Wat anderen ervan vinden is aan hun, kan me niet echt boeien. Op mijn werk (receptioniste) ziet bijna niemand het omdat ik achter een balie zit. Mijn collega's reageerden er niet eens op." (vrouw, 38 jaar)

Een andere respondent reageert als volgt op zijn eigen cover-up⁷⁹:

"Ik heb over mijn eerste tattoo [adelaar op schouder] niet echt nagedacht: gewoon kicke! Pas later dacht dat ik het misschien anders aan had moeten pakken en heb ik er iets anders [grote tribal] overheen laten zetten. Daar heb ik veel meer over nagedacht en over gelezen. Als je er eenmaal aan begint dat ga je verder en kom je vanzelf tot de ontdekking dat er meer mogelijk is dat beter bij je past. [...] Wat anderen ervan zeggen doet er niet echt toe: je moet doen wat je zelf wil. Niemand zal mij zeggen hoe of wat ik moet doen. Mijn moeder stond niet te juichen en mijn vader had wel zoiets van 'leuk'. Op mijn werk (administratief medewerker) hebben ze er geen moeite mee. Ik geloof niet dat ze staan te juichen maar ook niet dat ze staan te springen." (Man, 32 jaar)

Een stel dat is sprak heeft allebei een half hart op de binnenkant van hun polsen, zo dat ze samen een hart vormen:

"We wilden elkaar allebei een tatoeage geven toen we één jaar samen waren. Dan is het wel toepasselijk dat je, ook om dat moment te vieren, iets neemt dat je allebei mooi vind. Ik (de

man) wilde haar naam, zij niet. We kwamen hierop uit. [...] Hoe anderen erop reageren? Wisselend. De een vind het leuk, de ander zielig. Op mijn werk steken ze er wel eens de draak mee maar dat doet me niets. Het zit aan de binnenkant van onze polsen dus je ziet het niet snel. Maar dat maakt ons niet uit: het is onze keuze geweest. Dat telt.” (man 26, vrouw 25)

Uit de reacties van mijn respondenten komt duidelijk naar voren dat individualisering een rol speelt. Allen hebben iets gekozen wat zij zelf mooi vinden en soms is dat iets waarbij water bij de wijn wordt gedaan. Geen van hen voelt zich verplicht of gestuurd door iets of iemand anders dan henzelf. De reacties van anderen, positief of negatief, op hun keuze om zich te laten tatoeëren speelt geen enkele rol: het is hun eigen keuze. Een van mijn respondenten vat dit kort samen:

”Het is mijn leven, dus mijn keuze. Niemand zegt me hoe of wat ik moet doen.” (man, 27 jaar)

De keuze om zich te laten tatoeëren is dan weliswaar snel gemaakt en soms impulsief gedaan, *wat* er uiteindelijk wordt getatoeëerd is aan verandering onderhevig. Vanuit het oogpunt van mijn respondenten ga ik daarop dieper in wanneer ik de betekenis bespreek. Ik presenteer nu kort de reacties van mijn tatoeëerders op de vraag in hoeverre tatoeëren samenhangt met individualisering. Individualisering is immers een proces dat zich over jaren voltrekt. Gezien de ervaringsjaren van mijn tatoeëerders moeten zij hiervan iets hebben gemerkt. Hun reacties waren opzienbarend en geheel in lijn met wat ik al eerder heb beschreven in hoofdstuk 2. Onafhankelijk van elkaar trekken de tatoeëerders een parallel tussen de opkomst van het tatoeëren sinds de jaren tachtig en individualisering. Dertig jaar geleden was er weinig tot geen keuze: je moest het doen met de flashtekeningen en hoogstens wat eigen ontwerpen. Met de opkomende populariteit van de tatoeage, ook wel de renaissance genoemd, zijn veel ontwikkelingen in een stroomversnelling gekomen. Er is een veelvoud aan stijlen ontstaan, tatoeëerders hebben vaker een creatieve opleiding, de regelgeving is beter geworden et cetera. De tatoeëerders stellen onafhankelijk van elkaar dat individualisering in ieder geval samenhangt met de vele verschillende stijlen. In een eerder gesprek met Tattoo Jan in 1998, waarin ik hem vroeg of hij ook tatoeëerde in Maori-stijl, stelde hij al bondig:

“Hier moet je zijn voor je anker of je blote wijf. Verder staat daar [wijzend naar een rek waarin op posterformaat nog meer afbeeldingen te zien zijn] wat we hier doen en dat is het. Staat het er niet bij, dan doen we het niet.”

Gezien de verscheidenheid aan stijlen is hierin een grote omslag geweest. Dit is goed te zien op internet: studio's presenteren zich met hun eigen stijlen en het is aan de klant om te beoordelen of die voldoet aan de criteria die hij stelt. Ook in Tattoo Planet (het enige echte Nederlandstalige tattoo magazine) komt dit goed naar voren in de vele advertenties die erin staan. Greg Orie van Dragon Tattoo (Eindhoven) presenteert zijn tatoeëerders Sascha Sevic als 'Mr. Rock n Roll' voor *western traditional*s en *cool lettering*, Jeroen Franken als 'Mr. Black' voor *ethnic tribals*, *maori*, *haida*, *polynesian* en *borneo* en zichzelf als Greg 'The Dragon' Orie voor *traditional japanese*, *Tibet* en *thai*. Iedere tatoeëerder zijn eigen stijl(en), zo lijkt het. Dat is ook precies de ontwikkeling die de tatoeëerders beschrijven. Bij Tattoo Jan geven ze aan:

"Dertig jaar geleden had je nog niet zoveel stijlen, gelukkig. Toen was het tatoeëren nog een stuk eenvoudiger dan nu. Met al die verschillende stijlen wil iedereen zijn eigen 'unieke' tattoo. Dat kan nu gewoon: er is meer keuze. Dat betekent dat je klanten meer eisen gaan stellen juist omdat ze uniek willen zijn en dat ik keuzes moet maken."

Queens of Rings constateert:

"Iedereen wil uniek zijn: alle boeken die we hebben worden steeds minder doorgebladerd omdat klanten met een tekening of idee komen en dan willen weten hoe en of deze getatoeëerd kan worden. Dat kan alleen maar komen uit een gevoel uniek te willen zijn. Als wij daaraan iets kunnen bijdragen: graag!"

Bij Shipwrecktattoo gaat verder, juist omdat zij zich richten op 'custom' work:

"Natuurlijk is er een link: de verscheidenheid in stijlen en mogelijkheden van apparatuur nu leiden tot waanzinnige tatoeages. Kijk naar een Markus Lenhardt van Luxaltera (www.luxaltera.com), echt te gek. Mensen die hier komen hebben hun eigen idee, waar wij mee aan de slag gaan. Ze willen allemaal uniek zijn en met een unieke tattoo de deur uit lopen. Aangezien zo'n beetje al onze tattoos niet ergens anders te halen zijn ze al uniek. Precies wat de klant en ik willen dus."

Opmerkelijk is hier dat alle tatoeëerders het woord 'uniek' noemen.

Dat maakt dat individualisering een rol speelt in de keuze om tatoeages te nemen en, in toenemende mate een rol speelt bij welke tatoeage men neemt. Dat beaamen zowel mijn respondenten alsook de tatoeëerders die ik heb gesproken. Geen van respondenten heeft het idee hun keuze te moeten verdedigen of verantwoorden aan een tweede of derde persoon anders dan aan henzelf.

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Tatoeëerders spelen daarop in: zij ontwikkelen eigen stijlen en profileren zich met hun stijlen. Aangezien tatoeages steeds minder uit boeken komen en mensen steeds meer met eigen ideeën een studio binnen en de tatoeëerder vraagt om hulp voor het uiteindelijk ontwerp, gaan kan los van de rol van individualisering gesteld worden dat de tatoeage steeds meer het karakter krijgt van een sociaal construct. Een sociaal construct is in deze context het resultaat van een interactie tussen meerdere actoren. Om dit sociale construct te kunnen begrijpen is echter meer nodig: betekenis.

7.4 Betekenis

In hoofdstuk 5 heb ik een grove presentatie neergezet van de verschillende functies die tatoeages hadden c.q. hebben. Voor mensen met een tatoeage is het vaak een van de eerste vragen die men toegespeeld krijgen: *betekent het nu iets of niet?* Ook ik heb dit uitvoerig geprobeerd te bespreken en hoewel niet iedere respondent er diep op in is gegaan zijn er toch opmerkelijk uitspraken genoteerd. Een respondent antwoord op de vraag wat zijn tatoeage (tribal over bovenarm) betekent:

“Voor mij is het een herinnering: als ik ooit oud en grijs ben dan hoef ik maar in de spiegel te kijken om te herinneren hoe ik ooit was. Mijn tatoeage is puur een herinnering, niet meer en niet minder. Soms vragen mensen of het een soort oerding is: dat is het niet. Ik vond die afbeelding gewoon kicken en wilde hem hebben. Ik heb verder weinig op met anderen dus wat ze ervan zeggen of hoe ze het vinden doet me weinig. Ik ben nu 25 en vond dit een mooie markering van wat ik vooralsnog heb gedaan en meegemaakt. Ik bedoel, ik ben het huis uit gegaan, heb een eigen huis, een opleiding afgemaakt en een vaste baan: beste mooie dingen, toch? Ik vond die tattoo wel toepasselijk om dat allemaal te bezegelen.” (Man, 25 jaar)

Los van een herinnering zoals deze respondent zelf aangeeft komt hieruit ook duidelijk naar voren dat het een overgangsritueel is: hij is immers op eigen benen gaan staan, onafhankelijk geworden. Daarop reageert de respondent als volgt:

“Als jij het als een soort overgang wil zien, best. Voor mij is het een herinnering. Als ik voor elke overgang een tatoeage zou moeten nemen zou ik helemaal onder zitten, hahaha.”

Een andere man gaat verder in op de betekenis van zijn tatoeage (Chinese tekens op onderarm) en bevestigt ook een herinnering:

“Ik heb een hoop gereisd en dan zie je best gave dingen: andere landen, culturen, mensen. Dat is gaaf. Met Azië heb ik gewoon iets, de landen trekken me meer dan andere landen en ik ben daar meer en langer geweest dan in andere landen. Ik heb daar eens in een gesprek gevraagd hoe mijn naam er in het Chinees uit zou zien. Toen kwamen ze hier mee aan. Ik

wist gelijk: dat laat ik tatoeëren als ik in Nederland ben! Dat is ook één van de eerste dingen die ik deed toen ik terug was: eerst laten checken bij een andere Chinees want voor hetzelfde geld laat je 'banaan' of 'huis' op je lijf zetten en dat is niet echt de bedoeling. Dit is mijn naam, in het Chinees en het feit dat dat ook echt zo is vind ik gewoon gaaf. Als ik er naar kijk herinnert het me aan de reis en dat gesprek. Dat is onbetaalbaar. Ik heb nog een reis naar Tibet gepland en dan lijkt het me wel leuk om ook in het Tibetaans mijn naam te achterhalen. Die hebben een heel ander soort schrift. Dan kan nu natuurlijk wel via internet of via een studio maar dat vind ik niet leuk: ik doe het gewoon zoals het me in China is gelukt, via een gesprek met iemand in dat land. Ook die Japanse stijl vind ik erg gaaf: zo'n body-suit zou ik best willen. Wie weet komt dat nog eens.” (Man, 33 jaar)

Ook hier komt naar voren dat de tatoeage een herinnering is. In tegenstelling tot de voorgaande respondent betreft het hier een herinnering aan reizen, verre landen en andere culturen. Een andere mannelijke respondent noemt een andere reden. Hij heeft meerdere namen op zijn lijf staan (op de binnenkant van beide polsen de namen van zijn kinderen en op de bovenkant van zijn onderarmen de namen 'moeder' en 'vader'):

“Op de bovenkant staan mijn oudste: links de dolk met 'moeder', rechts het schip met 'vader'. Dat deed je gewoon in die tijd. Er was trouwens ook weinig keus: wat aan de muur hing daar kon je uit kiezen. Ik was toen 20. Nu ben ik vader en getrouwd: ik vond het wel leuk om er weer wat namen bij te zetten. Het zijn allemaal belangrijke mensen voor me. Toen ik 20 was dacht ik er niet zo over na, nu meer. Ik heb deze namen bewust gezet: de naam van mijn vrouw wil ik op mijn rug. Zij is er altijd geweest voor me en dat vind ik dan wel toepasselijk: ze heeft altijd achter me gestaan weet je.” (Man, 44 jaar)

Of zijn vrouw dan ook dezelfde ambities heeft is de volgende vraag.

“Ja, maar minder: ze wil mijn naam op haar ene bovenarm hebben. De namen van beide kinderen staan met hun geboortedatum op haar andere bovenarm in sierlijke letters. We vonden het allebei wel geinig om te doen: de namen van de kinderen. Later besloot zij dat ze mijn naam ook wilde hebben toen ik aangaf haar naam op mijn rug te willen hebben. Op haar rug wil ze niet, dat wordt te groot. Zij houdt het liever klein.”

Geen van de reacties van mannen kan herleid worden naar eerder genoemde betekenis. De tatoeage is meer een herinnering: aan dingen die gebeurd zijn, aan belangrijke momenten in het leven, aan zaken die zij mooi vinden, aan belangrijke personen. Ook individualisering komt hierin naar voren: mijn respondenten kiezen bewust hun eigen stijl om hun herinnering te vereeuwigen. Voor mannen geldt dus meer de tatoeage als markering van persoonlijke momenten en voorkeuren dan welke andere genoemde reden dan ook. Hoe zit dat bij vrouwen? Vrouwen zijn

openhartiger in hun gesprekken, dat heb ik wel gemerkt. Zij praten er makkelijker over en leggen dus graag uit wat voor hen de functie en betekenis is. Een respondent reageert als volgt (roosje op haar borst, Winnie de Pooh op haar schouder en een tribal op haar bovenarm):

“Kijk, met die is het begonnen [roosje op haar borst]: die vond ik gewoon mooi. Ik ben gek op rozen, heb ze altijd in huis staan. Als het zaterdag is haal ik op de markt altijd rozen, hahaha. Dan is de stap snel gezet om een kleintje te tatoeëren. Ik heb ‘m op mijn borst gezet zodat ik ‘m altijd kan zien. Daarna kwam Winnie de Pooh: ik ben daar altijd gek op geweest: alle boekjes, films en knuffels heb ik, nog steeds. De kamer van mijn dochtertje is helemaal in Winnie de Pooh-stijl: behang, beddengoed, kleding. Ik vind dat helemaal leuk. Ja, dan is het ook logisch dat je die laat tatoeëren, tenminste, vind ik. Ik heb ‘m op mijn schouder gezet omdat ik dat een mooie plek vind. Ik hoef ‘m niet altijd te zien. Het idee dat ‘ie er zit vind ik al mooi genoeg. Dat ik ‘m altijd bij me heb. Die tribal heb ik het laatst laten zetten. Dat was toen helemaal in en ik wilde er toen nog eentje en ja, dat wordt dan een tribal. Maar die betekent niets hoor, althans, ik zou niet weten wat.” (vrouw, 29 jaar)

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Een andere vrouw met een grote tribal boven haar broek op haar onderrug reageert als volgt:

“Ik vind tatoeages gewoon mooi en opwindend. Mijn vriend heeft er meerdere op zijn lichaam en dat vind ik zo sexy. Toen ik zelf ben gaan kijken wist ik dat ik er een boven mijn broek wilde hebben op mijn rug. Ik hoef het zelf nog niet te zien maar vond het wel belangrijk dat hij [haar vriend] ‘m zou zien. Het is gewoon mooi en opwindend snap je? Als ik in de rij bij de supermarkt sta en ik zie bij iemand onder het shirt een tatoeage uitkomen loop ik er altijd op af, dat wil ik zien want mannen met tatoeages zijn stoer. Bij vrouwen vind ik dat hetzelfde: je ziet dan wel dat er iets zit, maar je ziet niet goed wat. Vrouwen met tatoeages vind ik gewoon mooier. Dat is toch gaaf! Ik heb er nu een op mijn onderrug en wil nog een soort sterrenbeeld in mijn lies. Voor mij hoeft het niet zo zichtbaar, tenminste, niet zoals mijn vriend.” (vrouw, 22 jaar)

Een andere dame met kristallen op haar onderarm reageert:

“Ik wilde altijd al een tatoeage. Dat mocht pas toen ik het huis uit ging want mijn ouders waren er fel op tegen. “niet zolang je hier nog woont”, riepen ze altijd. Toen ik net op mezelf woonde ben ik als eerste naar een studio gegaan en heb ik deze laten zetten: het ontwerp had ik al jaren liggen, het was dus alleen wachten op het moment. Of het wat betekent voor me? Ja, kristallen vind ik wel geinig maar ik heb er niets mee. Zo’n tribal vind ik niets, dat was erg in enkele jaren terug. Mijn broer heeft er een paar. Ik vond deze gewoon erg mooi: ik vind tatoeage sowieso mooi omdat het voor mij een soort ‘upgrading’ is van mijn lijf. Ik heb er wat lijnen omheen gezet en overlegd met de studio hoe en wat zou kunnen. Zoals het was, was het goed dus heb ik ‘m laten zetten. Het is meer een teken van mijn eigen echte leven denk ik: ik ben altijd braaf geweest en heb altijd gedaan wat mijn ouders zeiden maar nu ik uit huis ben kan ik doen en laten wat ik wil. Dit was het eerste dat ik wilde laten doen.” (vrouw, 19 jaar)

Op een van de dagen dat ik in een tattoostudio zat kwam er een moeder binnen met haar dochter. Beiden informeerden naar namen en wat de mogelijkheden waren om dat nu te kunnen laten tatoeëren. Na wat geblader in enkele boeken viel de keuze op een bepaald lettertype waarbij beiden nog een datum wilde. Langzaamaan raakten we in gesprek en over de functie en betekenis van de naam en datum die beiden wilden hebben. Het werd een emotioneel gesprek want in dit geval bleek de partner van de vrouw en de vader van het meisje onlangs te zijn overleden na een ziektebed van enkele maanden. In het gesprek gaven beiden aan hem altijd bij zich te willen houden door zijn naam, geboorte- en overlijdensdatum op hun lichaam te laten tatoeëren. Waar? Op hun beider bovenarm: daar had de overledene ook tatoeages.

Uit de reacties van zowel mannen als vrouwen komt maar een beeld duidelijk naar voren: de tatoeage heeft een duidelijke persoonlijke betekenis. Hoewel mannen minder spraakzaam zijn dan vrouwen is over de functie en betekenis weinig anders af te leiden dan een grote persoonlijke waarde. Of dit nu is aan een moment in het leven (op eigen benen staan, onafhankelijk worden) of belangrijke personen maakt niet zoveel uit. Wat wel uitmaakt is dat het een persoonlijke betekenis heeft. Wat betreft namen is de betekenis dieper en persoonlijker.

Of de persoonlijke betekenis van de tatoeage ook door de tatoeëerders wordt bevestigd is de volgende vraag. Zij brengen, zeker met het zetten van de tatoeage, toch een tijd door met hun klant waarin de tatoeage vaak gesprek van onderwerp is. Wat merken zij van de betekenis en functie van de tatoeage in zo'n gesprek? De reacties van de verschillende tatoeëerders die ik heb gesproken laten een weinig ander beeld zien dan mijn respondenten al aangeven. Bij Tattoo Jan reageerde men als volgt:

“Of de tatoeage hier betekenis heeft? Ik denk hooguit persoonlijk. In alle jaren dat ik tatoeëer heb je het daar wel eens over. Ik tatoeëer nu alleen nog vaste klanten als ik tatoeëer dus heb ik daar heel andere gesprekken mee omdat je elkaar al jaren kent. Vroeger deed ik nog wel eens een naampje of iets kleins tussendoor maar nu niet meer: een naam kan ook weinig anders dan een persoonlijke betekenis hebben. Veel klanten komen al jaren bij me en maken nu afspraken om hun tatoeages bij te werken of komen voor een cover-up en willen dan iets heel nieuws. Het schip van toen moet nu ineens een Chinese draak worden omdat ze dat gaaf vinden. Dat merk ik wel ja. Vroeger had het meer van rebels zijn denk ik. Dan kwamen ze binnen en wilden ze doodshoofden en zo. Wat wel leuk is, is dat de ankertjes en schepen met zo'n vlaggetje met ‘moeder’ of ‘vader’ eronder gewoon moeten blijven. Dat wil men schijnbaar zou houden. [...] Soms komt er wel eens zo'n jong meisje binnen die dan de naam van haar vriendje op haar buik wil: daar begin ik niet aan. Kijk, zit iemand redelijk onder en zijn ze op leeftijd dan kan dat. Maar jonge mensen, nee daar begin ik niet aan. De betekenis is nu hoogstens persoonlijker aan het worden omdat er meer mogelijkheden zijn.”

Of dat dan ook voor hem zelf geldt, antwoord hij:

“Mijn tatoeages? Sommige hebben betekenis, andere niet. Kijk, toen ik mijn eerste liet zetten had ik weinig keus. Ik moest het doen met wat er was. Dan is de keuze snel gemaakt. Toen waren er ook weinig tatoeëerders. Nu niet meer: er is meer keus en iedere kneus kan nu tatoeëren als hij wil. Ik laat links er rechts nog wel eens iets zetten maar dat doe ik dan allen als iemand hier als gast komt en aardig kan tatoeëren. Dat vind ik leuk. Kijk [hij staat op en trekt zijn shirt uit], hier een kleurrijke omdat die gozer die hier laatst was gewoon er goed met kleuren is. Dan zeg ik: “zet er maar eentje”. Zo heb ik er hier [op de onderkant van zijn onderarm] ook een. Dan maakt het soort me niet uit ook weetje: laat zo’n gozer nou maar doen waar hij goed in is, dan komt het wel goed.”

Hij geeft hier duidelijk aan dat er dus wel degelijk iets is veranderd in de betekenis: waar de betekenis vroeger nog gelinkt kon worden aan rebels gedrag is daar in deze tijd weinig van te melden. Tatoeages met namen van ‘moeder’ en ‘vader’ maken dus plaats voor persoonlijker afbeeldingen. Als de afbeeldingen persoonlijker worden kan daar weinig anders dan ook een persoonlijke betekenis aan worden gehangen. Dat geldt in mindere mate voor deze tatoeëerder: sommige hebben een betekenis, andere niet maar dat neemt niet weg dat ook voor hem geldt wat hij aangeeft: de betekenis is dus in ieder geval persoonlijker aan het worden.

In de studio waar ik de meeste tijd doorbracht, Queen of Rings komen voornamelijk jongeren. Vaste klanten hebben ze hier weinig en dat komt meer door het feit dat ze nog maar kort in Rotterdam zitten dan dat ze een grote klandizie hebben. Hun reactie op de functie en betekenis van de tatoeage is volmondig persoonlijk:

“De jongeren die hier komen hebben allemaal wel een eigen verhaal bij de tatoeage die ze willen. Laatst kwam er een jongen binnen die een gitaar op zijn onderarm wilde: hij speelde al jaren en vond zichzelf goed. Nu is dat niet aan mij om te zeggen of hij goed is, maar het idee dat hij iets heeft waarvan hij vindt dat hij daar goed in is, om dat te tatoeëren, dat is gewoon leuk. Dan heeft iemand gelijk iets waar hij zijn leven trots op kan zijn. [...] Namen komen hier erg veel voor: letters zijn gewoon in. Soms gaat het om hele namen, dat zien we zowel bij mannen als bij vrouwen, soms om initialen. Ik heb een boek en daar staan wel honderden lettertypen in dus dan is er ook veel keuze. Als je dan zo’n naam tatoeëert vertelt men soms ook iets over de persoon, dat is leuk.”

Over hun eigen tatoeages zijn ze duidelijker. Zo laat een dame zien dat ze over haar rug naar haar schouder een soort takje heeft lopen: dun, maar fijn. In haar knieholtes heeft ze twee grote bloemen in lichte kleuren.

“Mijn tatoeages hebben alleen voor mij betekenis. Die betekenis gaat niemand trouwens wat aan. Die op mijn rug is gezet door degene van wie ik het heb geleerd: die was gewoon goed in fijne tatoeages met dunnen lijnen. Die ziet er nu al ruim tien jaar en ziet er nog goed uit. Die op mijn knieholtes vallen niet echt op: ze zijn wel groot, maar door de lichte kleuren vallen ze niet echt op. Dat is gewoon gaaf. Degene die ze heeft gezet is echt zo’n artiest. Die kan zulke mooie dingen doen met kleuren en bloemen. Dat is gewoon zijn handelsmerk. Ik ben best gek op bloemen dus ja, dan is het ook gaaf om ze bij je te hebben.”

Bij Shipwrecktattoo is het een ander verhaal. De klanten die daar komen hebben vaak wel een verhaal maar weten dat voordat ze binnenkomen. Zo geeft een tatoeëerder aan:

“Hier komen mensen die iets unieks willen hebben en dan bedoel ik ook uniek. Ik heb niets aan de muur hangen omdat ik het belangrijk vind om iets unieks te zetten. Wat doe je dan? In gesprek gaan: wat wil je, waar, waarom weet je. Als iemand hier binnenkomt en een teken of een naampje wil dan stuur ik ze liever door naar een ander. In de gesprekken die ik dan heb komt vaak veel meer naar voren voor zo’n tatoeage en dat kun je er mooi in verwerken. Zo maak je een tatoeage helemaal passend voor je klant. Dat is belangrijk: mijn klanten hebben ook alleen maar tatoeage die iets voor hen betekenen. Ik kan me trouwens niet voorstellen dat ik iets zonder betekenis laat tatoeëren. Gelukkig weten de klanten die hier komen dat ook. Als iemand hier binnenkomt en zijn ideeën neerlegt is het voor mij een uitdaging om daarmee aan de slag te gaan: ik heb er plezier om op die manier aan een tatoeage te werken. Daarom kun je hier moeilijk binnenkomen en ‘even iets laten zetten’. Een klant legt uit wat hij wil, ik teken het uit, voor zover ze dat nog niet zelf hebben gedaan en dan overleg ik weer. Dat werkt, want dat levert ook nieuwe klanten op.”

Over zijn eigen tatoeages is hij opener. In de tijd dat hij het leerde oefende hij nog op vrienden en bekenden: zo is er ook op hem geoefend. Hij laat alles op zijn armen en bovenlijf zien en al wijzend en pratend komt het hierop neer:

“Mijn tatoeages? Achter iedere tatoeage die ik heb zit wel een verhaal.”

De betekenis van een tatoeage simpelweg persoonlijk: eenieder met een tatoeage heeft er zijn eigen waarde aan gehecht. Zowel tatoeëerders alsook mijn respondenten geven dat in meer en mindere mate aan. Voor iedereen die ik gesproken over de betekenis geldt dat zij er zelf soms veel betekenis aan hechten en dat maakt de tatoeage dan los van betekenisvol ook persoonlijk. De tatoeëerders die ik sprak hebben dit bevestigd: volgens hen is de tatoeage altijd persoonlijk en betekenisvol geweest.

7.5 Cultuur

In het theoretische deel over cultuur heb ik me vooral gericht op het artikel van Carel Peeters. Ik heb daarbij getracht aan te geven dat zijn visie niet alleen gebonden is aan klasse (de hoge), maar ook culturele wortels heeft. De hoge cultuur pretendeert weinig op te hebben met tatoeages volgens Peeters. Die hoge cultuur bestaat volgens Bourdieu uit mensen die toegang hebben tot kapitaal: economisch, sociaal en cultureel. Bourdieu was een van de eerste die de invloed van cultuur in de sociale wetenschappen bracht en op die manier de discussie over klassen een nieuwe dimensie gaf. Niet alleen de invloed, ook de kracht van cultuur werd door hem goed neergezet. Marc Hoogstraete vat zijn werk op dit gebied goed samen wanneer hij stelt: cultuur is macht⁸⁰. Peeters etaleert die macht.

Bourdieu's werkt biedt een verklaring voor het feit dat de tatoeage moeilijk geaccepteerd wordt. De hoge klasse met, eind negentiende eeuw, wetenschappers als haar belangrijkste vertegenwoordigers hebben zich nooit gericht op de tatoeage als cultureel onderdeel. Hun focus lag meer op de dragers van tatoeages. In hoofdstuk 1 noemde ik al de criminologen Lacassagne en Lombroso: Lacassagne stelde vast dat het een teken was van vertraagde ontwikkeling en Lombroso legde een link tussen crimineel gedrag en tatoeages. De antropoloog Fletcher⁸¹ (1882) stelde zelfs vast dat de tatoeage een tijdverdrijf was voor mensen die weinig om handen hadden. Ook noemde ik Millner en Eichold die waarschuwen voor *'therapeutic relationship with those clients'*. Met zulke uitspraken verwordt de tatoeage inderdaad tot een pathologie. Gezien de noodzaak van imitatie door de middenklasse is het niet verwonderlijk dat zo'n visie op de tatoeage weerklank vindt: de noodzaak om zich te onderscheiden van de arbeidersklasse is immers groot. Met anno nu Peeters als etaleur van de hoge klasse verandert er jammerlijk weinig: in navolging van zijn eerdere collega's stelt ook hij vast dat de tatoeage iets is voor de lage klasse: de categorie haken, pottenbakken en macramé welteverstaan. Schijnbaar heeft de hoge klasse (en veel wetenschappers) een blinde vlek voor het feit dat de tatoeage een onderdeel is van ook hun cultuur.

Om iemands sociale positie te bepalen wordt voornamelijk gekeken naar iemands inkomen en beroep: andere indicatoren zoals opleiding, sociale achtergrond en burgerlijke staat doen het blijkbaar minder goed. De bevindingen van mijn onderzoek laten zien dat het merendeel van mijn respondenten hoog is opgeleid: dat geldt zowel voor mannen (68%) alsook voor vrouwen (88%). Van het totale aantal respondenten is 78% hoog opgeleid. Mijn onderzoek toont dan aan dat mijn respondenten veel cultureel kapitaal hebben: opleiding is immers een belangrijke indicator voor dit kapitaal.

Hoofdstuk 8: Conclusies

8.1 *Conclusies*

Het laatste deel van dit onderzoek: de conclusies. Wat kan ik nu allemaal zeggen over de vragen die ik vooraf heb gesteld en wat zeggen mijn bevindingen daarover?

Mijn eerste vraag behelst de lijnen waarlangs de tatoeage is verworpen tot een breed maatschappelijk verschijnsel. Tatoeages zijn er altijd en overal geweest: archeologische vondsten hebben meer dan eens aangetoond dat het niet iets 'nieuws' is maar dat het al duizenden jaren oud is. Hoe het naar het westen is gekomen en hoe zich hier heeft ontwikkeld is uitvoering beschreven in hoofdstuk 2 en 3. Wat ik daaruit kan concluderen is dat de aandacht voor de tatoeage, en daarmee de populariteit een golfbeweging kent. Toen deze in het westen kwam was het kapitalisme in opkomst en de Industriële Revolutie (IR) in volle gang. De tatoeage was destijds 'nieuw': iedereen wilde een tatoeage en zodoende genoot de tatoeage veel aandacht. Die nieuwigheid was er pas na decennia af. Met de massaproductie van de tatoeagemachine en de populariteit van de tatoeage konden tatoeëerders landinwaarts trekken om daar nieuwe klanten te tatoeëren. Na de Tweede Wereldoorlog kwam de tatoeage in een negatief daglicht te staan doordat deze gebruikt werd door groepen die zich keerden tegen de maatschappelijke normen en waarden: Atkinson noemt deze periode toepasselijk 'the dark ages' (2003:41). Het beetje aandacht dat er nog was, was niet erg positief. De tatoeage was hier voor 'de Ander' en een uitstekend kenmerk om deviant gedrag (en daarmee groepen) te stigmatiseren. In deze fase doen grote maatschappelijke ontwikkelingen zich in het westen op internationale schaal voor: politieke schandalen, de seksuele revolutie, democratisering van instituten et cetera. Vanaf de jaren zeventig is zodoende echter weer een enorme opkomst te zien omdat vrouwen zich laten tatoeëren. De tatoeage emancipeert hierdoor en de maatschappij gaat anders naar de tatoeage kijken.. Vanaf de jaren tachtig is de opkomst die in jaren zeventig is ingezet in een stroomversnelling geraakt. Met tatoeages op de lichamen van musici, sporters en acteurs weet de tatoeage zich nu weer verzekerd van positieve aandacht. De media (bladen, internet, televisie) reiken hen een podium aan dat nogal wat toeschouwers heeft, zo stelde ik eerder al. Dat maakt de tatoeage nu weer populair. In deze fase woedt de discussie over individualisering op ieder niveau: politiek, maatschappelijk en wetenschappelijk. Wederom dus weer een maatschappelijke ontwikkeling. Opvallend hier is wel dat de populariteit rond het tatoeïsme een golfbeweging kent met pieken rond de eeuwwisseling, de periode rond de wederopbouw na de tweede

wereldoorlog en dan nu weer een piek die – na een kleine dip eind jaren zestig – weer doorzet.

Mijn tweede vraag was of de tatoeage nu nog betekenis heeft. De lijst met mogelijke betekenissen is lang: ik heb er de meest voorkomende uitgehaald en getoetst bij mijn respondenten. Opvallend is hier dat geen van de genoemde betekenissen weerklank vond: de betekenis die ik vooralsnog kan constateren op basis van de interviews met mijn respondenten is grotendeels persoonlijk. Zowel mannen als vrouwen geven aan dat de betekenis voor hen in meer en mindere mate persoonlijk is: of het nu gaat om iets wat simpelweg leuk is (Winnie the Pooh), het vastleggen van een overgangsrитуeel (op eigen benen staan), een herinnering aan iets of iemand of omdat ze de tatoeage mooi vinden. Ik moet daarbij nuanceren dat vrouwen nog wel het schoonheidsideaal meenemen in hun overweging: een tatoeage zien zij liever op een plaats waar de huid 'mooi' blijft, zoals de onderrug of enkel. Dat sluit aan bij deze tijd van individualisering en het missen van betekenisvolle kaders: de tatoeage is een persoonlijke statement met, voor in ieder geval mijn respondenten, grote persoonlijke betekenis.

Vanuit drie theoretische invalshoeken ben ik vervolgens gaan kijken naar de rollen van respectievelijk het lichaam, individualisering en cultuur. Over cultuur kan ik geen conclusies trekken: ik heb in hoofdstuk 7 paragraaf 5 mijn verklaring voor dit onderdeel uitgewerkt. Ik behandel hier dus de rol van het lichaam en van individualisering. Het lichaam is iets dat we meer zijn gaan zien als onderdeel van 'ons' en ook zo zijn gaan behandelen. Voor mijn respondenten geldt dat niet anders, sterker nog: het lichaam speelt een belangrijke rol bij het nemen van een tatoeage. Het gaat niet alleen om de plaats waar de tatoeage komt, maar ook het moment waarop de tatoeage wordt gezet. Mannen prefereren overduidelijk de plaatsen van hun lichaam waar hun masculiniteit goed naar voren komt: de bovenarm/schouder en borst. Vrouwen daarentegen kiezen voornamelijk voor de onderrug of voet/enkel. Meer dan eens heb ik gehoord dat het lichaam 'vereeuwigd' wordt op het 'zelf' door op moment X een tatoeage te nemen. Op moment Y weet men, door de tatoeage, hoe men er op moment X ook alweer uitzag. Men is zich niet alleen bewust van het feit dat het lichaam van hen is, zo wordt het ook behandeld. De overweging van vrouwen om het niet op hun buik te doen is daarvan een goed voorbeeld.

Individualisering speelt een grote rol: geen van mijn respondenten had het idee hun keuze om zich te laten tatoeëren te moeten verantwoorden anders dan aan henzelf. Zij geven allen zelf richting aan hun eigen leven. Het is de eigen keuze geweest van mijn respondenten, soms bewust van het feit dat hun omgeving daar lijnrecht tegenover staat om zich te laten tatoeëren. De tatoeëerders bevestigden dit: zij geven

echter aan dat de opkomst van de verschillende stijlen dit in de hand werkt. Meer keuze betekent immers meer mogelijkheden om je 'zelf' te laten zien. Het lichaam is dan een canvas waarop het 'zelf' geëtaleerd kan worden.

8.2 Discussie

Dit onderzoek is uitgevoerd met een sociologisch 'brilletje' op. Kijkend naar de tatoeage vanuit een aantal onderwerpen die op het palet van de sociologie horen heb ik getracht het tatoeïsme te verklaren. Een van de problemen waar je tegenaan loopt is dat er op wetenschappelijk niveau in Nederland niet veel over geschreven is. De vele boeken die je vindt zijn soms erg informatief, soms hebben ze een hoog 'koffietafel'-gehalte en vaker nog zijn ze (positief en negatief) gekleurd. Dat is jammer, maar niet overkomelijk. In het buitenland, en zeker in de Verenigde Staten, is er veel onderzoek gaande naar dit fenomeen en daar vind je dus wel (en nog meer gekleurd) veel informatie. Mijns inziens zou meer Nederlands onderzoek allereerst dus mogen worden opgezet rond dit onderwerp, is het niet om een Nederlandse discussie te ontketenen dan zou Nederlands onderzoek ook goed bijdragen aan internationaal onderzoek.

Dit onderzoek richt zich op de tatoeage, maar de tatoeage maakt deel uit van een nieuw fenomeen dat snel aan populariteit wint: body modification. Ik ben daar in dit onderzoek maar kort op ingegaan maar duidelijk mag zijn dat dit onderwerp ook meer onderzoek verdient. Het is niet onderweg naar Nederland, het is er al en een steeds grotere groep mensen vindt in (een vorm van) body modification een spiegel voor hun 'zelf'. Het toezicht hierop is ambivalent georganiseerd: het ontbreekt grotendeels aan (strikte) regels en voorschriften die geïnteresseerden een minimum aan veiligheid garanderen en ondernemers een minimum aan criteria voorschrijven. Voor de tatoeage-industrie is dat sinds kort anders: hier zijn regels gaan gelden, na lang aandringen vanuit voornamelijk het vak zelf. Het effect van deze maatregelen zou onderzocht moeten worden in een later stadium. Los van medici zouden sociale wetenschappers zich juist in deze sector meer moeten verdiepen: het betreft hier een sociaal fenomeen en sociale fenomenen maken ook deel uit van de werkelijkheid die, hoe rigide soms, bestudeerd worden door sociale wetenschappers.

Bijlage: vragenlijst

Tabel 1: respondenten

	Man (N= 25)		Vrouw (N=24)	
	N	%	N	%
Leeftijd				
☐ <20 jaar	6	24%	6	25%
☐ 21-25 jaar	2	8%	7	29%
☐ 26-30 jaar	7	28%	7	29%
☐ 31-35 jaar	6	24%	2	8%
☐ 36-40 jaar	1	3%	1	4%
☐ >40 jaar	3	12%	1	4%
	25	99%*	24	99%*
Gemiddelde leeftijd	29.9		25.8	
Opleiding (afgerond)				
☐ MBO of lager	8		3	
☐ HBO	9		15	
☐ Universitair	8		6	
Burgerlijke staat				
☐ vrijgezel	6		18	
☐ relatie (samenwonend of gehuwd)	19		6	
Tatoeage				
☐ Bovenarm/schouder	16		7	
☐ Borst	12		4	
☐ Onderarm	5		2	
☐ Rug	3		0	
☐ Onderrug	3		13	
☐ Enkel/voet	2		8	
Aantal tatoeages				
☐ 1	5		16	
☐ 2	13		4	
☐ > 2	17		2	

* de percentages komen door afrondingsverschillen niet uit op 100%

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!

Literatuurlijst

Voor deze scriptie is gebruik gemaakt van meerdere bronnen. Deze zijn onder te verdelen in:

8.3 Literatuur en artikelen

¹Vail D. Angus (1999) *Tattoos are like potato chip... you can't have just one: the process of becoming and being a collector*, Deviant Behavior, Volume 20, p. 253-273

²Irwin, K. (2003) *Saints and Sinners: Elite Tattoo Collectors and Tattooists as Positive and Negative Deviants* Sociological Spectrum, Volume 23 p. 27-57

⁴⁸ zie 1

⁴⁹ zie 2

³Miami Ink. wordt al vier seizoenen uitgezonden en vertelt het verhaal van vier vrienden met een gezamenlijk doel: een tattoo-shop openen en omzetten in een goed draaiende zaak. Inked TV wordt al twee seizoenen uitgezonden en vertelt het verhaal van een tattoo-shop in Las Vegas waarvan de eigenaren verschillende toekomstvisies hebben. Beide shows zijn reality shows en tonen los van de dagelijkse realiteit in een tattoo-shop ook het verhaal van de klant en zijn tatoeage zoals we dat in Nederland van Tattoos en Piercings kennen..

⁴Met de term het westen doel ik op de eerste wereldlanden: dit zijn geïndustrialiseerde, kapitalistische landen zoals de Verenigde Staten en de EU landen. Tweede wereldlanden zijn de opkomende geïndustrialiseerde landen zoals Polen en Rusland: deze landen bevinden zich in het traject om kapitalistisch te worden. Derde wereldlanden zijn de ontwikkelingslanden zoals landen in Afrika, Zuid-Amerika en Zuid-Azië.

⁸Het begrip solidariteit wordt door Durkheim gebruikt om de aard van de onderlinge verhoudingen tussen individuen en groepen aan te geven.

⁹Animistische denkbeelden zijn beelden waarin de omgeving nog een bezielende werking hebben op mensen.

¹³Dit betreft de verslag van zijn reizen: *In Centraal Borneo* uit 1900 en *Quer durch Borneo* (2 exemplaren) uit de periode 1904-1907. Deze werken liggen in Leiden in het Rijksmuseum voor Volkenkunde.

¹⁵Het Parool, 9 november 2005 *Maori's krijgen hun hoofd terug*, NRC Handelsblad, 9 november 2005 *Maori-hoofd terug naar Nieuw-Zeeland*, Tattoo Planet #24, *De terugkeer van een Toi Moko*, p. 26-28

²⁴Zie voor naslag onder andere:

Dubro, A. and Kaplan, D. *Yakuza: The Explosive Account of the Japanese Criminal Underworld*, Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1986;

Hendry, J. *The Japanese Tattoo- Play or Purpose* Routledge, London, 2001;

Kitamura, T. & Katie. *Bushido (Legacies of the Japanese Tattoo)* Schiffer Publishing, PA USA, 2001;

Richie, D. & Buruma, I. *The Japanese Tattoo*. Weatherhill Inc., New York USA, 1994

²³Zie voor meer informatie over deze tatoeages het boek van Douglas Hall Kent en Richard Stratton, *Prison Tattoos*, St. Martins Griffin, 1997

²⁶Zie voor meer informatie zijn site: www.tattoopeter.nl. Hoewel de 'originele' Peter (Pier de Haan) niet meer tatoeëert en is opgevolgd door Eddy Wertwijn is op deze site over hem en de geschiedenis in Nederland informatie te vinden.

³²In casu de regionale GGD. De Minister van Volksgezondheid en Welzijn is primair verantwoordelijk voor de volksgezondheid in brede zin. Hij belast de regionale GGD met de uitvoering van beleid en het toezien op de volksgezondheid, waaronder het tatoeëren valt.

⁵⁰Hoewel dit goede raakvlakken vertoont met verschillende vormen van lichaamsversiering is het de vraag of tatoeëren hier ook onder valt. Hierover doet Giddens geen uitspraak: dat doet er verder ook niet toe. Zijn constatering (toenemend belang van het lichaam) is in deze context belangrijk, niet de middelen waarlangs het lichaam onderhouden wordt.

⁶¹Weber onderscheidt meerdere vormen van handelen: *doelrationeel* betekent een toename van handelen naar gestelde doelen, *waarderationeel* betekent handelen vanuit een bepaalde

waarde, *traditioneel* staat voor handelen vanuit een traditie, en *affectief handelen* wat het handelen vanuit een bepaalde emotie betekent.

⁶² Gedurende de langste tijd van ons bestaan hebben we geleefd met een animistisch wereldbeeld, een beeld waarin wij een 'bezielende' waarde aan dingen in onze omgeving toekende.

⁶³ Durkheim gebruikte dit begrip om de aard van de onderlinge afhankelijkheid aan te duiden.

⁶⁶ Neem enkele voorbeelden uit de reclamewereld hiertoe: *een slimme meid is op haar toekomst voorbereid* (1990, ministeries van OCW en SZW), *Altijd Jezelf* (2002, HEMA), *hoogst persoonlijk* (2005, Randstad Uitzendbureau), *je verdient het* (L'Oreal, 1997) et cetera. Producten worden meer en meer op het individu gericht (en natuurlijk hebben alle campagnes hetzelfde doel: *hun product helpt jou je doel bereiken*).

⁷⁰ In 2001 startte in Californië een kunstproject onder de naam *SuicideGirls*. Dit betreft jonge, sexy pin-up ogende dames die hun schoonheids ontleen aan andere kenmerken dan de gangbare parameters: lengte, omvang en gewicht spelen hier geen rol. Het succes van deze *SuicideGirls* is anno 2007 internationaal geworden. Vanuit de gehele wereld ontstaan groepen dames die hun schoonheid (en seksuele aantrekkingskracht) tonen middels hun piercing en tatoeages. Zie voor meer informatie www.suicidegirls.com.

⁷² In deze reclame is de traditionele dans te zien in een vol rugbystadion.

⁷⁹

Een cover-up is het plaatsen van een nieuwe tatoeage over een bestaande zodat deze in zijn geheel vervangen wordt. Van de oude afbeelding blijft niets over anders dan een geheel nieuwe tatoeage. Dit komt de laatste jaren meer voor vanwege de nieuwe stijlen en mogelijkheden die er zijn. Ook doen sommige studio's aan cover-ups omdat een eerdere tatoeage lelijk is geworden.

⁶ Polhemus, T., *Body art: the total guide to body decoration*, Shaftesbury, 1988

⁷ Benhamou G., Sabroux, J., *La malédiction de la momie d'Otzi*, 2006

¹⁰ Lerner, J., *Marco Polo and the Discovery of the World*, Yale University Press, 1999

¹¹ Dampier, W., *A New Voyage Round the World*, London, 1697

¹² Thomas, N., *The Extraordinary Voyages of Captain James Cook*, New York, Walker & Co., 2003

¹⁴ Gerritsen, J.D. (2005) *Historische verkenningen van Nieuw-Zeeland* Uitgeverij Aspekt, Soesterberg

¹⁷ Gilbert, S., *Tattoo History: a source book*, New York, Juno Books, 2001

¹⁸ Zie 10, ibid.

²⁰ Sanders C.R., *Customizing the Body: The Art and Culture of Tattooing*, Temple University Press Philadelphia, 1989

²⁵ Hill, P.B.E. *The Japanese Mafia : Yakuza, Law, and the State*, Oxford University Press, Oxford 2003

²⁷ Schiffmacher, H. en Riemschneider (2001), B., *Tattoos*, Taschen UK Edition, Schiffmacher, H. (1991), *Heet van de Naald*, Amsterdam, De Arbeiderspers; DVD (2005): *The World of Tattooing*

²⁸ Schiffmacher, H. (1991), *Heet van de Naald*, Amsterdam, De Arbeiderspers

³⁵ Tatto Planet #23, februari-maart 2007 p. 64

³⁶ Reicher, E. & Koo, K.S. (2004) *The Body Beautiful: Symbolism and Agency in the Social World*. Annual Review Anthropology, Vol. 33 p.297-317

³⁷ Lupton, D. (1998) *The Emotional Self*, Sage, Londen

³⁸ Crossley, N. (2005) *Mapping Reflexive Body Techniques: On Body Modification and Maintenance*, Body & Society, Vol. 11 No. 1, Sage, London p. 1-35

³⁹ Foucault, M. (1973) *The Birth of the Clinic: The Archaeology of Medical Perception*, Tavistock, London

⁴⁰ Foucault, M. (1978) *The History of Sexuality*, Vol. 1, Penguin, New York

⁴¹ Mauss, M. (1973) *Techniques of the Body. Economy and Society* (2), p. 70-88

⁴² Turner, B.S. (1984) *The Body and Society: Explorations in Social Theory*, Blackwell, Oxford

⁴³ Shilling, C. (1993) *The Body and Social Theory*. Sage, London

⁴⁴ Featherstone, M. (1982) *The Body in Consumer Culture, Theory Culture and Society* 1 (2): p. 18-33

⁴⁵ Greer, G. (1970) *The Female Eunuch*. MacGibbon & Kee, London

⁴⁶ Millet, K. (1969) *Sexual Politics*. Abacus, London

- ⁴⁷ Nettleton, S. (1996) *Power, Pain and Dentistry*, Open University Press, Buckingham
- ⁵¹ Turner, B.S. (2007) "Body and Society." *The Blackwell Encyclopaedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online.
- ⁵² Atkinson, M. (2004) *Figuring Out Body Modification Cultures: Interdependence and Radical Body modification Processes*, review van een symposium in *health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of health, Illness and Medicine*. Sage, London: p. 373-386
- ⁵³ Loland, N. (2000) *The art of concealment in a culture of display: Aerobicizing women's and men's experiences and use of their own bodies*. *Sociology of Sports Journal*, 17: p. 111-29
- ⁵⁴ Davis, K. (2002) *A dubious equality: Men, women and cosmetic surgery*. *Body and Society*, 8 p. 49-65
- ⁵⁵ Lupton, D. (1996) *Food, the body and the self*. Sage, London
- ⁵⁶ Crossley, N. (1994), *The Politics of Subjectivity: Between Foucault and Merleau-Ponty*, Avebury Studies in Philosophy, Ashgate, Avebury.
- Crossley, N. (2001) *The Social Body: Habit, Identity and Desire*, London, Sage.
 - Crossley, N. (2003) *Ritual, Body Techniques and Intersubjectivity*, in Schilbrack, K. *Ritual and Philosophy*, London, Routledge.
- ⁵⁷ D. Angus Vail (2000) *The tattoos we deserve: Producing culture and constructing elitism*, University of Connecticut
- ⁵⁹ Van der Loo, H. en Van Reijen, W. (1993) *Paradoxen van Modernisering*, Coutinho Muiderberg
- ⁶⁰ Selznick, Ph. (1992), *The Moral Commonwealth*, Berkely
- ⁶⁴ Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization*, Sage, London
- ⁶⁵ Bauman, Z. (1995) *Life in Fragments. Essays in postmodern morality*, Oxford: Blackwell
- ⁶⁷ Zie voetnoot 32
- ⁶⁸ Featherstone, M. (1991) *The Body in Consumer Culture*, in M. Featherstone, M. Hepworth and B. Turner (eds) *The Body: Social Process and Cultural Theory*, SAGE Publications, London
- ⁶⁹ Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* Stanford, Stanford University Press
- ⁷¹ Aupers, S. (2005) *In de ban van moderniteit: de sacralisering van het zelf en computertechnologie*, Het Spinhuis, Amsterdam
- ⁷³ DeMello, M. (1993) *The Convict Body: Tattooing Among Male American Prisoners*, *Anthropology Today* Vol. 9 No. 6
- ⁷⁴ Jones, C.P. (1987) *Stigma: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity*, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 77 p. 139-155
- ⁸⁰ Hooghe, M. *Bij het overlijden van Pierre Bourdieu* De Standaard 02/02/2002
- ⁸¹ Fletcher, R. (1882) *Tattooing among civilized people* Judd & Dettweiler, Washington

8.4 Websites

- ¹⁶ <http://www.princevallar.co.uk/history.htm>
- ¹⁹ http://tattoojoy.com/tattoo_history/sutherland_macdonald.php
- ²¹ http://www.tattooarchive.com/history/wagner_charlie.htm
- ²² http://www.tattooarchive.com/history/waters_percy.htm
- ²⁹ <http://www.tattoobond-nbt.nl/index1.htm>.
- ³⁰ <http://www.tattooclubholland.nl/diversen/oudedoos/oudedoos.htm>
- ³³ <http://www.overheid.nl/op/>
- ³⁴ <http://www.tattooclubholland.nl/richtlijnen/hygienerichtlijn2007.pdf>
- ⁵⁸ Zie bijvoorbeeld <http://www.ccs.mq.edu.au/bodmod/>. Deze conventie heeft in 2003 voor het eerst plaatsgevonden en is in 2005 nogmaals gehouden. Deze crossculturele conventie betreft disciplines als sociologie, psychologie, filosofie en antropologie rond het lichaam.
- ⁷⁵ www.queenofrings.nl voor meer informatie
- ⁷⁶ www.tattoo-studio.nl voor meer informatie

⁷⁷ www.shipwrecktattoo.com voor meer informatie

⁷⁸ <http://www.tattooconventionamsterdam.nl/site/> voor meer informatie

8.5 Magazines

Tattoo Planet, Het enige echte Nederlandstalige tattoo magazine jaargangen 4 en 5, februari 2006 - juli 2007, R.W. Publications Haarlem

Tätowier Magazine, Forum der deutschen Tatto-Szene juni 2007, juli 2007
Westerman Druckerei GmbH Braunschweig

Tattoo Courant, Nummer 1, Tripiti Rotterdam

8.6 DVD

The World of Tattooing (2005), Presented by Henk Schiffmacher, Lagestee Film Amsterdam

The Vanishing Tattoo (2007), A Search for the Last Tribal Tattoo Vanishing Tattoo, Vancouver, Canada

Modify (2005), Committed Films, LLC

8.7 Verwijzingen op numerieke volgorde

¹ Vail D. Angus (1999) *Tattoos are like potato chip... you can't have just one: the process of becoming and being a collector*, Deviant Behavior, Volume 20, p. 253-273

² Irwin, K. (2003) *Saints and Sinners: Elite Tattoo Collectors and Tattooists as Positive and Negative Deviants* Sociological Spectrum, Volume 23 p. 27-57

³ Miami Ink. wordt al vier seizoenen uitgezonden en vertelt het verhaal van vier vrienden met een gezamenlijk doel: een tattoo-shop openen en omzetten in een goed draaiende zaak. Inked TV wordt al twee seizoenen uitgezonden en vertelt het verhaal van een tattoo-shop in Las Vegas waarvan de eigenaren verschillende toekomstvisies hebben. Beide shows zijn reality shows en tonen los van de dagelijkse realiteit in een tattoo-shop ook het verhaal van de klant en zijn tatoeage zoals we dat in Nederland van Tattoos en Piercings kennen..

⁴ Met de term het westen doel ik op de eerste wereldlanden: dit zijn geïndustrialiseerde, kapitalistische landen zoals de Verenigde Staten en de EU landen. Tweede wereldlanden zijn de opkomende geïndustrialiseerde landen zoals Polen en Rusland: deze landen bevinden zich in het traject om kapitalistisch te worden. Derde wereldlanden zijn de ontwikkelingslanden zoals landen in Afrika, Zuid-Amerika en Zuid-Azië.

⁵ Zie bijvoorbeeld Buckland, A.W. (1888), *On Tattooing* The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 17, pp. 318-328

⁶ Polhemus, T., *Body art: the total guide to body decoration*, Shaftesbury, 1988

⁷ Benhamou G., Sabroux, J., *La malédiction de la momie d'Otzi*, 2006

⁸ Het begrip solidariteit wordt door Durkheim gebruikt om de aard van de onderlinge verhoudingen tussen individuen en groepen aan te geven.

⁹ Animistische denkbeelden zijn beelden waarin de omgeving nog een bezielende werking hebben op mensen.

¹⁰ Larnier, J., *Marco Polo and the Discovery of the World*, Yale University Press, 1999

¹¹ Dampier, W., *A New Voyage Round the World*, London, 1697

¹² Thomas, N., *The Extraordinary Voyages of Captain James Cook*, New York, Walker & Co., 2003

¹³ Dit betreft de verslag van zijn reizen: *In Centraal Borneo* uit 1900 en *Quer durch Borneo* (2 exemplaren) uit de periode 1904-1907. Deze werken liggen in Leiden in het Rijksmuseum voor Volkenkunde.

- ¹⁴ Gerritsen, J.D. (2005) *Historische verkenningen van Nieuw-Zeeland* Uitgeverij Aspekt, Soesterberg
- ¹⁵ Het Parool, 9 november 2005 *Maori's krijgen hun hoofd terug*, NRC Handelsblad, 9 november 2005 *Maori-hoofd terug naar Nieuw-Zeeland*, Tattoo Planet #24, *De terugkeer van een Toi Moko*, p. 26-28
- ¹⁶ Bron: <http://www.princevallar.co.uk/history.htm>
- ¹⁷ Gilbert, S., *Tattoo History: a source book*, New York, Juno Books, 2001
- ¹⁸ Zie 10, *ibid*.
- ¹⁹ http://tattoojoy.com/tattoo_history/sutherland_macdonald.php
- ²⁰ Sanders C.R., *Customizing the Body: The Art and Culture of Tattooing*, Temple University Press Philadelphia, 1989
- ²¹ http://www.tattooarchive.com/history/wagner_charlie.htm
- ²² http://www.tattooarchive.com/history/waters_percy.htm
- ²³ Zie voor meer informatie over deze tatoeages het boek van Douglas Hall Kent en Richard Stratton, *Prison Tattoos*, St. Martins Griffin, 1997
- ²⁴ Zie voor naslag onder andere:
- Dubro, A. and Kaplan, D. *Yakuza: The Explosive Account of the Japanese Criminal Underworld*, Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1986;
- Hendry, J. *The Japanese Tattoo- Play or Purpose* Routledge, London, 2001;
- Kitamura, T. & Katie. *Bushido (Legacies of the Japanese Tattoo)* Schiffer Publishing, PA USA, 2001;
- Richie, D. & Buruma, I. *The Japanese Tattoo*. Weatherhill Inc., New York USA, 1994
- ²⁵ Hill, P.B.E. *The Japanese Mafia : Yakuza, Law, and the State*, Oxford University Press, Oxford 2003
- ²⁶ Zie voor meer informatie zijn site: www.tattoopeter.nl. Hoewel de 'originele' Peter (Pier de Haan) niet meer tatoeëert en is opgevolgd door Eddy Wertwijn is op deze site over hem en de geschiedenis in Nederland informatie te vinden.
- ²⁷ Schiffmacher, H. en Riemschneider (2001), B., *Tattoos*, Taschen UK Edition, Schiffmacher, H. (1991), *Heet van de Naald*, Amsterdam, De Arbeiderspers; DVD (2005): *The World of Tattooing*
- ²⁸ Schiffmacher, H. (1991), *Heet van de Naald*, Amsterdam, De Arbeiderspers
- ²⁹ Bron: <http://www.tattoobond-nbt.nl/index1.htm>.
- ³⁰ <http://www.tattooclubholland.nl/diversen/oudedoos/oudedoos.htm>
- ³¹ *ibid*
- ³² Zie <http://www.overheid.nl/op/>
- ³³ Zie <http://www.tattooclubholland.nl/richtlijnen/hygienerichtlijn2007.pdf>
- ³⁴ Tattoo Planet #23, februari-maart 2007 p. 64
- ³⁵ In casu de regionale GGD. De Minister van Volksgezondheid en Welzijn is primair verantwoordelijk voor de volksgezondheid in brede zin. Hij belast de regionale GGD met de uitvoering van beleid en het toezien op de volksgezondheid, waaronder het tatoeëren valt.
- ³⁶ Reicher, E. & Koo, K.S. (2004) *The Body Beautiful: Symbolism and Agency in the Social World*. Annual Review Anthropology, Vol. 33 p.297-317
- ³⁷ Lupton, D. (1998) *The Emotional Self*, Sage, Londen
- ³⁸ Crossley, N. (2005) *Mapping Reflexive Body Techniques: On Body Modification and Maintenance*, Body & Society, Vol. 11 No. 1, Sage, London p. 1-35
- ³⁹ Foucault, M. (1973) *The Birth of the Clinic: The Archaeology of Medical Perception*, Tavistock, London
- ⁴⁰ Foucault, M. (1978) *The History of Sexuality, Vol. 1*, Penguin, New York
- ⁴¹ Mauss, M. (1973) *Techniques of the Body. Economy and Society* (2), p. 70-88
- ⁴² Turner, B.S. (1984) *The Body and Society: Explorations in Social Theory*, Blackwell, Oxford
- ⁴³ Shilling, C. (1993) *The Body and Social Theory*. Sage, London
- ⁴⁴ Featherstone, M. (1982) *The Body in Consumer Culture, Theory Culture and Society* 1 (2): p. 18-33
- ⁴⁵ Greer, G. (1970) *The Female Eunuch*. MacGibbon & Kee, London
- ⁴⁶ Millet, K. (1969) *Sexual Politics*. Abacus, London
- ⁴⁷ Nettleton, S. (1996) *Power, Pain and Dentistry*, Open University Press, Buckingham
- ⁴⁸ zie 1
- ⁴⁹ zie 2
- ⁵⁰ Hoewel dit goede raakvlakken vertoont met verschillende vormen van lichaamsversiering is het de vraag of tatoeëren hier ook onder valt. Hierover doet Giddens geen uitspraak: dat doet er verder ook niet toe. Zijn constatering (toenemend belang van het lichaam) is in deze context belangrijk, niet de middelen waarlangs het lichaam onderhouden wordt.
- ⁵¹ Turner, B.S. (2007) "Body and Society." *The Blackwell Encyclopaedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online.

- ⁵² Atkinson, M. (2004) *Figuring Out Body Modification Cultures: Interdependence and Radical Body modification Processes*, review van een symposium in *health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of health, Illness and Medicine*. Sage, London: p. 373-386
- ⁵³ Loland, N. (2000) *The art of concealment in a culture of display: Aerobicizing women's and men's experiences and use of their own bodies*. *Sociology of Sports Journal*, 17: p. 111-29
- ⁵⁴ Davis, K. (2002) *A dubious equality: Men, women and cosmetic surgery*. *Body and Society*, 8 p. 49-65
- ⁵⁵ Lupton, D. (1996) *Food, the body and the self*. Sage, London
- ⁵⁶ Crossley, N. (1994), *The Politics of Subjectivity: Between Foucault and Merleau-Ponty*, Avebury Studies in Philosophy, Ashgate, Avebury.
- Crossley, N. (2001) *The Social Body: Habit, Identity and Desire*, London, Sage.
- Crossley, N. (2003) *Ritual, Body Techniques and Intersubjectivity*, in Schilbrack, K. *Ritual and Philosophy*, London, Routledge.
- ⁵⁷ D. Angus Vail (2000) *The tattoos we deserve: Producing culture and constructing elitism*, *University of Connecticut*
- ⁵⁸ Zie bijvoorbeeld <http://www.ccs.mq.edu.au/bodmod/>. Deze conventie heeft in 2003 voor het eerst plaatsgevonden en is in 2005 nogmaals gehouden. Deze crossculturele conventie betreft disciplines als sociologie, psychologie, filosofie en antropologie rond het lichaam.
- ⁵⁹ Van der Loo, H. en Van Reijen, W. (1993) *Paradoxen van Modernisering*, Coutinho Muiderberg
- ⁶⁰ Selznick, Ph. (1992), *The Moral Commonwealth*, Berkely
- ⁶¹ Weber onderscheidt meerdere vormen van handelen: *doelrationeel* betekent een toename van handelen naar gestelde doelen, *waardenrationeel* betekent handelen vanuit een bepaalde waarde, *traditioneel* staat voor handelen vanuit een traditie, en *affectief handelen* wat het handelen vanuit een bepaalde emotie betekent.
- ⁶² Gedurende de langste tijd van ons bestaan hebben we geleefd met een animistisch wereldbeeld, een beeld waarin wij een 'bezielende' waarde aan dingen in onze omgeving toekende.
- ⁶³ Durkheim gebruikte dit begrip om de aard van de onderlinge afhankelijkheid aan te duiden.
- ⁶⁴ Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization*, Sage, London
- ⁶⁵ Bauman, Z. (1995) *Life in Fragments. Essays in postmodern morality*, Oxford: Blackwell
- ⁶⁶ Neem enkele voorbeelden uit de reclamewereld hiertoe: *een slimme meid is op haar toekomst voorbereid* (1990, ministeries van OCW en SZW), *Altijd Jezelf* (2002, HEMA), *hoogst persoonlijk* (2005, Randstad Uitzendbureau), *je verdient het* (L'Oreal, 1997) et cetera. Producten worden meer en meer op het individu gericht (en natuurlijk hebben alle campagnes hetzelfde doel: *hun* product helpt *jou* je doel bereiken).
- ⁶⁷ Zie voetnoot 32
- ⁶⁸ Featherstone, M. (1991) *The Body in Consumer Culture*, in M. Featherstone, M. Hepworth and B. Turner (eds) *The Body: Social Process and Cultural Theory*, SAGE Publications, London
- ⁶⁹ Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* Stanford, Stanford University Press
- ⁷⁰ In 2001 startte in Californië een kunstproject onder de naam *SuicideGirls*. Dit betreft jonge, sexy pin-up ogende dames die hun schoonheids ontlenen aan andere kenmerken dan de gangbare parameters: lengte, omvang en gewicht spelen hier geen rol. Het succes van deze *SuicideGirls* is anno 2007 internationaal geworden. Vanuit de gehele wereld ontstaan groepen dames die hun schoonheid (en seksuele aantrekkingskracht) tonen middels hun piercing en tatoeages. Zie voor meer informatie www.suicidegirls.com.
- ⁷¹ Aupers, S. (2005) *In de ban van moderniteit: de sacralisering van het zelf en computertechnologie*, Het Spinhuis, Amsterdam
- ⁷² In deze reclame is de traditionele dans te zien in een vol rugbystadion.
- ⁷³ DeMello, M. (1993) *The Convict Body: Tattooing Among Male American Prisoners*, *Anthropology Today* Vol. 9 No. 6
- ⁷⁴ Jones, C.P. (1987) *Stigma: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity*, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 77 p. 139-155
- ⁷⁵ zie www.queenofrings.nl voor meer informatie
- ⁷⁶ Zie www.tattoo-studio.nl voor meer informatie
- ⁷⁷ Zie www.shipwrecktattoo.com voor meer informatie
- ⁷⁸ zie <http://www.tattooconventionamsterdam.nl/site/> voor meer informatie
- ⁷⁹ Een cover-up is het plaatsen van een nieuwe tatoeage over een bestaande zodat deze in zijn geheel vervangen wordt. Van de oude afbeelding blijft niets over anders dan een geheel nieuwe

tatoeage. Dit komt de laatste jaren meer voor vanwege de nieuwe stijlen en mogelijkheden die er zijn. Ook doen sommige studio's aan cover-ups omdat een eerdere tatoeage lelijk is geworden.

⁸⁰ Hooghe, M. *Bij het overlijden van Pierre Bourdieu* De Standaard 02/02/2002

⁸¹ Fletcher, R. (1882) *Tattooing among civilized people* Judd & Dettweiler, Washington

pdfMachine

Is a pdf writer that produces quality PDF files with ease!

Produce quality PDF files in seconds and preserve the integrity of your original documents. Compatible across nearly all Windows platforms, if you can print from a windows application you can use pdfMachine.

Get yours now!